

A SAJTÓ KÖNYVTÁRA

SZERKESZTI: WUNSCHER FRIGYES DR

13. SZÁM

ÚJSÁGÍRÓ-ARCKÉPEK

ÖSSZEÁLLÍTOTTA

WUNSCHER FRIGYES DR

CSÁTHY FERENC

EGYETEMI KÖNYVKERESKEDÉS ÉS IRODALMI VÁLLALAT RT.
DEBRECEN- BUDAPEST

ELŐSZÓ

A Sajtó könyvtára, programjához híven, az újságírás történetének minden részletét és mozzanatát igyekszik megőrizni és hozzáférhetővé tenni. Nem riasztja vissza feladatától a mai idők minden nehézsége sem. E kötetben *A Sajtó-ban* megjelent „Újságíró-arcképek”-et találja összegyűjtve az olvasó. Az elhalt újságírók „arcképei” nemcsak életrajzi adatokat nyújtanak — ami különben már magában is megokolttá tenné a könyv kiadását —, hanem világosságot vetnek az újságírás hosszú és változatos történetére, mely az újságíróké egyéniségének ismerete nélkül nem is volna feldolgozható.”.

Budapesten, 1932 április havában.

A SZERKESZTŐ

Ambrus Zoltán

Írta: Schöpflin Aladár

A *Fővárosi Lapok*, amíg Vadnay Károly szerkesztette, a maga nemében páratlan lap volt az egész világon: szépirodalmi napilap, amely politikával nem foglalkozott, csak regisztrálta lehetőleg röviden a legfontosabb eseményeket; a vezércikk helyén regényfolytatást, novellát vagy verset közölt, minden irodalmi kérdést megbeszél, gondos kritikai rovatot tartott s egész szellemében, ízlésében, válogatási módszerében legelső-sorban az úri hölgyközönség kívánalmait tartotta szem előtt. A fiatal tehetségek legnagyobb része ott jelentkezett először s az akkor már öreg Vadnay szívesen fogadta a fiatalokat, már csak azért is, mert lapja nagyon sok szépirodalmat fogyasztott s így szüksége volt munkatársi gárdájának folytonos felfrissítésére. Itt jelentkezett először 1879-ben egy tizennyolcéves fiatalember, Ambrus Zoltán, irodalmi cikkeivel, melyekben azonnal fel lehetett ismerni a műveltség elmélyítésére való készséget s a stílus finomsága iránti érzéket. Egy nagyon jelentős irodalmi pálya kezdődött meg ezekkel a tárcákkal.

Ambrus aztán jogász lett a budapesti egyetemen, a jogtudomány iránti érdeklődés nélkül, inkább az irodalomra gondolva. Hajlama Párizsba vitte s ott egészen belefeledkezett az irodalmi tanulmányokba. Párizs irodalmi élete abban az időben hatalmas virágzásban volt. A filozófiában Comte pozitívizmusa volt uralkodó, de már a pesszimista filozófia hatásával színezve. A Collège de Francéban Taine tartotta az irodalom- és művészetbölcseleti előadásokat. A színházakban teljes erővel élt és napról-napra aratta sikereit a Dumas- és Sardou-féle társadalmi dráma és vígjáték. A kritikában Lemaître és Sarcey voltak a vezérek, az előbbi a revük magasabb színvonalán, az utóbbi a napilapok népszerűbb modorában képviselte a világosság, gondosság, logikai tisztaság, a stílusművészet kultuszát, a mi a francia kritikai szellem legfőbb hagyománya. A fiatal Ambrus Zoltán eltelt ezzel a finom szellemmel, amely egész életére döntő hatással volt. Innen tanulta meg, hogy a kritika milyen fontos szerve az irodalomnak: nemcsak rostálja, értékeli a mindenkori termést, hanem őrzi az irodalom művészi és erkölcsi színvonalát, azokat a maradandó elveket, melyeken minden kor irodalma, a nemzedékek minden változásai ellenére, alapszik, ha nem akar alásüllyedni a ponyva

színvonalára. Megtanulta azt is, hogy a francia irodalomnak koncentrált erejét, alkotásainak maradandóságát legelsősorban a stílus művészi gondja, a kifejezés szabatosága és világossága s a szerkezet harmóniája adja meg.

Ez a tanulság a francia példa kettős értelemben lett egész életre szóló Ambrus pályáján. Elsősorban a tökéletességig fejlesztette benne a veleszületett stílusösztönt s így lett belőle a maga korának legfinomabb és legelegánsabb stilisztája. Másodsorban kritikai mértékeket és szempontokat adott neki kritikai munkássága.

Hazatérve, teret keresett írói munkásságának. Hogy megélhetése legyen, Arany László támogatásával állásba jutott a Magyar Földhitelintézetnél, de amint biztosítani tudta megélhetését az irodalom, otthagya ezt az állást s szabad író módjára élt. Akkor, a kilencvenes évek fordulóján, a nagy fejlődésnek lendült magyar étellel nagy fejlődésnek lendült a magyar sajtó is. Új lapok támadtak s a régiek is igyekeztek mennél jobban magukhoz kötni a közönség érdeklődését nemcsak a hírszolgálat s általában a zsurnalisztikai rész modernizálásával, hanem kitűnő írók állandó munkatársul való megnyerésével is. Ambrus ebbe a lendületbe kapcsolódott bele. Hamar talált teret és hamar felismerték benne a kitűnő színházi kritikust.

A magyar színházi kritikának már akkor nagy hagyományai voltak. Alapjait Vörösmarty és Bajza vetették meg, elveit és módszereit Gyulay Pál tisztázta hosszú időre érvényesen. A hetvenes-nyolcvanas években ez a fejlődés megakadt, a színházi kritika a sajtóban kezdett ellaposodni, mintha megfeledkezett volna szempontjairól és mértékeit elvesztette volna. Ambrus kritikái visszaemelték régi színvonalára. Visszaszerelték neki az elvi álláspontokat, újra érvényre juttatták azt a követelményt, hogy a kritikus nem ítélni pillanatnyi önkény vagy hangulat szerint, kell, hogy legyen elméletileg megalapozott és tanulmányokkal kifinomodott, szilárd irodalmi felfogása, legyenek ideáljai, melyekhez a tolla alá kerülő műveket méri. Nála érvényre jutott az a követelmény, hogy a kritika ne legyen meggondolatlan rögtönzés, a pillanatból kikapott és csak a pillanatnak élő elméskedés, hanem éppen olyan művészi gonddal, a formulázás tökéletes világosságával és a stílus csiszoltságával megalkotott művészi alkotás legyen, mint egy vers, vagy novella. Ebben Ambrus példaadó volt, a maga idejében legkülönb, szinte egyedülálló. Kritikái a magyar színházi kritika legmagasabb színvonalát jelentik Gyulai Pál óta. Parisban szerzett ideáljaihoz hű maradt. A színdarabokban is a kifejezés világosságát, a szerkezet harmóniáját és a dialógus eleganciáját kereste és irtózott minden lomposágtól, eszmei és kifejezésbeli zavarosságtól, legjobban a közönségességtől. Nagyon határozott nézetei voltak, sokszor a közvélemény

ellenére is. A francia drámában találta meg legjobban ideáljainak megvalósulását. Ibsennel szemben bizonyos szkepszissel állt abban az időben, mikor főleg a német kritika hatása alatt a norvég költő világhíre teljében volt s *ugyanígy* volt újabban Bernard Shaw-val is. Az egyikben a homály idegenítette el, a másikban az a kétértelműség, mely szinte zavarba hozta a nézőt afelől, hogy tulajdonképpen mit akar mondani s amely legtöbbször a szerkezet lazaságából folyik. Ambrus minden kritikája teljes, kész műalkotás. Mondanivalója tisztán, minden kétséget kizáró világossággal van kifejtve, kétség az író álláspontja körül nem marad. Egy színdarab tartalmát úgy elmondani, hogy ebben már benne legyen a kritika is, senki se tudta jobban, mint ő. Gondatlan vagy felületes írás sohasem került ki a keze alól; minden mondata kicsiszolt, félreértést kizáró és ritmusban is tökéletes műalkotás.

Jóformán egész pályája a sajtóban folyt le. A croquis népszerű műfaját ő emelte magas művészi színvonalra, aktuális félszegségeket finom elmeéllel, élesen és mégsem sértőn tudott kigúnyolni s ilyenkor teljes érvényre jutott lényének egyik legmélyebb vonása: az irónia. Régebben szívesen vitázott, polemizált irodalmi kérdésekről s ezekben a vitáiban is szívesen alkalmazta az iróniát, de tudott melegséggel, szeretettel is szólni ügyről, műről, személyről, ha az közel állott szívéhez. Szépirodalmi művei, regényei, novellái is túlnyomó részben lapokban jelentek meg először, kontaktusa a sajtóval sohasem szakadt meg; hiszen úgyszólván tollal a kezében halt meg.

Nagy tekintély volt az irodalmi és újságírói világban, a maga kortársai között a legnagyobb tekintély. Fiatal írók, újságírók büszkék voltak, ha odaülhettek kávéházi asztalához és Hallgathatták beszélgetéseit. Az élő szava is olyan volt, mint az írása: mindig elegáns és világosan kifejező, komoly gondolat, elmésség, irónia váltakozott benne. Udvariassága közmondásszerű volt, fiatal, kezdő írókkal, újságírókkal úgy fogott kezét, mintha ő érezné magát megtisztelve az ismeret-ségtől. Igaz, hogy ez páncél is volt neki: megvédte tapintatlan bizalmaskodás ellen. Népszerű a közönség körében sohasem volt; a színvonala nagyon fölébe emelkedett az átlagnak. Író volt, rosszul esett neki, hogy míg nála jelentéktelenebbeket fölemelt a közönség kegye, vele szemben hűvösen viselkedik. Ezért különösen élete utolsó szakában el is volt kedvetlenedve, úgy érezte, hogy kora elhaladt felette, nincs többé eleven kapcsolata a világgal. Ezért húzódott vissza az irodalmi élet vitáitól. Nem akart már beleegyezni az irodalmi aktualitások zajgásába. Évek óta még színházi kritikát is csak külföldi darabokról írt, magyar darabról elvből nem.

Melankolikus akkorddal végződő pályája mégis szép volt és a magyar irodalomra gyümölcsöző. Sírjába a mai idősebb nemzedék legnagyobb írói tekintélye van eltemetve.

Ábrányi Emil

Írta: Rubinyi Mózses

Ábrányi Emil pályáját az újjáéledő Magyarországgal kezdte meg. Első verse 1867-ben jelent meg. Az 1867-i kiegyezés az ország legnagyobb részében felszabadulást jelentett a lidércnyomás alól. A nemzeti ellenállás két évtizede az erősebb idegűeket is elfárasztotta. S mert jó magyarok csinálták és helyeselték a kiegyezést, a felszabadulást nem kísérte benső, titkos önvád. A szabadelvű termelés és politika, mely különösen Tisza Kálmán miniszterelnöksége idején kulminált, gazdasági és kulturális virágzást hozott. Az öregedő Arany János mellett pozícióba és érvényesüléshez jut a népnemzeti irány második sorozata: Tompa, Gyulai, Lévy. A közélet, az iskola ezek vezérséget ismeri el, de az irodalmi élet örök törvényeként sok igazi, nagy tehetség az ellenzéki „fiatal” irodalom inkább hangos, mint stabil váraiban küzd. Egy fiatal ellenzéki poéta izmos ujjai Vörösmarty elárvult lantját ragadják meg s azon harsogó hangon zengetik az igaz hazafiság, az egyetemes emberiség örök eszméit. Az ifjú, aki a nemzet újjáéledésével indult, s megöregedvén, vele omlott össze: Ábrányi Emil volt.

A nemzeti irány egyes formái az irodalmi életben évtizedek alatt átalakulnak. Petőfi anyakultusza a nemzetet megragadta, de utánzóinak mesterkélt rímeitől a magyar közönség elfordult. A 67-es kor magyarjának ajkán a 48-as idők szólamai elavultaknak tűntek fel. Csak azokra hallgatott a nemzet (s köztük volt Ábrányi Emil is), akik új időknek új szavaival, új ideáljaival frissítették fel a letűnt korszak üresnek tetsző frazeológiáját. A Petőfi és Arany iskolájának ideáljai Ábrányi Emil költészetében egyéni és aktuális színt nyernek. A Szerelem, a Haza s a Szabadság az ő ideáljai is, de szerelmi életében nem a vágy, hanem a boldog megteljesülés az uralkodó gondolat, hazafias költészete a 48-as ideálokön át az általános emberszeretet magasságaiba emelkedik és a szabadságnak azt a formáját éneklí, amely nem a „németet” szidja, az „átkos kormány”-t, hanem — Párizsból indult hódító útjára. Ábrányi Emil Petőfi Sándornak jogos utódja. De nem azé a Petőfié, aki a koltói parkban bolyong s bár lent a völgyben mézes virágok nyílnak számára, ő a havas hegytetőkön méház; hanem azé a másik Petőfié, aki a pesti Dunaparton áll, a korzó elején és a magyarság számára örök mementóként szavalja a Talpra Magyar. A „Százszor szent égi sza-

badság” dalát folytatta Ábrányi Emil. Demokrata népszónok, de frázisainak dörgedelme közt sokszor hallani egy kis tücsök ciripelését.

Romantikus lényének megfelelően lényében is nagy ellentétek mutatkoznak. A harsogó pátosz költője a szerelemben a finom érzésének, a tapintatos hűségnek a poétája. Szerelmi költészetében egy virág virít, véletlenül ugyanaz a marmancs, mely a palóc rétek ékességeként annyiszor felüti édes fejceskjét a Mikszáth mosolygó rétjein.

Van egy virág, úgy hívják Marguerit
Kertben, mezőkön nyájasan virít.

A költőnek ez az egy virág virított nyájasan egy boldog életen át. Bizony hiába vagyunk nagyra a „technika vívmányai-
val”: a felhőkarcolókkal, melyek az egek felé sivár otthonokat visznek, a rádióval, mely gyarló szavunkat messzebb repíti a látás dimenzióinál. Egészen nincs életünknek nagyobb boldogsága, mint az énekes madaré, melynek a párja dalol. Ábrányi Emil egész életét bearanyozta az éneklő pár dalának varázsa.

A kielégítetlen vágy, a szenvedély parázsló tüze helyett a boldogság árnyas ösvényeit mutatja meg. „Ne sértsd meg azt, akit szeretsz. Egy durva szó elég, hogy elborítsd, hogy gyászba ejtsd szerelme szép egét”. Néha mintha Emánuel Geibel finom lírájának halk akkordjai búgnának fel patetikus ódáinak zenéje közben. A fülemüle nyáron már nem dalol, elhallgat. Ez a fülemüle nem hallgat el, csak elhalkul a hangja a boldogságtól. Nem tudja látni kedvesét szomorún.

Elhordom a világnak minden terhét
De meg nem bírom egy sóhajodat.

Mikor hitvesével tengeri útra indul, így szól a tengerhez: Nincs szebb gyöngyöd *ennél*, ne irigyeld meg. Ringassad, mint a *habra hullott rózsát*.

De az ég mélységes kékjét néha felhők, záporok takarják. Boldog családi életét a bánat gyászos fátylába vonta soká egy rettenetes veszteség.

Midőn Mikszáth Jókai Mór művészetét jellemzi és magyarázza, bús melankóliával azt mondja:

— *Sohasem volt a házában kis koporsó.*

Ábrányi Emil nemes szívét a kis koporsó látásának gyilkos tőrei átjárták:

Nem szólal meg kicsi szája,
Nem mozdul meg karocskája,
Zárva marad ez a szem.

Másodszülött fia, Gábor 1886 december 24-én halt meg egy napi betegség után, éppen karácsony estéjén. A szeretet, a jóság

poétájának szívét, a gyermeki boldogságnak estjén ütötte át a legfájdalmasabb tör. Mikor a világ minden gyermekarca a boldogságtól piros volt, akkor lehelt rá a sárga halál a költő gyermekére.

Hazafias ideáljai a független Magyarország eszményei, Kossuth Lajos és a márciusi eszmék. Két évtizeden át minden évben ő írta az ünnepi ódát március idusára, ő szavalt, vagy az ő versét szavalták a Vigadóban az ifjúság márciusi ünnepélyén. A szabadelvű korszak 48-as lelkű magyarjának poétája volt. 1889-ben az ő Kossuth-versével köszönti a 800 tagú magyar zarándokcsapat a turini remetét. A 90 éves „idegen”-ről ő énekel a tállyai új templom felszentelésén, abban a templomban, melyben egykor Kossuth Lajost megkeresztelték. Az ő verse köszönti a koporsót, mely dicső hamvait hozza és a szent sírra is Ábrányi Emil ültet versvirágot.

E költeményekben egy, sajnós, elsüllyedt világ pátosza zeng felénk. Ez a pátosz a költőt még nemzete alkotmányformájából is kiemeli s mint a legtöbb 48-as, Ábrányi is a kossuthi köztársaság ideálja felé néz. S bár abban az időben, mikor Ábrányi költészete népszerűségének tetőpontján volt, az ítéleteket „Ő Felsege a Király nevében” hozták, a hölgyek gyöngéd tagjait pedig a páncélos vállfűző tartotta össze: Ábrányi Emil a monarchia páncélos vállfűzőit szétvetve, a köztársasági szabadság világát dicsőíti. Franciás rokonszenvei a francia forradalom egyenlőségi eszméiben nyilvánultak meg. Ám ha végtelen kín volna is számára a hazát szabadság nélkül látni: százszor jobban fájna neki a haza nélkül a szabadság. Ha ma Ábrányi Emil élne, bizonyos, hogy ő volna a magyar irredenta-költészet vezető fejedelme.

Annak él, ami halhatatlan. A múltó élet tündöklő eszményei: a hit, a szabadság, a lángész, a szerelem. Nyilván lényének volt alaptermészete, de bizonyára francia források erősítették ember-szeretetét, jóságát, mely ma olybá tűnik előttünk, mint régi virág, mely már csak a geológiai rétegek halott formációiban látható. Ha rajta állt volna, ő úgy teremti a világot, hogy mindenki kap virágot s egy kis jót e földtekén. Szíve a *cor cordium*. Költeményeinek egész sorában a hős: az emberi élet legnagyobb istenember-csodája, a Megváltó. Jézust úgy aposztrofálja, mint a könnyáztatta szemnek istenét. Míg ember lesz, aki érzi a nyomort, aki éhez, míg koldus lesz a földön, addig a költő, ha még oly jó is az ő sorsa: sír és szenved. Amíg lesz könnye, vére, a jót reméli és a rosszat siratja. A jóság nála nem felvett irodalmi póz, hanem lelkének leglelke. A napokban egy magánlevele került a kezembe, 1907-ből. Abban írja hű barátjának, Lőrinczy Györgynek: „Az önzetlenség legnagyobb nemessége: az a képesség, hogy örülni tudjunk mások boldogságán”. Tegyük hozzá, hogy Ábrányi Emil ennél többet is tudott: szenvedni a mások boldogtalanságán.

A jóságnak, az emberszeretetnek érzése vitte a költőt abba a szférába, amelyet soha végkép el nem űzhetnek az emberi gondolkodás magas régióiból.

Napjaink ön-kínzó vonaglásai mintha ki akarnának szakítani bennünket abból a nagy emberi családból, melynek pedig a mi kis magyar családunk több mint ezer éve teljesjogú tagja. Pedig hazafias alap mellett szinte nemzeti hagyomány irodalmunkban az egyetemes emberinek, az emberszeretetnek kultusza is. Vörösmarty Mihály, midőn a királyt roppant feladataira figyelmezteti, azt is óhajtja, hogy nemzetünknek mindenik nyomára ragyogjon *emberméltóság* sugarai. Arany János azt köti a lelkére tanítványának, Tisza Domokosnak, hogy legnagyobb cél pedig itt a földi létben, *ember* lenni mindig, minden körülményben.

Ábrányi Emil nemes értelemben vett emberszeretete, internacionalizmusa szent hagyományoknak: a Vörösmartyénak, meg az Arany Jánosénak leszármazottja.

Idealista. Dalt mond a földről, melyből lett s melybe majd lepihen. Szereti ő is, mint Tompa Mihály és Vajda János, a hangtalanul megnyugvó hervadásnak szelíd bánatát. A halál után való létben is csak a földi élet szépségeit keresné: a tavaszt, a tarka rétet, melyen csacska madár énekel, a jóság és hűség szerelmét keresi ott is, mosolygó gyermeket, ki a férfi térdén lovagol, férfias küzdelmet az igazságért, az elnyomottakért, a szenvedőkért. Ott is csak csudákat keresne: a betű, a dal, a kő csudáit és ha ott is volna bántalom, gúny, rágalom: egy még tisztább világ ábrándja maradna néki vigasztalásul.

Ez az idealizmus egészen bizonyosan romantikus keretből nőtt ki, közelebről a francia, az Hugo Viktor-féle romantizmusból. Ezzel rokon egyébként pátosza is. A halálraítélet utolsó reggelén galambok bugása költi fel. Galambok az akasztója mellett. Az a programos demokrácia, melynek tanítása szerint már Eötvös József azt hitte, hogy a várban az anyagi boldogság mellett lelki nyomor zokog, a kunyhóban pedig a rongyok az igaz boldogságot takarják, rikító igazságtalanságaival sokszor felüti fejét Ábrányi Emil romanticizmusában. Azt mondja, hogy ezer császárért nem adná a gyermeke kisujját. Az uralkodó nála: zsarnok. Hugo Viktor itt sujtásos magyar atillában szaval. De ettől aztán már csak egy lépés a munkászubzony, sőt a meztelen, izmos *Zsákhordó* dala, mely talán éppen Meunier csodálatosan férfias szoboralkotásának ritmikus mása. Az elpuhult, parfümös, léha városi ifjúságnak állítja ellentétéül az izom robotos emberét, aki reggeltől estig zsákot hord, de a költő szemében százszorta többet ér a lakkcipős semmittevőknél. A utolsó magyar romantikus, Ábrányi Emil a francia szabadelvűség legszélsőbb útjaira is eljut és az

igazság érvényesítését tűzi ki az ember élete legfőbb céljául. Magasabb érdekek, szerinte, nincsenek. Fiat justitia — pereat mundus.

Néha elborul a lelke. 1890-ben az Ignorabimus lemondó életfilozófiáját hirdeti, „Nincs válasz” című költeményében minden kérdésre ez a válasz: Nem tudom. De alig rendül meg hite a lélek halhatatlanságában. Aki láng volt valaha, aki szerette a világot, aki milliókért akart élni: az nem hal meg soha. Rideg halott csak az marad, aki sár volt életében. Új élet a síron túl csak arra nem vár, aki nem csüggött a jón, a szépen, aki könnyeket nem hullatott, aki másokért nem szenvedett s aki lelkesedve nem hitt, nem vérezett.

Arany János hagyományait folytatja, sőt némiképp fejleszti is verstechnikáját. Kortársai között talán csak a nála ifjabb Kozma Andor fogható hozzája e tekintetben. Csodás ritmusérzéke egy íródinasztia sajátsága, egy familiáé, mely hat kiváló zenészt adott. Emil is zenész, „hangok nagy tanárja”, de az ő zenéje a halhatatlan magyar nyelv szimfóniáiban csendül fel.

Ez a fejlett technika persze csak azon a nyelven csendül oly hatásosan, mely Vörösmartyhoz közelebb van, mint Aranyhoz. Ábrányi népszerű, de nem népies. Demokráciája, mint láttuk, a francia romantikusoké, akik nem szerették a provincializmust. Az ő népiessége nem vidéki, hanem városi, pátosza Vörösmartyé. Hódolattal áldoz nagy mestere emlékének a „Hazádnak rendületlenül” című ódájában.

Technikájának, nyelvének fejlettségét nem kis részben annak köszönhetjük, hogy évtizedeket töltött el hírlapírói munkásságban. A hírlapírás nem nyűg az igazi írói tehetség számára. A lüktető élet írásos megrögzítése jó iskola, ha a költő tisztességes kiadó szárnyai alá kerül. A jó kiadó a kisebb tehetségből is nevel valamit; a rossz a nagy tehetségeket is megöli. Ábrányi közelébe se ment annak a vállalatnak, mely talán meggyőződésével ellentétes írást kért volna tőle. Ott volt a magyar bulvár-sajtó megalapozásánál és jó volt, hogy ő ott volt. A múltó élet ez utcai hírnökei általa hoztak először marandót a napi krónikák között. Ábrányi versei élő oázisok ez immár elsárgult pusztákon.

Irodalmi készsége és tudatossága által külön és el nem múlt érdemeket szerzett Ábrányi Emil, a műfordító. Ábrányi Emil ablakán néz be a magyar lélek kertjébe az egyetemes szellemi élet nagyjai közül Byron és Rostand. A Don Juan, a Cyrano, a Sasfiók a magyar fordítás irodalmának soha el nem halványuló ékkövei. A Cyrano egyes részletei (például a híres Gascogniakról szólók) az eredetinek minden erőltetés nélkül való bravúros visszaadása által Vörösmarty legszebb eredeti helyeire emlékeztetnek.

Irodalmi kulturáltsága magyarázza, hogy érzékeny lelke nem hatástalanul szívta magába más vidékek virágjainak illatát. Petőfi, Arany, Vörösmarty hatását már láttuk. Aranyt néha szavaiban is utánozza. A hitványnak földi érvényesülése neki is szemetszúr: ha lát hitványt, polcról-polcra kelve s égszülte lángészt túrni lenn a port, ha lát Júdást, büszkén pénzt növelve s nagyot, hogy' köpdös a bitang csoport... ő is megütődik, mint Arany, mikor látja, hogy a butának sorsa földi éden. De a mester ilyesmin csak elbúsul, az epigon harsog; a mester lelke megnyugszik az isteni rendeltetés furcsaságain; a tanítványban a XX. század gyermekének nyugtalan idegei lázadnak. A Kóbor Lantos, ahogy az udvaronc előtt áll s vele párbeszédet sző, Szondi két apródját juttatja eszünkbe. Maga ez a dalnok Goethe termeiből került Budapestre. Egyébként Ali küldöncének hívogató, csalogató jelenete van meg a Vándormadárban is. A költészet fölénye az anyagi hatalom fölött szintén Arany-gondolat, bár Unland ismerete is befolyásolta Ábrányi Emilt:

A költő kobza lenni fog, mikor már
A koronát rég rozsa ette meg.

Ez a gondolat előbb a dalnok ajkán átokként hangzott: a „*Dalnok átka*” a feledésbe meríti az egykor ragyogó hatalmú zsarnok udvarát.

Ábrányi Emil költői egyéniségében valóban ellentétes tulajdonságok egyesülnek jellegzetes harmóniában: nagyon magyar (március!) és nagyon egyetemes (népszabadság!). Emberszerető pátosza néha már a politikai szólás merevségével hat, szíve úgy szeret, mint a Petőfié, mikor boldog volt s mint az Aranyé egész életén át. A zsarnok harsogó ellensége könnyezve borul le egy kis mezei virág szirmai előtt. Kulturáltsága legjobb fordítóink közé emelte, nyelvművészete pedig a legszebb magyar szavakat, a Vörösmartyéit visszhangozza ...

A költő emlékét nemcsak azok ünneplik, akik áhítatos lélekkel járnak ma is költészetének parkjában. E park oly szép, hogy ma talán már nem is divatos. Hatalmas tölgyei, égbenyúló gótikus fenyői meghatva néznek le dús pázsitjának világító margitvirágaira. A hercegek, a királyok és más urak itt szégyenkeznek. De megindul a költő híveinek csendes gyásszal zokogó menete: az ünneplés legszebb felvonulása. A menet élén a zsákhordó halad. Izmos, csupasz karja lehull, tömérdek koponyája gyászra hanyatlik. És követi fehér arccal Báلكirálynő, kinek vállán haldokolva is a hazáról dalol a Vándormadár. A csendbe a harmadik gránátos szava dördül bele s közben csókot int felénk egy fehéringes halott fiúcska ...

Jönnek rongyos nincsetlenek, akik virágot szórnak a fehér-
ruhás Marguerit útjába: „Köszönjük Neked, hogy a költő
dalolt.”

1920 tavaszán történt, hogy a költő összeesett, amidőn egy
hajó után futott a dunai kikötőben. Voltaképpen egész nemes
életén keresztül futott egy hajó után. A hajó a jóság, az embe-
riesség, a szeretet, a hazafiság, a hit színeit lobogtatta árbo-
cán. E színek soha el nem halványulnak s a költő halha-
tatlanul él tovább költészetté örökített érzéseiben és gondola-
taiban.

Bányai Elemér

(Zuboly)

Írta: Papp Viktor

A Világosító Szent Gergelyről elnevezett szamosújvári örmény katolikus árvaház bánatszínű kis lakói mindig epedve várták a vasárnapot. Hátha kiviszi őket jó ebédre valamelyik rokon, barát vagy ismerős. Néha egész üres volt estig az intézet. A mozgékony, tűzeszű Bányai Elemérért is eljöttek néha a rokonok s hogy a tízéves gyermek minél jobban tölthesse el az ünnep délutánját, megengedték neki, hogy játszótársat hozzon magával az árva fiúk közül. A kis Elemér élt is az engedelemmel s fiatalabb társát kézenfogva, dédelgetve vitte rokonaihoz. Komor, hallgatag és feltűnően ügyetlen gyermek volt a játszótárs. A nagyok csodálkoztak a választáson s néhány kedélytelen vasárnap után megkérdezték Elemértől, miért hozza magával mindig ezt a fiút, hiszen ezzel játszani sem lehet...

A gyermek élénk arca elkomorodott, sűrűn pislogó, mély szemét elfordította a kérdezőktől s halk, meleg szóval csak ennyit mondott:

— Mert Jani nem kell senkinek, ha én ki nem hozom, minden vasárnapját ott bent töltené.

Egy alkalommal Elemér rokonaitól új szalmakalapot kapott. Janiról megfélekedtek. Estére, mikor a két gyermek az árvaházba visszatért, Jani fején volt az új kalap.

Ez a gyermekszív évek nőttén jóságban és szeretetben terebélyesedett, lombosodott. Sokszor csaknem a bűnös könnyelműségig.

A nagyszívű embert rendszerint felfalja a nagyváros. Örökös martaléka a fájdalomnak s folytonos riadozásában alig talál pihenőhelyet.

Az élet termi s maga az élet pusztítja el idő előtt az olyan jó szívet, mint amilyent Bányai Elemérben küldött közénk. Az árvaház hidegsége nem lankasztotta lelke melegét, különös, árva élete csak csiszolta ezt a gyémántot, melynek fénye, árvává lett országunk dicsőséges áldozati oltárán, a harcmezőn, lobbant utolsót. Elvesztésén szavunk nem torzul el a fájdalomtól, mert fanatikusan hiszünk az ő elképzelése szerinti szabad, független, szépséges Nagymagyarországban, melynek fogantatási percében, azon a háborús nagypénteken, azért hagyott el minket, hogy példájával is siettesse feltámadásunkat.

A szeretet bajnokát szerető népe szeretetébe fogadta.

Szamosújvárott, örmény katolikus szülőktől, 1873 augusztus 22-én született. Atyja, ifj. Bányai Tivadar, városi alkapitány volt. Eszes, olvasott, közszeretben álló, melegszívű ember.

Anyja, születet Ballá Katalin, finomlelkű, ritka szép asszony. Öt gyermekük között Elemér volt az egyetlen fiú. Korán árvaságra jutott. Édesanyja hét, édesapja 10 éves korában meghalt. Gyámja, Bányái Károly, szamosújvári kereskedő, nőtlen lévén, a fiút a Világosító Szent Gergelyről elnevezett árvaházba adta, ahol négy évet töltött. Innen két évre a máramarosszigeti református líceumba került, majd a kolozsvári piarista főgimnáziumba, ahol 1893-ban érettségét tett. A következő évben leszolgált önkéntességét s tiszti vizsga ja után visszatért szülővárosába, hogy kenyérkereseti pályán próbálkozzék. Volt közjegyzői irodában, adóhivatalban, de tudásvágya az egyetemre vonzotta. 1896-ban beiratkozott a kolozsvári egyetem bölcsészeti karán a magyar és francia szakra, miközben kenyerét újságírással kereste meg. ötévi kolozsvári tartózkodása alatt a Magyar Polgár, Kolozsvári Lapok s az Újság munkatársa volt. 1901-ben avatták doktorrá s tudori értekezéséül Lisznyai Kálmánt választotta. Komoly, magvas tanulmánya egyike ma is a magyar irodalom megbecsült esszéinek. Diplomájával zsebében, ismét hazakerült, ahol megalapította a Szamosújvári Közlöny című hetilapot s elvállalta annak az árvaháznak felügyelői állását, amelyben gyermekként nevelkedett. Az élet örök árvája parancsolni akart ott, ahol gyermekkorában annyi keservvel élt. Parancsolni akart jóságból, hogy a kis növendékeknek jobb dolguk legyen, mint neki volt. Ezt a célját egyesztendei működésével el is érte. 1904-ben a feleségével, Czeh Júliával felköltözött Budapestre. Sok gonddal és nélkülözéssel éltek. Bekerült a Nemzeti Múzeumhoz díjnoknak s elkezdett dolgozni a budapesti napilapokba és folyóiratokba. Eleinte névtelenül, majd Zuboly álnév alatt, melyet azért választott, mert mint Zuboly a „Szentivánéji álomban, a toll munkájának minden becsületes szerepére vállalkozott. A Pesti Napló és a Vasárnapi Újság Zuboly aláírású cikkei másfél év múlva álnévét nemescsengésüvé tették. Nehéz anyagi helyzete szorgalmas munkájával sem változott s hozzákapcsolódott még súlyos családi baja. Felesége állandóan betegeskedett s néhány hónapos kislányuknak elvesztése után meghalt. Zuboly férfiasan túrva a csapásokat, rendíthetetlenül dolgozott tovább. Dolgozott és folyton tanult, mert ez a jó újságírónál elválaszthatatlan. A Tolnai Világtörténete számára megírta a magyar történelmet és Napoleon korát, mely több vaskos kötetnyi munka. Minden lapba írt, mert minden lap örömmel közölte cikkeit, de állandóan egyikhez se kötötte le magát, mint „szabad hajdú” — ez az ő kifejezése volt — vívta meg mindennapi csatáját a holnap kenyeréért. Aránylag legtöbb időt a „Magyar Nemzet”-nél töltötte el, melynek egyfolytában három évig (1910—1912) volt munkatársa.

Zubolynak a háború kitörésekor az első mozgósítási parancsra be kellett vonulnia Nagyszebenbe a 23. honvédszázadhoz. A „Magyarország” szerkesztősége megkísérelte fe-

mentését, de eredménytelenül. Jellemző a tisztalelkű és kötelességtudó katonára, hogy bár idők folyamán volt újabb ok és jogcím felmentésének megismétlésére, barátai semmit sem tehettek, mert Zuboly nem volt hajlandó aláírni az ezt célzó kérvényt, amit a szabályzat megkövetelt. 1914 augusztus 3-án utazott el Budapestről, 1915 januárjában főhadnagy lett s ugyanazon év március 8-án indult el az északi harctérre, mint századparancsnok. Uzsok vidékén, a Szurmay-csoportban harcolók között, Komarniki község felett volt a lövészárka. Állandó tüzeles alatt. Iszonyú harc lehetett, ami Zuboly utolsó írásából, a ceruzával odavetett napiparancsból is látható:

„11. számú század. Napiparancs. Oblasce, 1915 március 24-én. Az e hó 14-e óta megújuló éjjeli orosz támadások alatt a század tisztikara és legénysége ismételten bebizonyította, hogy megfelel annak a bizalomnak és kipróbált kötelességtudásnak, mely a védelmére bízott magaslat megtartásában nyilvánul. A rendkívüli fáradalmak és teljesítmények ellenére a század erélyes ellenállásán megtört az ellenség ereje és legutóbb a ma éjjeli támadás alkalmával a század éberségén és buzgalmán újból meghiúsult az ellenség betörési szándéka. Midőn a tisztek és szakaszok ezen odaadó munkájáért köszönetemet és elismerésemet fejezem ki, egyúttal megállapítom, hogy ezúttal a 4. szakasz legénysége leleményességének és megbízhatóságának kitűnő példáját szolgáltatta. Ezen parancsom a legénység előtt szakaszonként kihirdetendő. Bányai Elemér, főhadnagy”.

Ez volt az utolsó írása annak a kéznek, mely annyi marandó betűvel szántotta s vetette be a magyar kultúra papirosát. Tisztaságának és lelkeségének erejétől a szavait másoló toll kegyelettel meghajlik.

„Nagypteken, április 2-án, kora hajnalban támadtak az oroszok. Gránátokkal és srapellekkel lőtték szüntelenül azt a pontot, ahol éppen Zuboly százada volt. Egy lecsapó gránát nagy tölcsért vágott a földbe s a detonáció ereje Zubolyt belesújtotta a földtölcsérbe, úgyhogy mellig állott benne. Emberei odarohantak hozzája, körülötte egy-egy véres hant, az arca krétafehér és csupa vér. Ásókat kaptak, hogy kiássák a földből, megfogták a vállát, hogy kiemeljék. Ekkor felnyitotta a szemét:

— Ne nagyon húzzatok, nagy fájdalmaim vannak. A jobbkarom hiányzik.

A szemét lecsukta, fejét lehajtotta. Meghalt.” („Zuboly könyve” — kiadta a Budapesti Újságírók Egyesülete 1916, 266-ik oldal).

Hiányzott a jobbkarja, nem tudott volna többet írni — meghalt bele.

Ágyúdörgés közt temették el nagyszombaton Komarniki község temploma mellé.

A Budapesti Újságírók Egyesülete elhatározta, hogy a magyar újságírás nagy halottját hazahozatja. Balla Károly, Zuboly unokatestvére és Szakács Andor szerkesztő vállalkozott a nehéz és kegyeletes feladatra.

1915 szeptember 19-én, vasárnap délelőtt temettük el Zubolyt a kerepesiúti temető halottasházából a hősök parcellájának díszsírhelyére, katonai pompával. Feledhetetlen temetés volt. A lelke mindenkinek könnyezett, de hőst temettünk, magyar hőst, honvédtisztet, akinek szelleméhez nem illett volna a zokogás. Rengeteg ember állta körül a csákós-kardos koporsót, mely a sok virágtól mintha kert közepén feküdt volna. A halottasház előtti tér embereinek, lépcsőn állva, pásztorbotos főpap beszélt, a nagy püspök: Prohászka Ottokár, kinek zengő szavát el-elkapta az őszeleji, gyöngye szellő:

— Igaz ember, feddhetetlen ember, önzetlen munkás, a magyarság szeretője, a magyar történelem szerelmese, a közélet munkása, *egy* teljes lelkes odaadás, odaadás, áldozat, vagyis *élet; élet* a javából, a legszebb, a legharmonikusabb, dicsőséges élet...

— És ez az ember, ha nem is imádkozott sokszor, mint halottam, de az élete imádságos élet volt, mert az élete nemes, jó, nagy tett volt, mert az élete harmonikus odaadás, önzetlen munka volt, mert az élete hűség, kitartás, jellem volt...

— Ennek az embernek a lelkében Magyarország, magyar élet, magyar történelem, magyar évszázadok eleven lelke lüktetett... úgy esett el, mint hozzá méltó volt: harctéren ...

— Az apostol mondja: a hit elmúlik, a remény megszűnik, de a szeretet, a szeretet, a szeretet el nem múlik... Ilyeneket mondott ott az aranyszájú nagy pap.

És az azóta eltelt évek lélekjáró napjain, mikor emlékezések táncolnak lépteim körül, — a pesti utcák hömpölygésében, ott a Central-kávéház környékén, mintha tűnő, különös alakja ott suhanna ... még szól is valamit.

— Kitartás. Tisztesség: — ez nektek szóló végrendeletem.

Erős Gyula

Írta: Fehér Árpád

Biró Lajos, Szini Gyula, Kosztolányi Dezső és a többiek (ki tudná valamennyit felsorolni). Az istenáldotta magyar vidék ontotta a tehetségeket, duzzadó erővel, szemükben a tehetség és a reménység lángolásával jöttek egyre a fiatalok a mosolygó ifjúságát élő főváros felé. A hamar felperzselődő nyár gyors lángolása volt ez — az égen már gyülekeztek, még messze távolban, a Magyarországot elsöprő vihar felhői —, de akkor ki gondolta volna? A nemzeti kultúrának ebben a lelkendező vajúdásában a redakciók még az új eszmék és törekvések kohói voltak és különösen az volt a Budapesti Napló szerkesztősége. Erős Gyula, a régi hírlapíró, a lázongó fiatalok között keményen, tapasztalatokkal megrakodva ült a kormányrúdnál és biztos kézzel, nagyszerű szemmel, csalhatatlan ítélőképességgel vezette az újság hajóját. Egy új generációt látott felnőni maga körül, hamarosan, még férfikorának teljében Gyula bácsi lett belőle, a fiataloktól tisztelt, később már szeretetteljes mosolylyal becézett Gyula bácsi. A mindig gáton álló robotos újságíró típusa volt ő, az örök éjjeli szerkesztő, eleven lexikon, aki mindenre emlékszik, mindent tud, mindenkit ismer és ezt a lázas, emésztő hivatást mindig becsülettel, mindig a pálya szentségét és makulátlanságát hirdetve és őrizve töltötte be. Nem csoda, ha ez az újságíró számára legnehezebb szerep lassan-lassan felőrölte őt, bármennyire is bírta és akarta a munkát. A Budapesti Napló utolsó éveiben kisiklott a kezéből a kormánylapát, más, izmosabb erők vették át tőle, de azért Vészi József és Kabos Ede, a lap vezérei meghagyták a helyén, csak könnyítették a munkáján és fokozatosan levették a terhet vállairól. Rossz idők jártak. Mindinkább lanyhult a Budapesti Napló zurnalisztikai lendülete, politikai okok és külső körülmények végül zátonyra juttatták a lapot és akkor Erős Gyula a Ma-

Szomaházy István lapjánál, a Budapesti Hétfői Hírlapnál buzgólkodott, majd a suhanó évek őt is a kiöregedett újságíró szomorú sorsára juttatták, amely annyi mellőzéssel és el nem mondott fájdalommal van tele. Egypár évig aztán még az Otthonunk című kis lapot szerkesztette. És végül, mikor a Nyugdíjintézet révén néhány nyugodtabb napot élt, mennyi lelkesedéssel, milyen csillogó szemmel mesélte mindenkinek, milyen büszkén, milyen gyermekes áradozással:

— Nyugdíjaztak fiam!

Ezeket a szép, őszi napokat az Otthonban töltötte, az Otthonban, amelynek minden szögletét, minden emberét szerette, becézgette, magáénak tartotta és vallotta, amely igazán második otthona volt. De akik jól ismerték Erős Gyulát, ezt a keserű, sokszor kegyetlenül, de sohasem bántóan marószavú öreg újságírót, azok tudták, hogy a lelkében egy nagy-nagy, szent érzés lakozik: a lelkében ott hordozta feleségének és két fiának az önzetlen családapai szeretet gyémántkeretébe foglalt képét. Ebben volt gazdag, mérhetetlenül gazdag Erős Gyula, a szegény újságíró. Ez a családja iránt való nemes kötelesség kísérte őt végig életének becsületes útján, ez hevítette, ez úzte a kenyér után még akkor is, mikor már összetörten, sápadt arccal pihent az Otthonkör valamelyik karosszékében. A másik, feltűnő rajongása szinte még ma is könnyekre fakasztó. Ahogy az újságírók intézményeit dédelgette, ahogy ő az Egyesületről, az Otthonról, a Nyugdíjintézetről beszélni tudott, abban szinte naiv fiúi szeretet csengett. Ha minden újságíró így rajongana ezekért az intézményekért, ennyi érdeklődéssel, ennyi büszkeséggel és szolidaritással, akkor talán sok munkás és munkára kész fiatal és öreg újságíró sorsa sem volna olyan keserű. Életének volt még egy nagy öröme. Az az eredményes munka, amelyet Vörösmarty Mihály budapesti szobrának létrehozásában publicisztikai téren Rákosi Jenő mellett kifejtett.

A magyar sajtó történetében Erős Gyulának, a közkatonának neve odakerül a tiszteké mellé. Ha valaki, ő megérdemli a békés pihenést, mert hősi életet élt.

Harsányi Kálmán

Írta: Miklós Jenő

1.

Végletek embere volt. Költő és tudós, lírikus és drámaíró, alkotó és kritikus szellem, klasszikus, meg élő, idegen nyelvek bűvára és Vörösmarty zengő lantjának késő örököse. Magányos ember és a köz harcosa.

Fájdalmas lélek, mert hányódása e végletek között mindenütt elfojtotta igazi nagyságát és értékét. Nagyon tudott szeretni és haragudni. Kevés barátja volt, még kevesebbet engedett közel a lelkéhez, mert kihevesedett jósága és magáhozölelése után csalódott bennük. Csalódott magában is. Úgy indult, hogy Rákosi Jenő és Tóth Béla mint a magyar irodalom igen nagy reménységéről zengtek róla, ezt ő be is váltotta, de a harsonázás már elhallgatott és későbbi kötetait a maga garasain csak jóbarátai között osztogathatta szét. Legnagyobb két kockavetése: az *Ellák* drámája és a *Kristálynézők* regénye, megírásuk után a közöny, a meg nem értés csendjébe fűlt. Csak később, már a háború elmúltával volt nagy irodalmi, de még mindig aránytalanul kevés külső sikere velük. Maga írja egyik legszebb versében magáról, a feleségének ajánlott — *A viola di bordonne* című — szonettjében:

*Otromba s könnyed; félvér, furcsa, régi;
A nyaka lant, a törzse viola.
Kész zürzavar útvesztő hírsora,
S félszeg vonója szokatlan, felényi.*

*Akkordot kézzel kell belőle tépni,
Dalhullámot vonó sodor tova,
S acélos ujjhegy bolyhos bársonya
Üveghangon tud rajta göngizélni.*

*Hálátlan hangszer; nem kedvelt s nehéz;
Több kelleténél s mert több mint egész,
A fölöslege bántó, idegen.*

*De, bűvös kobzul ez jutott nekem.
Neked szent, másnak hol sok, hol kevés,
A te szívedben függ csak jó helyen.*

A *lírikus* Harsányi Kálmán, Vörösmarty színes, zengő nyelvén Vajda János és Komjáthy Jenő mélységes, öngyötrő, értelmi lírájának továbbfejlesztője. Nem lehetett soha a sokak költője, mert költészetéből kizárt minden napi aktualitást és olcsóbb politikumot. Választékos, finnyás, nagy celebritással éneklő, „áldozatot bemutató” poéta volt, az olcsó hatások, rímes játék, hétköznapi verekedések riadt elmenekült je, Rákóczi fejedlem kései lantosa, ép olyan hívő eleinte és ép olyan csalódott a magyar sorsban, számkivetett a magyar Marmora partjára, ahol a csillagok járását, a tenger mormolását, Csaba királyfi útját vizsgálta.

Az *elbeszélő* Harsányi Kálmán, közvetlen a háború kitörése előtt megjelent nagyszabású regényében, a *Kristálynézőkben* jóval a későbbiek előtt már meghallotta azt a recsegést, ropogást, amely a magyar föld mélyében morajlott. Őrszem-regény, de senki se figyelt fel rá, a háború kitört, Harsányi Kálmán elejétől végig elszenvedte és betegen, testben, lélekben megtörve került haza, hogy az új magyar világ építésében vezetőmunkát vállaljon. Ez a munka a kritikai, társadalmi és esztétikai cikkek napi írásaiba fulladt, nagyszabású regényre már nem telt redakciós és hivatalnokoskodó idejéből.

A *drámaíró* Harsányi Kálmán a *Páter Benedek* és még néhány remekbe alkotott egyfelvonásosán kívül a Nemzeti Színház nagyhatású, mély tragikumú, ma is műsoron lévő darabja az *Ellák* Attila-tragédiájában mutatkozott meg a legteljesebben. A kelet és a nyugat határára dobott magyarság sorsos drámája ez, kitűnő felépítéssel, erőteljes nyelven, hatásos, szívbemarkoló szomorúsággal.

A *kritikus* Harsányi Kálmánt a napi kritikákon messze felül, nemcsak az estékről és a darabokról lejegyzett beszámolóit, hanem különösen drámaírókat és színészeket nevelő, tanító, kioktató bölcs tanácsai, megfigyelései, széles felkészültsége jellemzik.

A *fordító*, nyelveket tudó, darabokat átköltő Harsányi Kálmánt különösen gyönyörű spanyol és katalániai versfordításai, Calderon: „Az élet álom”; Shakespeare: „Othello”; ifj. Dumas-regények tették ismertté. Nyelvzseni volt, titkos ismerője a nyelvek titkos muzsikájának és mestere a magyar nyelvnek. A színpadról olyan tömör, kirobbanó, hullámzó nyelven tudott szólani, mely sose tévesztette el biztos hatását.

A *tudós* Harsányi Kálmánt kevesen ismerték, de igazi tudósok véleménye szerint a moszatok, mohák, algák kicsi világát kevesen ismerték olyan jól, mint ő. De otthonosan repült a csillagos égen is, *mikrokozmos* és *makrokozmos*, az egyikből

következtetve és eljutva fel a másíki, ez volt az ő útja, de két véglet itt is, amelyet hatalmas öleléssel tudott magához-rántani.

És mégis! Milyen kevesen voltunk, akik így ismertük. Hogy kitárult a lelke előttünk! Aztán fázósan belegörnyedt megint a napi robotba.

1926-ban írott önéletrajza végén írja: írásaim belső értékét csak a magam keskeny, kiszámíthatatlanul erre-arra kanyargó gyalogösvényén végighaladva lehetne helyesen megítélni, mert csak onnan világolhat ki, miért fut párhuzamosan hol a hagyományok országút jávai, hol a huszadik század új utakat törő pályáival s miért szeli olykor mind a kettőt derékon. Külső kifejeződését azonban három földrajzi ponttal, három lélek szinte matematikai pontossággal határozza meg: a *szülőföldemé*, az *édesanyámé*, meg a *feleségemé*.

3.

Már a háborúból elgyötörve, betegen tért haza. Bal arcán idegbénulása volt, a balszemét nem tudta lezárni, amikor aludt sem. Nekem sokszor mondta, közös színházi estéink után, mikor még a szerkesztőségbe is el kellett mennünk, hogy megírjuk kritikáinkat: „Mire hazakerülök és elalszom, világosodik és én a szememet nem tudom lehunyni. Felébredek! Reggel pedig dohányjövédéki hivatalba kell mennem”. De ezzel a megtört, drága világosságú, mindig nyitott szemével mintha a ma-^gyár közélet, irodalom, művészet lelkiismeretes őrzője lett volna. Éjjel is! Mindig tanult, mindent látott; álmában is a csillagokat nézte.

Azután gyötörő, gyilkos betegség az ágyba vágta. Még csak a családjáról akart „gondoskodni”. És az ő naív, szent hite ott a rája roskadó testi-lelki magányosságban úgy számította ki, (Istenem, ő és számítani) ha megjelennek összegyűjtött munkái, azokból a család, a szenvedő mártír-hitves és a három tehetséges gyermek megélhet. Az összegyűjtött munkák hét pompás kötetben, teli szellemi kincessel, meg is jelentek. Dicséret, elismerő kritikák, „elérkezett az ormokra”, aztán: magyar írórsors, közöny, rossz gazdasági viszonyok, olcsó napi ponyva, de szegény Kálmán — még hittal távozhatott. Meghalt friss könyvei között. Akik tavaly tavasszal körülálltuk sírját, egy nagy magyar költő korai sírját, búcsúzásul az ő versét mondogattuk:

*Itt nyugszik egy marék
Napsugár-törmelék,
Míg vissza nem talál
A Napba,
Életnek a halál
Csak magva!*

Hevesi József

Írta: Sziklay János

Hosszú és érdemes pályát futott be az irodalom országának különböző útjain Hevesi József, — és, amikor makacs betegsége elragadta sorainkból, még kortársai is alig méltatták a megillető gyászra. Újságíró volt, de egyetemes író is, költő, elbeszélő és színművész. Az irodalmi hivatás vitte az újságírói pályára, mint kortársait általában; mert hiszen a hírlapírás fellendülésének korában, amely a múlt század hetvenes éveire esik, biztosabb támpontot keresve, a már tehetségükről itt nagyobb tanúságot tett írók mentek újságírónak. Hevesi József már egy kötet költeménynyel, majd elbeszéléssel jelentkezett, amikor belső ihletétől sarkalva, az egyetemen filozófiai tanulmányát befejezve, újságírónak állt.

Mint újságíró azonban kevésbé lett volna jelentős. A hírlapírás történetében szerkesztői talentuma és tevékenysége követel méltatást.

Szerencsés véletlen, hogy földije volt az akkor szintén filozófiai tanulmányokkal foglalkozó, a berlini egyetemről haza jött Fekete Józsefnek. Fekete, mint vagyonos és az irodalom szeretetétől hevített, finomabb irodalmi ízlést elsajátított fiatal ember, akkor éppen fiatal házas is, rendkívül művelt nő férje, elhatározta, hogy német és angol mintára havonként megjelenő irodalmi és művészeti folyóiratot alapít. Ez volt a *Magyar Szalon*. Földijét, Hevesi Józsefet vette oda szerkesztőnek, megtartván kezében a főirányítást. Hevesi József ugyanis 1857-ben született Kecskeméten s három évvel volt fiatalabb Fekete Józsefnél.

A *Magyar Szalon* csakhamar kedvelt folyóirata lett a művelt közönségnek. Szerkesztőségének nagy irodalmi érdeme, hogy sorra megszólaltatta és egyesítette a szépirodalom akkori munkásait, Jókaitól a kezdőig. Ott minden jó munka szíves fogadtatásra talált. Hevesi József külön is az az érdem, hogy először mutatta be rövid dolgozataik kapcsán, arcképekkel azokat, akiknek jórésze közismeretesen névtelen napszámosa a hírlapirodalom nagy kultúrmunkásságának. Meg akarta őket ismertetni a nagyközönséggel, miután saját közönségük sem ismerte őket. Az egyes szépirodalmi közlemények illusztrálásával pedig nemcsak a festő- és rajzolóművészek hírét gyarapította, hanem ezeknek iuttatott mellékkeresetet, hanem fel-

zönség előtt az író értékét is emelni igyekezett, mert hiszen a közönség szemében mindjárt értékesebbnek látszott az az író, akit érdemesnek tartottak művének illusztrálására. Költői versenyeket is rendezett a Szalon; emellett pedig komoly kritikával nem egy munkának jelölte meg méltó helyét az irodalomban.

Az már nem volt szerencsés gondolata Feketének, hogy a folyóirat emelése érdekében Keglevich István gróffal szövöttek. A szeszélyéről ismert intendáns a folyóiratot is nem-sokára tönkrementt.

Hevesi József már előbb megvált a szerkesztéstől. Egyideig a *Pesti Napló*, majd a szépirodalmi *Magyar Génius* szerkesztője volt, majd maga alapított *Otthon* címmel szépirodalmi hetilapot, sőt a *Magyar Szalont* is igyekezett újra életrekelteni pár évvel annak bukása után: de tartós sikert már nem tudott kivívni; a politikai harcok, a napilapok versenye, a technikai követelmények szertelen emelkedése: mindez megbénította szándékát, míg végül visszavonult az aktív hírlapírástól és biztosabb, ha nem is kevésbé fáradságos vállalkozással került vezetőállásba.

Elbeszélő művei több mint tíz kötetre terjednek. Vigjátékai szerepeltek a Nemzeti Színház színpadán, többnyire *Hetényi Bélával* társszerzőségben. Mint íróról és újságíróról emlékeztet, fájlnunk kell elvesztésében a jóakarátú, egyéni szeszélyeken túlemelkedő, baráti szívű kartársnak elvesztését is.

Hoitsy Pál

Írta: Lőrinczy György

Mesebeszéd minden, amit a fantaszták a hajdani jogászvirtusok rózsás idejéről összevissza hazudoznak. A süvölvény, vagyis az elsőéves jogász élete hajdan is csak keserves küzködés volt, akármilyen bőséges diákhumorral enyhítgettük is azt. A csenevész rózsák akkor is csak a csalafinta politika suttyomberkeiben termettek, de ott se nekünk. A politika akkor se volt más, mint ami most: a vezérek játszottak, a legénység nyögött.

Persze, magam is, kárpátaljai sovniszta nevelés, mindjárt a túlzó nacionalista táborba sodródtam. Kossuth-apánk még élt és nagyon szorgalmasan írogatta klasszikus leveleit Colegno ai Baraconeból, később Turinból. Nekünk, jogászoknak, az volt a dolgunk, hogy minden levélért fáklyásmenetet rendezzünk Helfy Ignácnak, a kormányzó levélhordójának, szükség esetén a megtépázott pártelnököknek és szónokoknak, üres óráinkban pedig a Thaisz Elek főkapitány orra alá nyilvános autodafén füstölgő máglyát rakjunk a rovottmúltú és javíthatatlan kormánypárti újságokból.

Mint szenvedelmes ultranacionalisták, mindezek szerint a függetlenségi-párti politikusok szekerét toltuk és eme jogi tanulmányaim közben kerültem a *Nemes Zoltán* ügyvédi irodájába, magam se tudom, milyen című főfőmindenegyébnek. Akkoriban kezdtem silabizálni a római jogot. A jogot, egyáltalán. Ez már történelmi magyar tradíció volt akkor is, az is maradt mindmaiglan és az marad alkalmasint a harmadik millennium végén is, ha ugyan lesz még akkor *magyar* a világon.

Nemes Zoltán nagyon kedves fiatal fiskális volt, ha jól emlékszem, a Zöldfa-utcában. Felesége, gyönyörű szőke asszony, az akkori Budapest legszebb asszonyainak egyike, *Serák* Károlynak, az Állatkert hírneves igazgatójának a leánya. Mindez együttvéve azzal, hogy Nemes Zoltán is tüzes függetlenségi-párti volt, érthetővé teszi, hogy Nemes Zoltán is képviselőségre aspirált. Ehhez a ma is kapós szinekúrához vezető első lépés az volt, hogy a fiatal fiskális fölcsapott a petícióval megtámadott mandátum védelmező ügyvédjének. Még akkor a mandátumokon csak a parlament mentelmi bizottsága előtt cibálták egymást a vérmes érdekeltek, a Kúriának egyéb dolga volt. Nagyreményű principálisomat, feltűnő pártérdemeinél

Derék principálisom összeszedte minden bölcsességét, hogy megvédelmezze a veszedelembé került mandátumot és Móni Gyulát. Termetes árkuspapirokat írt tele a római remekművel, amit majd a mentelmi bizottság épülésére és mulattatására eldekklamál. A teleírt árkusokat büszkén dobta előmbé.

— Na, olvassa! Mit szól hozzá?

Nem szólhattam semmit se hozzá, mert a pandekták tanulmányozásában még nem haladtam annyira, hogy hazudni megtanultam volna, havi tizenötforintos hivatalomat pedig azzal, hogy az igazságot lenyelem, se kockára nem tehettem, se a függetlenségi párt ügynevezett oltárára. Tehát egyelőre elszántan olvastam el a Móni-féle szónoki és jogi remekművet. A szónoki és jogi remekműben minden tizedik szó ez volt:

— Tagadom!

Minden *tagadom-at* öt energikus fölkiáltó jel követett. A *tagadom* csak tagadott, de a fölkiáltójelek harsogtak, bömböltek, ordítottak. A lelkes véd- és dacügyvéd letagadott mindent. Letagadta, hogy Móni Gyula birkapörkölttel csillapította lelkes választóinak dühös étvágját és tizenkét hordó borral hazafiúi szomjúságát. Letagadta, hogy protekciót ígért fűnek-fának és jegyzőséget a főkortesnek. Egyszóval: letagadott minden deliktumot, amit a beteges hajlamú petíciócsinálók a bűnös mandátumra kentek. Csak annyit ismert be, hogy Móni Gyula olyan ártatlan, mint a húsvéti bárány, a ma születetteket nem is emlegetve. Móni Gyula, úgyis mint jellemszínész, azt se tudja, hogy mi fán terem a korteskedés. A remekmű nagyon mulatságos-volt. Meg is nevettegetett bennünket. Micsoda logika! Micsoda refrén! Micsoda szerénység!

— Tagadom! Tagadom!

Klasszikus római bölcsesség! Si fecisti, nega! Vagyis magyarul: ha tetted, tagadd le. Volt egy kedves öreg professzorom, aki a diákokat, ha rajtacsípték, így vallatta:

— No, *Nega* fráter! Hát mit csinált kend?

Nega fráter, persze, már tudta, hogy mit — nem csinált. Maga a bírói megszólítás is arra biztatta, hogy tagadjon! Nega! Épúgy letagadta bűnét, mint Nemes fiskális úr a gyön-géd szeplőket a Móni Gyula mandátumáról.

Drága principálisom azonban mindezzel nem elégedett meg. Próbaképpen bizalmas társaságnak előzően felolvasta hatalmas védőbeszédét. Lássuk, milyen hatást tesz. Ebédre meghívta a függetlenségi vezérbajnokokat; hallgassák meg, igen, legelőször ők hallják meg, milyen ártatlan Móni Gyula. Hírneves három vendég volt: Irányi Dániel, Hentaller Lajos, Hoitsy Pál.

Az öreg Irányit régen ismertem, még eperjesi diákkoromból, Hentallert a mindenféle lármás csődületekből, melyeknek népszerű izgatója volt s a katona- és németellenes tüntetések-ből, amiktől magam se undorodtam. De *Hoitsy* Pált akkor láttam legelőször.

Még nagyon fiatal volt. Kacér kis pofaszakállát, az ügynevezett kotlettet olyan komolyan viselte, mintha angol lord volna és épúgy a zsuzsut, ami az óraláncán lógott s a frissen vasalt ragyogó cilindert, ami akkor még a gavalléria szalonegyenruhájához tartozott. Tehát külsőképpen is kifogástalan, elegáns, nagyon disztinívált úrnak látszott. Könnyedén mozgott, egyénisége és társalgása megnyerő, arca csinos és rokonszenves, kifejezésének szigorú határozottsága inkább férfias, semmint tartózkodó vagy bizalmatlan. Azért emlékszem rá olyan jól, mert végig az életünkön mindig ilyennek láttam; rokokó gavallérnak, aki sohase változik, akin nem fog az élet semmiféle viszontagsága. Első szalónkabátját épúgy megőrzi, mint első elvét és első szerelmét. Ugyanaz marad végesvéig; semper idem, mindig ugyanaz. Ugyanaz a vir probus. Mindig férfi és mindig bölcs és igaz ember: levante, a toll leventéje.

Legnagyobb hatást a szeme tette rám. Máskülönb is mindig a szemben kerestem az emberi lelket. A szemet tartom a lélek ablakának. Olyan ablaknak, ami egyúttal tükör s ami-ben tehát mindenképpen megláthatjuk azt, ami mögötte van: a lelket. Az embernek lehet a beszéde, a tánca, az írása is erőszakolt vagy színpadias, tehát nem őszinte, de a szeme — soha. A szem mindig őszinte. A szem sohase hazudik. Még mikor hazudik, azt is egyúttal mindjárt meg is vallja. A szemben mindig azt látjuk, ami belül van, a háttérben s azt nem lehet tet-szés szerint csereberélni, átfesteni, ide-odatolni, mint a szuffitákat. Mindig ott van benne, amivel belülről megtöltötték; az agyvelő vetítő prizma és a gondolat fényvillámai ott cikáznak. Ott van az értelem vagy az érzés, az indulat vagy a bölcsesség, a hit vagy a bűn. Nem a stílus az ember, hanem a szem.

Hoitsy Pálnak a szeme volt a legérdekesebb. A gond örökös homlokredőitől árnyékolva húzódott meg a szeme és úgy nézett pillái alól, mintha mindig titkot keresne és titkot rejtegetne. Mintha sohase közelbe, mintha mindig a messzeségbe nézne és a Végtelenségben kutatná azt, amitől megrezzenjen: a lét megfejtését. A szemének olyan sajátságos kifejezése volt! Mintha sohase hunyná le a szemét. Mintha sohase aludnék és mégis mindig álmodnék. Nem hiába volt csillagász, maga is eltévedt bolygónak látszott. Töprengő léleknek, aki a Végtelenségben kószál s unalmában véletlenül idekerült.

Egyáltalán nagyon komplikált lélek lehetett. Az élet tréfásan és szüntelenül táncoltatta őt is, mint mindenkit, de büszkesége ezt sohase vallotta be, talán még magamagának se. Végigküzdötte az élet világháborúját, de sem a harcban, sem a munkában meg nem rokkant és meg nem hajolt. Nem tépázott soha senkit sem, de magát se engedte tépázni. Férfias magafegyelmzés nyugodt objektivitásával ítelt és dolgozott. A magyar úr nemes jellemét sohase fitogtatta, de sohase is tagadta meg.

Lelkivilága bizonyára első és örök szerelmének: a csillagvilágok misztériumain ringatózott, mialatt külső életét a politika kicsinyes és nem is mindig etikai játékaihoz kellett alkalmaznia. Talán ép ez az ellentét kényszerítette, hogy szemét a gond energikus redői között örökké nyitva és lelkiismerete s ízlése mérlegén tartsa, hogy úgy állhasson, majdnem mozdulatlanul, mint a silbak az őrtornyon. Lelkét pedig elzárja a bizalmaskodó közlékenységnek, nehogy más is meglássa azokat, amiket homloka és szíve bensejében őrizgetett: az álmok szent gyönyöreit és szépségeit. Külső és belső életének ezt a megoldhatatlan dilemmáját előkelő formaságok álarcával takarta el, mivel az ellentmondást sem legyőzni nem tudta, sem az emberi nyilvánosság elé tárni nem akarta. Úgy képzelem, hogy szép és tiszta lelki élete, melyre a föld egyetlen zavaró porszeme sem szállhatott, abban a filozófiai elmélyedésben telt el, amit a Végtelenség szemléletéből merített. Ami lelkének azt a külön, úgyszólván egyéni életbölcsest nyújthatta, mely minden ellentétet hallgatag kiegyenlített, olyan biztonságos és szépséges hitvallásban, amiben minden költői képzelődés, minden teozófiai igazság és minden materiális valóság és tapasztalat békésen megfér a földi élet mulatságos kényszerűségeivel és gyarló ingadozásaival.

Mint az élet és a sors minden kiváltságosát, akit a Gondviselés kiemelkedő képességekkel különböztetett meg, Hoitsy Pált is változatos pályára szánta, melynek fordulatai és feladatai tele voltak izgalmakkal, akadályokkal és meglepetésekkel. A tudós ambícióival indult el s a tudományok misztériózus gyönyöreit hajszolta Uránia végtelenségében, a csillagok titkait és a világrend rejtelmes összefüggését. De mihamar a földi küzdelmek közé sodródott és tettereje megoszlott a publicisztika ágazatai között, egyforma tűzzel harcolva az írás és szónoklás, a tudomány, az irodalom és a politika sokféle fegyverével az ideálokért, amiket kergetett.

Sokoldalú tehetsége és törekvése azt az érdekes és színes félszázadot töltötte meg nemes magyar tartalommal, amely a XIX. század utolsó és a XX. század első negyedét teszi. Mintha a hullámok szeszélyét kellett volna követnie: a XIX. századot a nemzeti és szellemi emelkedés ragyogó korszakává, a XX. század kezdetét pedig a válságok véres kockázatainak sorozatává éppen kiváltságos bajvívói avatták. Hoitsy Pál a közélet minden viharában résztvett azzal a sokoldalú munkássággal, amiben tüzes vezércikkeket írt, lehetőleg higgadt parlamenti beszédek tartott és pihenésül a tudomány, főképp a csillagászat jobbadán költői területein álmodozott. A politikában a nemzeti ideálok türelmetlen sovinizmusa, a zszurnalisztikában a igazság fáklyafénye, a tudományban a költészet lelkesítette. Végigharcolta az emlékezetes véderóvitát és a koalíció elkeseredett kuruc-lázongását s pályáját a világháború katasztrófális föld-

rengésében fejezte be, ami még ma is tart és talán sohase is fog végetérni, de mindenesetre átformálja az emberiség lelkületét.

Hoitsy Pál a *savoir vivre* bölcs művésze volt. Tudott élni, anélkül, hogy akár az élet, akár az álom szépségeit fölládozta vagy kockáztatta volna. Valójában a szépségek fanatikusa volt. Es ma, mikor még mindig utána nézünk Uránia végtelenségébe és láthatatlan titkai közé, ahová tőlünk a halál nevezetű örökkévalóság szárnyain elszállott, azt hisszük, hogy földi vándorlásai közben is a közönséges lelkeknél sokkal több vergődésben, kételkedésben, csalódásban és ingadozásban, de sokkal több szépségben és gyönyörűségben is volt része, mert az emberi társadalom természetellenes zürzavarát se nem érthette, se nem szerethette. Alkalmassint attól menekült közénk, akik épúgy látjuk azt és épúgy nem értjük és nem szeretjük s épúgy keressük azt a bizonyosságot, amit oly kevesen találnak *meg*. Itt nálunk csupa magához hasonló tépelődő és vívódó lelket talált és azért érezte jól magát közöttünk, mert tudta, hogy épúgy nem értjük meg azt, amit ő se értett, mint ahogy épúgy megértettük őt, mint ő megértett bennünket. Mi mindnyájan a világrend szertelen, kiváltságos és némiképp szabálytalan bolygói vagyunk, tehát nemcsak megértjük, de szeretjük is egymást.

Neki a politika csak keret volt, amelybe a szépségek nagyszerű festményeit foglalta, azokat, amiket a csillagokban és a földön összegyűjtött. Urániában megtalálta a csodák, közöttünk pedig a való szépségeit. Ő tudta, hogy miért szereti az írók és újságírók világát, azokét, akiknek az a dolgunk, hogy mindent összegereblyéljünk és szétosszunk, amit a földön észrevenni érdemes. A két nagy világ, amiben a Hoitsy Pál kiváltságosán nemes élete lepergett, magábazárja az ő szeretetreméltó emléket, mint ahogy földi életében maga is megosztotta magát aközött a két világ között. Uránia helyet ad neki rohanó bolygóin, a vándorlelkek nagy sokaságában és mi helyet adunk neki emlékezésünk világitótornyában: szívünkben, ahol csak az igazság és szépség kicsinyszámú rajongóinak lehet és van állandó Otthona.

Kemechey László

Írta: Béry László

Az arckép akkor jó, ha őszinte. Aki Kemechey Lászlóról jó arcképet akar adni, annak nem szabad retusálnia a hátteret, nem szabad elhallgatnia az újságírásnak azt a vajúdjó, érdekes és fontos korszakát, amelyben Kemechey László újságírói működését megkezdette.

Mikor harmatos fiatalságával, feszülő, sístergő, igyekvő tehetségével elfoglalta helyét a szerkesztőség asztalánál, a magyar újságírás még nem zökkent vissza abba a kerécsapásba, amelyből a háború és a forradalmak kilódították és amelyben azóta újra dökög és poroszkál. Tele volt rekrutával. Új embereket szívott fel magába, elvégezte azt az utánpótlást, ami a háborúval megszakadt. Új emberek jöttek, akiknek a nevelése, vérmérséklete, modora, múltja és célja egészen más volt, mint amilyen tulajdonságok a köztudatban az újságírókat addig jellemezték. Nemcsak az újságírásban való gyakorlatlanság választotta el az új generációt a régitől, hanem mélyebb, jellemzőbb és állandóbb különbségek is, amelyek néha a könnyedség rovására mentek, de sohasem jelentettek akadályt a kötelesség pontos teljesítésében vagy a tehetség szabad érvényesülésében. Az új emberek legnagyobb része katonatiszt volt, megszokta, hogy teljesítenie kell a parancsot és felelősséget érzett azért, amit csinált.

Leült a szerkesztőségi asztalhoz kopott, gimnazista korából maradt egyetlen civilruhájában, csendes és szerény volt, előre köszönt mindenkinek és tisztelettel felállott a szerkesztők előtt. Rekruta volt. Ezen a pályán rekruta. A csillagokat, a századparancsnokságot, a segédtsízséget, a szabolcsi dzsentri rokonságot mind otthon hagyta, tudta, érezte, hogy itt most előről kell kezdenie mindent, de tudta azt is, hogy megnyílt előtte az érvényesülés útja, hogy a szülői házban és az olasz fronton ásott fedezékekben áthempergett éjszakák álmái most végre valóra válhatnak. írni akart, eseményeket irányítani, közvéleményt formálni, agyak tekervényeibe beférkőzni, gondolatokat, ötleteket tékozlón szórni — nem pénzt keresni, nem előretörni, nem nevet szerezni, verejtékezni, könyökölni és végül megpihenni, akárhogyan szerzett jólét fedezékében

Zseni volt, akit a sorsa, tehetsége hajszolt és kergetett, aki nem tehet arról, hogy alig néhány hónapos újságíró korában szerkesztője lett az egyik legnagyobb budapesti napilapnak és nevét meg kellett tanulnia, tehetségét el kellett ismernie mindenkinek.

Kemechey Jenő fia — mondták és magyarázták, de Kemechey Lászlónak nem volt szüksége erre a magyarázatra. Nem az apja nevével zökkent fel az újságírás horizontjára, nem a

múltból vette a biztatást, tekintélyt és erőt. Ízig-vérig új volt, ennek a boldogtalan, meggránátózott, fogságot szenvedett, eltiport, feldarabolt, halálraítélt és feltámadni akaró magyarságnak az ideálja, olyan, amilyenek a még el nem mondott, dalba nem öntött eposzok hősét álmodják ma itt nyugtalan, didergő éjszakákon. Az új magyar élt és veszett el benne, akiről nem mondhat mást és nem beszélhet más hangon az, aki tudja, vallja és józan meggyőződéssel hirdeti, hogy a magyar újságírás, a magyar közélet egyik legtöbbit ígérő, legnagyobb értéke omlott sírba Kemechey László időelőtti, tragikus elmúlásával.

A fiatal újságírót mindenki bizalmatlanul fogadta és nézte a szerkesztő székében. Vonakodva nyújtották át a kéziratot; de másnap, amikor a lap megjelent és a leadott kéziraton olyan változtatások voltak, amelyeket a legkényesebb szerző is boldogan fogadott el, gondolatban tisztelegtek a fiatal szerkesztő előtt. Csodálatos ösztöne volt az események meglátásában és feldolgozásában.

Cikke sokkal kevesebb jelent meg, semhogy a közvélemény méltányolhatta volna. Az újságírónak hosszú évekig kell dolgoznia, hogy észrevegyék, mennyi gondolatot, eredetiséget, tehetséget, szellemi kincset szór szét a névvel, vagy névtelenül eltékozolt, tiszavirág-életű újságcikkekben. Kemechey Lászlónak nem volt ideje arra, hogy meggyőzze a közvéleményt, mennyivel nagyobb és gazdagabb, mint az általában elfogadott és nagy-nak hirdetett nevek, mennyivel több van benne, mint azokban, akik hosszú éveken és évtizedeken keresztül okosan és takarékosan adagolták szét meggyőződésüket és tehetségüket. Könnyben kellene kiadni Kemechey László cikkeit, hogy olvashatnák és nagyobb elismerést, méltánylást, dicséretet éreznének, mint amit itt szabad volna és lehetne elmondani.

Érzem a felelősségét és súlyát a szavaknak. Nem közvéleményt tolmácsolok, nem elfogadott, leszűrt ítéleteknek adok hangot, — csak az igazságnak. Mindenesetre szükségem van bizonyítékokra és szükségem van — hitelre. A bizonyíték: Kemechey László „Mussolini” könyve. A legjobb és legsikeresebb munka ezen a téren. Most adja ki az egyik legnagyobb angol kiadócég. Bizonyítékok: a cikkei, novellái és bizonyíték — itt már a hitelre is szükségem van — sok-sok ötlete, terve, vágya, köztük egy magyar tárgyú operalibretto, amely megteremthette volna a magyar operaszerzés nemzetközi és maradandó világsikerét. Bizonyíték: ezer terve, elhatározása és cselekedete, amelyeket csak azok láttak, akik közelében lehettek ennek a mindig alkotó, teremteni vágyó, sistergő tehetségnek, akik talán többet temettek a sírba, mint a vak reményt.

Kemechey László ígéret volt a magyar közéletben, irodalomban és újságírásban. Ígéret, amelyre csak jogot adott, de egészen beváltani már nem tudott.

Pedig készült rá. Kemechey Jenő fia volt; a boldog Nagy-Magyarország egyik legnagyobb újságírója volt az apja. Bölcsője mellett ott állott az egész akkori Magyarország, a miniszterelnök és minden számottevő közéleti egyéniség. 1898-ban született. Korán árvaságra jutott, édesapja gyorsan, tragikusan meghalt. Halála előtt néhány nappal még boldogan köszönte meg a Nemzeti Színház közönségének a tapsait, aztán ágyának esett és rövidesen meghalt. Négy gyermeket nevelt özvegye az újságírói nyugdíjból. Munkácsra költöztek, ahol a legidősebb — László — gimnáziumot végzett. Már akkor írt cikkeket, amelyeket Rákosi Jenő nem azért fogadott el közlésre, mert Kemechey Jenő fia írta, hanem azért, mert tehetségesek, érdekesek és újszerűek voltak. A háború kitörése Munkácson találta Kemechey Lászlót, ott is vonult be a 11. gyalogezredhez. Az önkéntesek között az első, a fronton a legkitűnőbb, legmegbízhatóbb volt, rövidesen zászlós lett, majd hadnagy, ezredsegédtiszt. Az olasz fronton fogságba esett és csak a békekötés után jött haza — Budapestre. Belépett a Budapesti Hírlap szerkesztőségébe elvégezte az egyetemet, letette a jogi és államtudományi doktorátust, majd átment a Nemzeti Újsághoz, amelynek először politikai rovatvezetője, majd helyettes szerkesztője lett. Cikkei, essay-i országos feltűnést keltettek, politikai tanulmányai, főképpen a „Világpolitika arcképcsarnoka” című cikksorozata felkeltették az intéző körök figyelmét és a római követség átszervezésekor, 1928 őszén őt kérték meg a quirináli követség sajtóelőadói állásának elvállalására. Az olasz viszonyokat és az olasz nyelvet jól ismerte, hadifogoly volt Olaszországban, majd később, mint a Nemzeti Újság munkatársa, hónapokig járta Itáliát és útjának eredményét, tanúságait „Mussolini” című nagy sikert aratott, egyéni tollal megírt, feltűnést keltő munkájában foglalta össze.

Rómában, a követségen felbecsülhetetlen szolgálatokat tett a magyar diplomáciának, ellenállhatatlan kedvességének, nagy műveltségének és előzékeny modorának igen fontos része van abban, hogy az olasz sajtó és közvélemény őszinte és megbecsült barátjának tekinti a magyarságot. Diplomáciai elfoglaltsága mellett ideje volt arra is, hogy folytassa és fejlessze újságírói működését.

Ezt a tevékenységét vágta el a hirtelen és tragikus halál, amely 1928 őszén hihetetlen és megmagyarázhatatlan formában besurrant Kemechey László római lakásába és visszaküldte az új magyar újságírás legerősebb egyéniségét és legnagyobb reményességét egy hideg, néma fakoporsóban, amelyre két nemzet gyásza, egy ájuldozó család könnye és az egész magyar újságírás tompa, jobban érzett, mint kifejezett fájdalom hullott.

Légrády Imre

Írta: Litteratus

Légrády Imre a magyar újságírás egyik vezéralakja volt. A Pesti Hírlap alapítójának, Légrády Károlynak fia, munkájának folytatója és örököse. És örököse egyúttal a múlt század nagy újságírói hagyományainak is. 1902-ben lépett a Pesti Hírlap szolgálatába, előbb mint munkatárs, később mint felelős szerkesztő, majd mint laptulajdonos-főszerkesztő, de lett légyen bármily vezető helyzetben, a laptulajdonos sohasem nyomta el benne az igazi újságírót. Vérbeli szerkesztő volt és maradt. Még atyja életében, mikor a lap politikai irányítása Légrády Károly kezében volt, Légrády Imre egyéniségének bélyegét rányomta a lap csaknem minden egyéb rovatára, a szerkesztői üzenetek-től a tárcarovatig, ösztönös pszichológiával ismerte a közönséget és vezette az írókat a közönség ismeretére. Atyja halálával szállt rá a Pesti Hírlap teljes szellemi vezetése. Légrády Imrét, mint kemény, egyenes jellemű embert ismerték és valóban, nagy feladata átvételekor és később sem volt soha habozó, vagy tétovázó. Jellemének szilárdságán, elméje biztos józanságán kívül nagy hagyományok irányították cselekedeteit.

Gyermek volt még, írja ő maga egy — nem a nyilvánosságnaak szánt, de azóta újságtörténelmi dokumentummá vált — levelében, amikor atyai öreg barátja-, Deák Ferenc, kifejezte azt a kívánságát, hogy meg akarja áldani. „Mindenkinek fel kellett állni — írja le Légrády Imre e bibliai fenségű jelenetet —, engem maga elé állított, öreg kezét fejemre téve. Azt mondta: Szeresd hazádat és élj úgy, hogy soha ne kelljen pirulnod, ha lelked öntükrébe néz. Mikor már nagyocska lettem, éreztem — folytatta Légrády Imre —, milyen óriási teherrel megyek én ezzel az áldással neki az életnek. De mégis megtartottam azt es az a röpke mosoly, ami olykor-olykor megjelenik az arcomon és melyet észrevesz mindenki, még a gyermek is: innen van. Ilyenkor lelkem öntükrébe néz és meg vagyok elégedve azzal, amit tettem”.

A fogadalmat, amit a gyermek tett, a harcos férfi megtartotta. És a sors, mintha tetézni akarta volna súlyos ajándékát, Légrády Imrét tizenöt éves ifjú korában a turini remete elé vezeti, hogy mintegy másodszor köteleztessék el a magyar sorsnak. „Ne szünjenek meg küzdeni azért, amiért én küzdöttem és szenvedem a száműzetés keservét: a nemzet függetlenségéért — mondta Kossuth Lajos, a tőle búcsúzó zarándokoknak. És a tizenöt éves fiú lelkébe mélyen vésődtek e szavak jövőendő pályája célkitűzése gyanánt.

Mikor 1902-ben a nagy köziooi harc kezdetén Légrády

sával és erős meggyőződésével azoknak az oldalán állt, akik a nemzeti jogokat védelmezték. Nagy harcosa volt e küzdelemnek, mindig becsülettel, önzetlenül állapítva meg, mi a nemzet igazi érdeke. A Pesti Hírlap sikere és tekintélye nőttön-nőtt a harcok alatt, melyek Légrády Imre személyes bátorságát is próbára tették. Az író bátorsága a gondolat, de Légrády Imre harcos is volt: sem a hatalomtól, sem a csöcseléktől nem ijedt meg, mindkettővel tudott és mert szembezállni. A nehéz küzdelem után nehezebbek következtek: a háború, forradalom, kommün évei és hónapjai, a Pesti Hírlap épületének ostromlása, Légrády Imre kommunizmusbeli fogsága. Mint Jóbot, Isten testi- leg is próbára tette, de Légrády siralmait nem hallotta senki. „Nem elég a nemzeti eszmét akkor hirdetni, — jegyezte föl fogságában — mikor süt a nap, szenvedni is kell érte a megpróbáltatás óráiban”. Az az ideális újságíró volt, amilyennek Széchenyi akarta látni a nyilvános szó és írás emberét: aki úgy is cselekszik, mint ahogy ír, saját példáját állítva tanúság gyanánt a nemzet elé.

Akik Légrády Imrét ismerték, tisztelték benne a puritán férfiút, aki hiúság nélkül való. Cím, rang, kitüntetés: semmi volt előtte.

A nemzeti jogokért, a nemzeti élet teljes kivirágzásáért küzdött és — tragikus megpróbáltatáskép — meg kellett érnie, hogy a román cenzúra ellenjegyzése alatt megjelent Pesti Hírlapban búcsúzott el hivatásától, munkatársaitól, közönségétől. De még ekkor, betegen, világtalanul sem vesztette el hitét.

„Egyéni érvényesülés vágya sohasem vezetett — írja búcsúszavában a jó harcos örök hitével —, mindig csak azt néztem, mi használ a nemzetnek. A harcokban, miket nehéz időkben a lap hasábjain folytattam, soha meg nem tagadtam a nemzeti eszmét, se a kormányok, se a pártok kedvéért. Most új feladatok várnak a nemzetre: megépítése az új Magyarországnak. Az építő munkához erős, fiatal karra van szükség és az öreg zászlótartó visszavonul. De a zászló marad a régi. Egy ember élete rövid ahhoz, hogy megérje az általa hirdetett eszmék diadalát, de a hírlapnak élnie kell, míg az az irány, az a szellem, azok a reformtervek, amiket képvisel, a nemzet javára tetet nem öltenek”.

Az öreg zászlótartó visszavonult, miután örökségét, melyet a magyarok legnagyobbjaitól kapott, épen és megtetézve átadta utódának.

Légrády Imre azóta visszavonultan élt, néha jelent meg az egykori gazda vendégként a Pesti Hírlap szerkesztőségében. Világtalan volt, de látott, látta, ami a lapnál történt s talán ez tartotta benne élete derűjét. Látta, hogy öröksége, két nemzedék s tulajdon élete alkotása nőttön nő s nem hogy megtagadná, hanem dicsőségesen fejleszti nemes hagyományait. Látta, hogy

az új zászlótartó, Légrády Ottó dr. époly szívós és kitartó, mint ő. Láta a komoly és eredményes igyekezetet, mellyel a lap a magyar nemzet érdekeit nemcsak itthon, hanem a külföld előtt is képviseli, látta a finom, intellektuális harcot, a lap teljes virágbaszökkenését. Láta minden újításban első voltát, látta, hogy a lap az újítások közül csupán egyetlenegyét nem honosított meg: a modern kor szinte követelő ízléstelen túlzásait. Az új zászlótartóban láthatta a régi nemes hagyományok megtartóját és fejlesztőjét.

Légrády Imre lélekben sohasem szakadt el sem lapjától, sem az újságírástól. Gondja volt azokra, akik egykor híven szolgálták, azokra, akiket ismert s azokra is, akik az ő nyugalombavonulása óta álltak be az újságírók sorába. A magyar nemzet érdekeit szolgálta az újságíráson keresztül: ez volt az eszmény, amelyhez jóban-rosszban hű maradt élete utolsó pillanataíig.

Mikszáth Kálmán

Írta: Lőrinczy György

A nagy palóc. A legnagyobb palóc. Az óriáspalóc. Keressük és válogatjuk a jelzőket, amikkel nagyságát méltóképpen megbecsülhetnők. De semmit se találunk eléggé díszesnek az ő sajátos nagy értékéhez. Némikép ingadozunk is. Csak az bizonyos, hogy óriás; az, hogy palóc, sokkal kevésbé. Szülőfalujának, *Szklabonyá-nak* tipikus tót neve van, lakossága is tót. Gyerekkorában még családnevét így írta: *Mixat*. Tehát az édesapját is úgy hívták. Ahogy én ismerem drága szép Felvidékünk múltját és életét, úgy képzelem, hogy valamelyik őse patikárius vagy más, akkoriba divatos kotyvasztó lehetett, akire aztán a felvidéki naiv humor ragasztotta a *Mixat* nevet. Kever, kotyvaszt, vegyít. A mi Mikszáthunk örökölt is belőle: ő maga már alkimistává lett: aranyat főzött, a magyar szellem tisztacsengésű aranyát.

Különben ez merőben lényegtelen. A mi szép magyar hazánk legszebb szépsége éppen népeinek színes változatosságában volt, melynek a közös érzelem adott egységet. A zólyomi tót s a szepességi cipczér, a dobsinai buléner meg a soproni poncihter, aki egy kukkot se tud magyarul, ugyanolyan fajmagyar, akárcsak a hajdúsági büszke hatökrös gazda, vagy a hortobágyi nyalka csikós, aki egy kukkot se ért más nyelven, csak magyarul. Mi teszi a fajmagyarságát? Az, hogy ugyanazt érzi valamennyi: *A nagy világon ekívül — Nincsen számodra hely. A magyar hazán kívül.*

A földkerekség legislegtündöklőbb szépsége, a bűbajos magyar fölvidék nyájas dombjai és komor bércei között a sokféle nép ezer esztendő alatt nemcsak összekeveredett, de össze is forrott. A magyar nemzet integráns különlegességét teremtette meg, melynek vér és lélek szerint való közösségéből az a költészet, az a sajátos érzés- és gondolatvilág fejlődött, aminek Mikszáth Kálmánnál tökéletesebb művésze még nem volt. Ennek a művészetnek különleges a humora is. Ezt a világot egészen csak az értheti meg, vagy legalább is csak az érezheti, aki benne élt és vele némikép azonosult. Hogy valamennyire a nyelvvel magyarazzuk meg a dolgot, ott, a hegyek oldalában meglapuló avatag kisvárosokban jóformán minden ház egy-egy múzeumi emlék, melyhez legenda fűződik. A faluk népe ma is úgy él, ahogy ezer évvel ezelőtt. Csak ép hogy most négy nyelven beszél egyszerre. Deákul a templomban vagy a magyar földesuraktól tanult. A pap reggel találkozik a jegyzővel. A nótárius köszön:

— Bonum mane praequor, domine reverendissime!

— Salve sis, spektábilis. Jak zse más? Mi újság? Nutzt ka wánen, fiam. Mi? Nem igaz?

A társalgónyelvnek már ebben a naiv zagyvaságában is ősforrása van az eredeti humornak, amelyben magamagától terem és a mindennapi élet közvetlenségével állandósul a jovialitás: a jókedv, tréfa, pajkosság, móka, vagyis az ártatlan lélek szelíd derüje, párosulva filozofikus, azzal a vallásos életfölfogással, melynek megrendülhetetlen alapja: a hit, s mely tehát a sors minden jó vagy rossz fordulatát tréfával üti el vagy megnyugvással fogadja.

Ebből a gyönyörű világból hozta lelkében Mikszáth Kálmán mindazt, ami fényes pályájának és remek alkotásainak tartalmat, sajátos humort és költői zamatot adott: a Mátra vadvirágos, dalos völgyeinek képét, hegyei árnyékát és homályát, történelmi borongását és tradícióját és a zagyvanyelvű nép humorát, tragikumát, küzdelmeinek költészetét, némiképp népies romantikáját is. Azonfölül a négy nyelvű beszédből a magyart (más nyelvet talán nem is tudott) tisztán, megfésülve és kicsiszolva, törölmetszett palóc dialektusát, amellyel beszélt, nagyszerű málháját humorában tette egységessé és teljesen egyénivé, úgyszólván mikszáthivá.

Nagyon kis diák volt még Mikszáth Kálmán, mikor a szklabonyai tót rektor keze alól a rimaszombati egyesült protestáns gimnáziumba került. A diák, a tömzsi kis tót diák kicsiny volt, de a gimnázium talán még nálánál is kisebb, úgynevezett algimnázium, hat osztályú. Kapuján apró és faragatlan emberpalánták tódultak be, nagyobb részben tót és német nebulók, s hat esztendő múlva csámpás kis kamaszok fordultak ki. Se az iskola, se a diák nem sokat nőtt. A gimnáziumot a lutheránusok és kálomisták közös erővel tartották fenn; abban az időben úgyszólván unikum volt. Professzori testülete is, diákserege is a két iskolafenntartó hitfelekezethez tartozott, kisebbszámú katolikus és zsidó tanulóival együtt mindenestül azon versengve, melyik különb, ami annyit tett, hogy melyik derekabb *magyar*. Az iskolai esztendőt szeptemberben csöngetyűszó kíséretében ezzel a szentenciával nyitották meg: *Ingrato homine nihil terra pejus alit* (A háládatlan embernél nincs nagyobb nyúge a földnek!) és a *Kazinczy* Ferenc apotéozisával zárták be; a magyar nyelv megújulásának és feltámadásának, vagyis a nemzeti élet halhatatlanságának ünnepével. Ebből az iskolából került ki *Hazay* Samu báró, a világháború nagy és kitartó magyar hőse, *Bernát* István, a szövetkezeti és agrár törekvések egyik legelső és legképzettebb úttörője, *Károlyi* Sándor gróf fegyveres munkatársa; *Tors* Kálmán, a költőpublicista, meg *Mikszáth* Kálmán, *Pósa* Lajos, *Kiss* József, hogy a kisebb planétákat ne is soroljuk elő.

A nagy palóc bölcsőjét Szklabonyán faragták, de lelke a batyi-i kiskimnáziumban kelt szárnyra. Fölbredt szellemének legelső jellemző aranyszikrája is ott pattant ki. A humor legelső megcsillanása. Egyik kis diáktársa, régi diákszokás

szerint emlékverset kért tőle s Mikszáth ezt a furcsa kis tréfát írta neki:

A mosolygó élet —	Kísérje léptedet
Távol legyen tőled, —	A gyászemlékezet,
Minden, mi jó vagyon, —	Hogy szívedbe legyen
Kerüljön, de nagyon. —	A keserv és szégyen.

Ha lefelé olvassuk a sorokat: átok, ha össze, együvé a szembenálló sorokat, akkor áldás. Kétértelmű formai szerkezete mindenestül igazi ős diákhumor naiv szüleménye. A pajkos kisdíákok, akik olyan szívesen képzelik magukat nagydíákoknak, bizonyosan sokat és jót nevettek rajta. A sors szelíden mosolygott: az áldást váltotta be, azon is, aki írta, azon is, akinek írták. A sors mindig okosabb. Mi játszhatunk vele, ő nem. Ő becsületesen végig a dolgát a — kisdíákokkal.

A nagy palóc a legelső csalódást éppen attól kapta, akit annyira szeretett s akit alkotásaiban meg is dicsőített: a tekintetes vármegyétől. Nem választották meg megyei aljegyzőnek, őt, az esküdtet! Az esküdt megbukott a restoráción. Azóta már a restoráció is megbukott, az esküdt pedig örökre eltűnt a világ színpadáról; szolgabíró lett belőle. A tekintetes vármegye sohase kényeztette a poétákat, mindig kedvesebbek voltak neki a kortesek és a szónokok. A poétán rendszerint szívesen ütött egyet, rendszerint annál nagyobb, mennél nagyobbak tartották. Nemes Nógrád vármegye Mikszáthot alkalmasint ki is nevelte a kudarcért. A tekintetes urak nyilván nem is sejtették, hogy tulajdonképpen királyi koronát adtak neki útravalóul. Ha akkor megválasztják, mi most nem írának róla panegirist és nemes Nógrád vármegye sohase épült volna Mikszáth remekművein. A nagy palóc ott penészedett volna el a megyeháza pandúrszagu hivatalszobáiban. De onnan kitessékelték és a költő fölszedte sátorfáját: szeme és lelke szerelmesen ölelte magához a költői forrásokat, amiket rövid pályafutása alatt képelete megnyitott és gondosan elhozott a Mátra vadvirágos völgyeiből. Rövid ideig Budapesten kísérletezett a sajtóban, de úgylátszik, a félelmes nagyhatalom is a tekintetes vármegyével tartott és a szegény vándoróriást az újabb csalódás hűvös szele tovább sodorta, a szőke Tisza felé.

Szőgedében, a nagy tanyavárosban aztán megakadt és meg is talált mindent. A szerencsét és önnönmagát. Költői birodalmát: a palóc világot és a magyar világot. Tollát, humorát, stílusát; ihletét és alkotó kedvét, melyet a felharsanó országos taps folyton hevített. Mikszáth Nógrádban született, a gömörmegyei Rimaszombatban ébredt föl, de nagyságát, teremő zsenijét, költészetének gazdag alkotásait Szeged ajándékozta nemzetünknek.

A *Szegedi Napló* hasábjain szórta szét naponként fényes szellemének szapora sziporkáit, melyek gyönyörködtettek és

tanítottak s Szöged szunnyatag közéletét beragyogták, föléb-resztették, fölvidították és tüzelték. Szeged irodalmi hagyományait akkor alapozta meg az a fáradhatatlan írói, költői és újságírói sereg, melyben Mikszáth Kálmánon kívül Pósa Lajos, Enyedy Lukács, Lipcsey Ádám, Békeffy Antal, Kulinyi Zsigmond és még több hírneves tehetség fejlődött s melyet Lázár György, a későbbi nagy polgármester, Nagy Sándor szerkesztő, leányával Ibolykával, a kitűnő színésznővel és a rajongó színigazgató: Nagy Vince, aki később tejjgazdasági felügyelő lett, lelkesen és magaföláldozóan támogatott.

Vidám és eleven szellemi élet folyt akkor Szögedében! Fájdalom, közbekurjantott az 1879-i szörnyű árvízkatasztrófa, mely a szép alföldi metropolist, a maga sajátos külön világával és fejlődésnek indult szellemi életével együtt összerombolta. Tömérdek szenvedés, gyötrelem, munka, áldozat és küzködés következett és szakadt le, *míg* a királyi biztatás, hogy „*Szeged szebb lesz, mint volt*”, megvalósulhatott. Az újjászervezés sziszifuszi munkája ós vergődése évtizedekig tartott. Az acélakarátú építőmester, Tisza Lajos gróf, bevonta munkásságába Mikszáth Kálmánt is, mint titkárt. Építeni! Alkotni! Megér tetni a szkeptikus alföldi magyarral, amit máskülönben, magamagától talán sohase értett volna meg, hogy az újjáteremtés roppant erőfeszítése őerette folyik, neki és az ő boldogulásáért.

És Szeged csakugyan százszor szebb lett, mint amilyen volt. Addig a tanyái között a legnagyobb tanya volt, most a nagy magyar Alföld metropolisává, a rónaság világvárosává nőtt. Vele nőtt újjáalkotója, a vezér: Tisza Lajos gróf, aki különben is, egész nagy magyar jelleme és egyénisége minden tulajdonsága szerint szobornak született és szoborrá is dicsőült. Szöged az ő igazi szobra és a város díszterén álló szobra egyszersmind a föltámadt Szöged szobra is. Vele nőtt Mikszáth Kálmán is, egészen a parlamentig. A kis palóc diákból nagy íródiák, a legnagyobb palóc lett, honatya. Budapestre került, a nemzeti élet napjai, holdjai, csillagai közé: maga is fényes planéta.

A viszontagságos és fáradtságos tavaszi szántásra, az ifjúkor munkás küzdelmeire derűs nyár és gazdag aratás következett.

A *Pesti Hírlap* fogadta kötelékébe a nagy palócot. Gond nélkül élhetett és dolgozhatott; ihletének röpülését és játékát semmi sem nyűgözte le. A Pesti Hírlap hasábjai sziporkáztak humora rakétáitól és szellemétől; a könyvesboltok kirakataiban pedig költészetének új meg új 'bokrétái tűntek föl. *A tót atyafiak*, majd *A jó palócok* apró művészi meséiben és rajzaiban elbájoló panorámáját tárta föl a Mátravidék és a magyar hegyek színes népeletének, mely cseng-bong a daltól és Örökös derűben tartja a falut. A zajos siker, mellyel az irodalmi világ és az olvasók világa egyetértően megbecsülte, nagyobbszabású

alkotásokra ösztönözte. *Szent Péter esernyője*, *Beszterce ostroma*, *A Noszty fiú esete Tóth Marival*, egymásután termett. Már szinte megosztozott a *Mesekirály* koronáján Jókaiával.

A *Pesti Hírlap*-nak ez az idő volt legragyogóbb korszaka. Nagyszerű írói koncertjében Mikszáth volt a primhegedűs, de a gyönyörű koncertben játszott *Kozma* Andor, verses krónikái elmés szatíráival és bravúros verselő kedvével, *Kenedy Géza* (*Quintus*) mélységes életfilozófiájával s *Heltai* Jenő és Murai Károly friss humorával. Mikszáth *A t. házból* című országgyűlési karcolatai: mindennapi különleges szenzáció. A novellisztikai gonddal írt humoros krónikák a parlament napi érdekességeiről és szereplő hőseiről, voltakép újságírói remekművek, melyekben a nagy palóc riporter találmányossága és ötletessége, a humorista csattanó elmésségével és pajzánosságával, a költői stílus jellemző bájával, olykor a krónikás bátor hangsúlyozásában mint kritika szólal meg. Tréfálva néha kemény ítéletet is vágott a büszke szóviadorok fejéhez a politikai gyarlóságok és fonáságok miatt. Szinte határnapok szerint megállapíthatnók, hogy amint humora gyöngült vagy elmúlt, abban az arányban mérgekedtek a parlamenti viharok s törtek ki a személyeskedő durvaságok és a t. Ház kórváltozásainak egyéb szimptomái. Előbb a Mikszáth humora megaranyozta, sőt aranyfüstjével be is takarta a hibákat; a mosoly enyhítette a lelkek háborgását, de amint a humor eltűnt, egyszerre markánsul bukkantak elő a lappangó betegségek. Tudjuk, mi következett.

A nagy palóc ebben az időszakban nőtt óriáspalóccá A dicsőség és a siker fénye vette körül, kísérte és koszorúzta s a nagy fény, úgy hisszük, akkoriban kissé «el is kápráztatta. Tulajdonképpen az író és a költő éppen olyan álmodozó, mint az újságíró. A költő ugyanazt álmodja, amit az újságíró átél. Mikszáthban az álom és a valóság, az író és az újságíró mindig vitatkozott. Azt képzelte, hogy minden álmát realizálhatja és minden realitást, amiért lelkesedett, csak úgy tehet az irodalom közkincsévé, hogyha ő maga csinál lapot, olyat, ami mindenestül az ő szellemének tükre és tartalma legyen.

Ezzel a káprázzattal indította meg nagy napilapját, az *Országos Hírlap*-ot, ami egyszersmind hamarosan legnagyobb csalódásává lett. Közvetlenül kellett látnia, hogy az álmokat nem lehet realizálni. Hogy az életnek nemcsak költészete van, hanem prózája is. Vagyis, hogy költőnek született, nem szerkesztőnek. Mint költő, el tudta *képzeln*i, hogy egyszerűen áthurcolkodik a *Pesti Hírlap*-ból az *Országos Hírlap*-ból, de semmit se tudott átvinni a *Pesti Hírlap* pezsgő elevenségéből. A mechanikus szervezet átköltözött, de a szellem, az emlék, a tradíció ott maradt a régi kedves tanyán. Nem a legnagyobb író a legjobb szerkesztő. A szerkesztői munka külön tehetséget, sőt nagyon is sokoldalú tehetséget kíván, amit Mikszáth se költői fantáziá-

jávai, se újságírói zsenialitásával nem tudott pótolni. Az *Országos Hírlap* jóformán elaludt a maga unalmában.

Még *Új Zrinyiász* című satirikus irányregénye sem sikerült. Az *egyetlen* regény, amit a maga lapjának írt s az egyetlen, ami nem sikerült, holott talán ahhoz fűzte legvérmesebb reményeit, amikből semmit se kapott meg. Nem ő a hibás. Kora volt a hibás, melynek pártoskodó szelleme szinte lehetetlenséget követelt tőle: hogy a javában folyó aktualitásokból regényt formáljon és a lapos prózából költői szépségeket sajtoljon ki. Ezzel a föladattal senki se bírt volna és ő se birkózhatott meg. Az *Idő* nem adta meg hozzá a történelmi távlatot, a *képzelet* nem adta meg a költői távlatot. Sokkal közelebről látta maga körül a *valóság regényét*, semhogy abban elképzelt költői szépségeket láthatott volna. Nem is hihetett a meséjében. Regényének hősei csupa jóbarátai és epés ellenfelei voltak. Az eseményekben és küzdelmekben maga is résztvett, tehát sem igazságosan, sem objektíve nem ítéltetett. S maga a humor, még az ő ragyogó humora sem lehet művészi humor, ha aranyfüstje alatt ott nincs maga az arany: az igazság, vagyis a szépség. Azt hiszem, a mai olvasó, az *Új Zrinyiász-t* most olvasva, már meg se érti. Nem ismerte a regény hőseit és viszonyait s csodálkozik rajta, hogy az *Új Zrinyiász akkor* frappáns reggeli csemegéje volt a közéletnek, főképp a politika hiú kisóriásainak.

Mikszáth Kálmán nemcsak a költészet szépséges Múzsájának, a szerencse szeszélyes istenasszonyának is kiválasztott kegyence volt. *Mindent iskolává tudott tenni. Őt* még az élet kelepcéi is tanították. Még az is, ami másnak csak kegyeletes emlék, neki azonfölül iskola volt mindjárt maga a szülőföld is; abból szívta lelkébe a költészet örökszép művészi tudományát és ihletét. Iskola volt a rimaszombati kisgimnázium és a Selmecbányai nagygimnázium, amiből első ismereteit, a tudás alapját és szeretetét merítette; a tekintetes vármegyeháza, ahol a politika boszorkánykonyháiba pillanthatott; a szögedi bohémantanya, ahol újságírói vénája fölébredt. És legmagasabbrendű iskolája, két otthona: a redakció, melynek zajos zsongásában és a családi élet, amelynek ritka harmonikus boldogságában és csöndjében a többi iskolája sokféle hatását költői remekművekbe formálta.

Fizikailag csúnya kiejtéssel beszélt, ami még a palóc-dialektusnak is erős túlzása volt. Vontatottan, mintha sohase volna benne bizonyos, hogy mit is akar hát mondani. De amit beszélt, abban benne volt a kiváltságos lélek, a teremtő szellem, a humorista jókedv, ötletesség és fordulatosság, a mesélő és képzelgő költői ihlet minden bubája, hogy az ember a *világ* végéig is elhallgatta volna. A legfrappánsabb tréfákat is olyan komolyan mondta el, hogy maga el se mosolyodott s ép ezért hallga-

tói annál jobban kacagtak. Írói nagyjubileumán a nemzet nevében maga a kultuszminiszter személyesen jelent meg és ünnepiesen köszöntötte, de mikor a nagy palóc egyszerre, az ünneplő beszédek nagy sorozatára egyetlen hosszú beszéddel felelt, beszéde alatt az általános kacagásban több idő telt el, mint magában a beszédben. A komoly Zichy János gróf kultuszminiszter az egész beszéd tartama alatt folytonosan kacagott.

Egyik ritka, vagy éppen páratlan dicsősége a magyar szépirodalomnak. Nagyságát egyesegyedül csak a Jókaiéhoz mérhetjük, vagyis nemcsak az irodalomtörténeti sorrendben, de alkotásai szépségére és értékére nézve is egyesedül ő érkezett a nagy mesekirály közelébe. De ő volt az is, aki legszebben és legméltóbban hódolt meg a Jókai bűvösen csapongó fantáziájának, abban a gyönyörű könyvében, amelyet a nagy mesemondó dicsőségének áldozott. Nagyságát ez a könyve bizonyítja legfényesebben; nem félt az óriástól. Inkább arra törekedett, hogy hozzányjjon vagy méltóvá legyen. Nem akarta a királyt az új idők szelleme szerint lerántani a trónról, hanem ő díszítette föl legszebben. Tehát örökölte a trónt.

Büszkék vagyunk rá, hogy nevét és alkotásait a magyar nemzeti Génuszoké közé iktathatjuk. Gyönyörködve olvasgatjuk ma is könyveit, melyekben szülőföldje mosolygó mezőit és lankáit, s daloslelkű munkásnépét látjuk és korának derűjét, borúját és költészetét érezzük és — búsán meg is siratjuk. Boldogok voltunk, hogy kortársai lehettünk és szelleméből táplálkozhattunk. És most, gyászunk keserves gyötrelmei között, elborongva bámulunk a kétséges jövőbe: vájjon ad-e, hoz-e még valaha új Mikszáthot irodalmunknak? Új krónikást, aki mint író is, mint újságíró is a nemzeti boldogság vidám történetírója, mosolygó költője és jóságos ítélőbírája volt. Nagyszerű nemzeti emlék és dicsőség, aki nemcsak önönmagának, de korának és a szépirodalomnak, sőt összességében minden fajta írásművészet birodalmának: a sajtónak is halhatatlan szobrot emelt műveiben: *aere perennius*.

Radó Sámuel

Írta: Héderváry-Radó Klára

Tizenkét éves volt, a bajai gimnázium második osztályának tanulója. Mátyás királyról írt írásbeli szorgalmi dolgozatot. A dolgozat véletlenül egy osztálytársa bátyjának a kezébe került, aki egy budapesti lap munkatársa volt. A tizenkét éves fiú dolgozatát az újság karácsonyi számában elhelyezte. Nagy volt a hűhó az osztályban. A kis diákok kézzel-kézzel adták és maga a szerző is misztikus áhítattal nézte az akkor még ritkaságszámba menő újságot. Az egyik gyermek tréfásan kikapta a kezéből, gombócot gyúrt belőle és kidobta az ablakon. Baján nem volt több újságpéldány kapható és az a bonyolult és célszerű eszmenet távol állt a kis diáktól, hogy a budapesti szerkesztőségbe írjon és újabb példányt szerezzen. Nem is tudta, mi fán terem a szerkesztőség vagy kiadóhivatal. A cikket meg tudta írni, de a cikket megszerezni már nem tudta. Ez a jelentéktelennek látszó kis történet ragyogóan világítja meg egyrészt szárnyalóképességét, másrészt a mindennapi élet egyszerű dolgaiban való járatlanságát, ami későbbben legendás szórakozottságga fajult, mely évtizedeken keresztül mulattatta ismerőseit, kollégáit és az egész magyar sajtót. Valóban nehezebb esett az élet aprólékos dolgaival bibelődni, gondolatai a mai napon messze túlemelkedve, nem is a holnapot, hanem a messze jövőendő nagy vonalait, nagy céljait látták. Látszólag jelentéktelen külsőségekből gyakran lehet mély lélektani tényekre következtetni. Az, ami kollégáit mosolyra fakasztotta, nem volt egyéb, mint a kis gondolatok kiküszöbölése a nagy, egyetemesen átfogó kérdésekre való koncentráció javára. Azt mesélik róla, hogy valami külföldi utazásból hazatérve, a saját lakcímét nem tudta megmondani a kocsisnak. Ugyanakkor azonban egy tíz év előtt egyszer olvasott szöveget szószerint volt képes idézni. Sokat olvasott és semmit sem felejtett, főleg államtudományi és történelmpolitikai tudása volt nagyméretű. Ha cikkírás közben idézni akart valamit, nem kellett utána lapoznia, a szószerinti szöveget pontosan mindig a fejében tartotta. Még diákkorában saját erejéből megtanult franciául és angolul; németül amúgyis tudott, mert sváb vidékről származott. Nyelvtudása nem a felületes diskurálásra szánt társalgási nyelv volt, hanem olyan alaposágú, hogy francia és angol cikkeit később bármely külföldi lap örömmel fogadta.

A jogot Bécsben végezte, utána pedig bécsi törvénytudományi gyakornok lett. Ez alatt az idő alatt a Neues Pester Journalba

írt szépirodalmi cikkeket Paul Faber név alatt. Ebből a korból egy-két drámai kísérlete is fennmaradt, de ekkor egy döntő fontosságú esemény más irányt adott életének. A Neues Wiener Tageblattba írogatva, megismerkedett e lap főszerkesztőjével és tulajdonosával, Moriz Szeps-szel. Bécs akkor virágjában volt, Közép-Európa szellemi, gazdasági és politikai központja. Ferencz József és Erzsébet királyné Bécsé, hatalomban és befolyásban, pompában és intrikákban vetekedett Mária Terézia korával. A század végén az „újság-ipar” hallatlanul fellendült és egy újságfejedelem majdnem korlátlan uralkodója és irányítója volt a szellemi életnek és a külpolitika szövevényeinek. Itt, ebben a környezetben tudta meg a gyámolatlan bácskai kis diák, a félszeg bécsi joggyakornok, mi az igazi újságírás. Akkor a Neues Wiener Tageblatt nemcsak a közvélemény korlátlan vezetője, nemcsak sajtónagyhatalom volt, de a főszerkesztő szalonja találkozó helye a szellemi arisztokráciának, politikusoknak, diplomatáknak és külföldi államférfiaknak. (Szeps egyik veje prof. Clemenceau, a „Tigris” testvéröccse.) Ha a külföldi vendégeket politikailag tájékoztatni vagy kalauzolni kellett, egy-egy kényes kérdésre megfelelni, egy külpolitikai cikket gyorsan és tapintatosan megírni, ezzel mindgyakrabban a fiatal törvénytudó gyakornokot bízták meg. Nemsokára terhes lett neki a kettős hivatás, annál is inkább, mert Szeps a Neues Wiener Tageblatt párisi tudósításával bízta meg.

Paris! Csak az tudja, hogy szellemileg mit jelent, aki maga is Parisban lakott és élt. Paris nem az idegenek Parisa, nem a mulatóhelyek városa, nem is a francia takarékos nyárspolgáré, hanem az a kaleidoszkóp-szerű központ, mely mint egy központi idegrendszer, átveszi és továbbítja az életadó és sugalló szellemi munkát; örül, csiszol és élesít, tanít, buzdít és lelkesít, hogy a végén embert és lelket faragjon végtelen szellemi üllőjén. Ez Paris, a szorgalmas lángeszek, a sovíniszta politikusok, az internacionális tudósok városa, amelynek kohójában a nemes fém addig izzik, amíg egy különös érzéstől áthatva, egy centripetális erőtől indítva, haza vágyik. Parisban mindenki tanul, élvez, küzd, de le nem telepszik és az az érzése, hogy az ott tanultakat kötelessége otthon gyümölcsöztetni.

Midőn Parisból hazajött, munkatársa lett az akkori mérsekelt ellenzék, később a nemzeti párt sajtóorgánumának a Budapester Tageblattnak, melynek élén Grecsák Károly és Bolgár Ferenc állott. Az egyházpolitikai harcok alatt a Neues Politisches Volksblatt élén áll. Ebben a korban alapítja a Honvéd című napilapot, saját nyomdavállalattal. Franciaországból meghozatja az első színnyomásos gépet, naponta vezércikket ír. Ez a merész vállalkozás azonban nem járt anyagi sikerrel és egyelőre újra búcsút kellett mondania annak az évek óta oly merészen szövögetett álmának, hogy magyar újságíró legyen. Falk Miksa meghívására a Pester Lloyd vezércikkírója lesz és midőn

Hegedűs Sándor a Politische Korrespondenz-től (bécsi külügyminisztérium orgánuma) megválik, ezt a megbízatást ő veszi át. Ugyanekkor az Agence Havas és az Agence Reuter távirati ügynökségek magyarországi levelezője lesz. Ezen minőségénél fogva került állandó kapcsolatba a politikai közélet tényezőivel.» Bánffy Dezső báró miniszterelnöksége alatt nyeri el a megbízatást a Magyar Távirati Iroda vezetésére.

Még 1898-ban jelent meg „Die Ungarische Verfassung” című történelempolitikai műve német és francia nyelven azzal a céllal, hogy a dualisztikus monarchia keretében hazánk különleges közjogi helyzetét a külfölddel megismertesse. Az előszóban ezeket mondja: „E mű célja a magyar alkotmányjog ismertetése. A magyar alkotmány küzdelmes harcok hősi eredménye és nehezen kiküzdött vívmánya, ezért lényege nemigen érthető meg történelmi fejlődésének ismerete nélkül”. Később így folytatja: „E sorok írója boldog lenne, ha szerény műve által meg tudná értetni hazája politikai történelmét. De azért nem kell őt védőügyvédnek tekinteni. Aki közjoggal foglalkozik, az már amúgyis testestől-lelkestől hazája jövődjéről célkitűzéseiben merül el. Mert hiszen csak meggyőződés által lehet átérzeni a történelem és a jog valódi szellemét”.

Publicisztikai példaképe Macaulay volt. Neki azonban a közélet nagy kérdéseit a napisajtó aktualitásával kapcsolatban kellett érthetővé és népszerűvé tenni. Valóságos művészettel tudta a legnehezebben emészthető politikai, gazdasági és tudományos kérdéseket könnyű adagolásban a mindennapi élettel kapcsolatban, a reggeli kávéhoz tálalni. Egy mondattal egy kort tudott jellemezni, egy egész embert állított elének. Bismarck-ról egy helyt ezt írja: „Isten kegyelméből való politikai zseni”.

Meg volt a tehetsége és érzéke hozzá, hogy a napipolitika útvesztőin keresztül a történelmi vonások kibontakozását látta. Ez magyarázza, hogy a ma eseményeit azonnal történelmi párhuzamokkal tudta megvilágítani és ez magyarázza, hogy a történelem nagy alakjait lüktető élettől áthatott, húsból és vérből való mai emberekként varázsolta elének. Ezzel a napipolitika eseményeit, melyeket rendszeren túl közlelől látunk, megfosztja kicsinyes vonásától, felemeli az eszmék és eszmények világába és megmutatja célkitűzéseit. Mikor az obstrukciótól visszhangzott a magyar közélet, Gladstonet szólaltatja meg (Politikai Olvasókönyv 88. oldal): „Figyelmeztetem az urakat, hogy a parlament nem vitatkozó, hanem tanácskozó gyülekezet. Mi csak abból a célból vitatkozunk, hogy határozzunk és cselekedjünk”. Avagy mikor házszabályrevízió van szőnyegen, az angol parlamenti életből keresi ki Gladstone hatalmas házszabályrevíziós vitáit, általában szereti Gladstone és Tisza István alakját párhuzamba állítani és az angol parlamenti életből vett hasonlatai majdnem Menenius Agrippa meséjének öserejével hatnak.

Így történik, hogy a nagy történelmi alakok emberivé válnak, hozzánk közel állókká, megismerjük számunkra eddig érthetetlen cselekedeteik titkos rugóit, ezáltal tudatosan vagy öntudatlanul beleilleszthetjük a távlat nagyságában megmerevedett történelmi arcképet az általunk ismert élő emberek sorába. (Bismarck: III. Napoleon, Eugenia. Politikai Olvasókönyv).

Az a tulajdonság, melyet történelmi életrajzaiban legjobban szeretett kiemelni, hogy képletesen fejezzem ki magamat, melyet legszeretetteljesebben énekelt meg, volt a jellemzilárdóság. Ő hitt a nagy jellemek praktikus nemzetfenntartó, sőt nemzetmentő voltában. Ebből a szempontból boncolta Andrassy Gyula, Szilágyi Dezső, Kállay Béni és hogy a külföldiek közül csak Carnet-t említem, életét és cselekedeteit.

Bernhard Shaw azt mondja, hogy az újságíró a közvélemény udvari szállítója. De a közvéleményt csak úgy tudja befolyásolni, csak úgy tudja irányítani, véleményt a köznek csak akkor tudja szállítani, ha a tolla nemcsak attól van áthatva, hogy meg tudja különböztetni a jót a rossztól, a fontosat a kevésbé fontostól, a megbecsülendőt az elvetnivalótól, nemcsak éleslátással, tudással, műveltséggel és szellemmel kell, hogy megáldva legyen, mert mindez nem avatja még az újságírót publicistává, a publicistát a közvélemény hivatott irányítójává, hanem csak akkor válik a közvélemény méltó irányítójává, ha mindezek a tulajdonságok egy olyan megingathatatlan morális talajban gyökereznek, melynek neve hazaszeretet, melynek hevítője a meggyőződés, mely gondolatainak eszményt, irányt és célkitűzést ad.

Ez az erkölcsi érték öntudatlanul hatja át minden sorát, bármilyen eszmekörrel foglalkozik is, akár közgazdasági, akár szociális kérdésekkel, akár biográfiát ír; sőt vannak sorok, ahol az olvasó a lírai meggyőződés eszményképére ismerhet rá. Kállay Bényt pl. így szólaltatja meg: „Szerintem a hazafiságot az ember még ha akarja sem vetkőzheti le olyan könnyen. Ez természeti ösztönön alapuló érzés, mely az embert úgy el fogja, mint az éhség vagy a szerelem”. (Politikai Olvasókönyv 203. oldal).

Aki a békebeli Pesti Napló, Az Újság, Pester Lloyd beicikkeit olvasta, az bel- és külpolitikai, gazdasági és világproblémákban gyors és világos tájékozódást és irányítást kapott. Élesen felismerte annak a folyamatnak a fontosságát, mely a múlt század végén a gazdasági élet tudományos elnézéséből származott. Egyfelől rámutatott arra, hogy a tőke öncélúsága hová fog vezetni, ezen a téren nyelvújító volt, mert ő teremtette azt a szót, hogy „bankokrácia”, másfelől előre látta az ellentétes folyamat megvalósításának lehetetlenségét. A fejlődést úgy látta, ahogy a sok megrázkódtatás után be is következett, hogy az új áramlat lassanként beszűrődik a régi emberek elméjébe,

meggyőzi őket és újításokra készíti. A régi gyakorlatú és műveltségű emberek valósítják majd meg az új eszmék azon részét, melyek a régi világrendbe való felszívódásra alkalmasak. (Népies Politika, Előszó.) Ezt a folyamatot ő a természeti erőkkel egyenértékű fejlődésnek tekintette, sok történelmi példával igazolta, sőt mi több, azóta az események fejlődése is ezt hozta magával.

Több mint három évtized telt el e könyvek megjelenése óta. Ez a harminc esztendő gazdasági, politikai és lelki meg-
rázkódtatásokban olyan gazdag volt, mintha száz esztendő lett volna. És mégis szavai az aktualitás teljes erejével hatnak. A fent idézett mondat a fasizmus eljövételének szükségességét majdnem jóslásszerűen harangozza be.

Különösen érdekesek és egyéniek külpolitikai cikkei. Aerenthal báró külügyminisztersége alatt, aki különösen kedvelte külpolitikai tájékozottsága és nyelvi készsége miatt, Európa összes lapjaiban, Európa összes nyelvein képviselte a monarchia érdekeit. A háború alatt megjelent egyik művében, *Sturz des Zarismus* (Leipzig 1915) a cári külpolitika szövevényes szárait boncolta. Ekkor a német körök korlátlan bizalmát élvezte.

Szerette magát ahhoz a vezérkari tiszthez hasonlítani, aki a szellemi frontharcosok között csatázik. Gyakran mondta: „a tollam a kardom, a könyvtáram a portrém és e kettőn keresztül mindenki mindenkor megismerhet”.

Sokszor szemére vetették szenvedélyességét. Lobbanékony természete az igaz ügyért határtalan lelkesedéssel szállt síkra, ha azonban valamit rossznak ítélt, azt gyűlöletével és megvetésével sújtotta és azonnal írtóhad járatot indított ellene. Érzelmait nem akarta és nem tudta titkolni.

Az összeomlás lelkileg nagyon megviselte. E sorok írója október elején érkezett haza. A feloszló hadsereg között verte át magát és éjnek idején kis táskával a kezében, gyalog jött a pályaudvarról. Tudta, hogy aggódva várják. Csengetett. Legnagyobb csodálkozására az apja maga nyitott ajtót. „Csak te vagy? — mondta csalódottan —, azt reméltem hogy értem jönnek és megölnek”. (Tisza-gyilkosság napjai).

A Károlyi-kormány első napjaiban vált meg a Magyar Távirati Irodától, de csak azért, hogy mint a szó független harcosa, eszméiért és elveiért tovább küzdjön. A német politikai körökkel vállvetve indította még utolsó publicisztikai hadjáratát, midőn megindított egy napilapot. Közép-Európa felbomlásának megakadályozása, hazája határainak megmentése lebegett a szeme előtt. De mondanom sem kell, hogy néhány napi szerkesztés után kivették a tollat a kezéből és némaságra kárhoztatták. Ekkor nem volt egy napilap sem, mely cikkeit közölni merete volna. Mindenütt azt az udvarias választ kapta, hogy a mostani idők nem alkalmasak ilyen dolgok hangoztatására,

vagy, ha kitöröli a cikk egyik felét, a másik felének közléséről esetleg szó lehet.

Egyetlen szórakozása az volt, hogy megvásárolta az Új Nemzedék egy-egy példányát (akkor heti folyóirat volt) és Milotay István cikkét hangosan felolvasta. Ez valóságos ünnep volt számára. Utána nagy, haragos léptekkel járt-kelt az üres szobákban. Olyan volt, mint egy rab oroszlán.

A kommün alatt hihetetlen kínzásoknak volt kitéve. Ha házbizalmi vagy egyéb rekviráló közeg jött, azt a legszenvedélyesebb hangon utasította ki. Érzelmi, erkölcsi világa minden pillanatban szenvedélyesen lázadozott; semmi sem volt benne abból az apátiából, ami a legtöbb embert megszállta. Tehetetlennek érezte magát és ezt nem bírta elviselni. Nyilván ez a túlfűtöttség fokozta kezdő szívbaját, amely két heti betegség után megölte, Holttestét alig akarták elföldelni, napokig a lakásban hagyták; a házbizalmi még a koporsóhoz való jogát is kétségbe vonta, azt mondván, hogy ellenforradalmár, aki kardot rejteget a lakásán. Valóban kardot rejtegetett, a szó valódi és átvitt értelmében is. Kardot és fegyvert, annak a jobb jövőnek a kiküzdésére, melyet minden jó magyar testével és lelkével szolgál.

Rákosi Jenő

Írta: Süle Antal

Gyorsröptű pályájához és lobogó egyéniségéhez illő elismerés, hogy halála után másfél esztendővel már áll Rákosi Jenő szobra az ország fővárosában, életrajzát pedig pályatársai már megírták, mintegy szinképi elemeire bontva benne sokrétű egyéniségének sugarait.

Az újságírók arcképsorozatában, a magyar hírlapírás történetének ebben a házi Pantheonjában, megemlékezve mindnyájunk nagy mesteréről, nem szólunk pályafutásának külső mozzanatairól. Nem méltathatjuk itt drámaírói, színingazgatói és szerkesztői érdemeit. Mindenesetre büszkeséggel telünk el, ha arra gondolunk, hogy a nagy újságíróból drámaíró, színingazgató, szerkesztő is kitelt, holott másnak, ha még oly kiváló ember is, ezek közül egy feladat is elegendő. A nagy ember nagysága azonban nem abban van, amit éppen olyan jól végez el, mint esetleg más is, hanem abban, hogy van olyan titka és varázsa, amely csupán az ő egyéniségében rejlik s amely egyetlen és nem utánozható. Ilyen varázslatos ragyogás árad ki a publicista Rákosi Jenőből. Annak, aki meg akarja írni a publicista lélektanát, Rákosi Jenőről kell mintát vennie, mert Rákosi Jenő: a publicista.

A gépies és mindinkább gépiesedő civilizáció korában, mikor az újság a tömeget tömegtermeléssel kezdi szolgálni és szürke egyenlőségbe szorítja munkásainak nagy részét, Rákosi Jenő egyénisége sohasem vészett el az újságírásban. Bárhol volt — mint Sámson a város kapuját — vállával szétfeszítette a kereteket. Nem lapja vitte őt magával, hanem ő vitte magával a lapot, mint ahogy a nagy hajó viszi^{húzza} maga után a fodrozódó vizet.

Az egyéniségnek ehhez a kiemelkedéséhez, monumentalitásához nem elég a puszta írás, nem elég egy hosszú élet minden munkája és tiszteletreméltósága sem. Rákosi Jenő mestere volt a tollnak, a fantázia költői csapongásának, de a szép, zengő szavakkal való játék csak ideig-óraig hat, Rákosi Jenő hatása pedig nőttön-nőtt. De ha nem a szép szavakban, írásának varázslatos zengésében volt titka, talán a szavak mögött rejlő eszmék tették gyűjtővé hatását. Az eszmék ereje valóban csodálatos, de igen sokszor láthatjuk, milyen rikító ellentét van az eszme és hirdetője között. Az eszme tiszteletreméltósága legtöbbször nem önmagában, hanem annak méltóságában van, aki hirdeti. Rákosi Jenő sugalló erejének legfőbb titka is ez volt. Az írás, az elv, az eszme mögött ott van a lélek: a hit és a szilárdság. Remontilus volt a legfőbb valószínűleg a halkában tük

jos, az első nagy magyar publicista az egyetlen, akivel e tulajdonságaiban összehasonlítható. A benne élő hit nem valami, lelkeben ringatózó gondolat, hanem maga a lelke. Ebből származik Rákosi Jenő töretlensége, bátorsága, keménysége. A nemzeti gondolat, a magyarság, — ez volt a hite s egész lelkivilágának mozgató ereje. Az égre nézett, mindig fölfelé, álmódzva harminc millió magyarról. Vezér volt, akinek fegyvere a toll, fekete serege a betű. Gáncsnélküli lovagja eszméjének, magános előőr, aki sohasem nézett hátra, vájjon nyomon követi-e a harcosok tömege. A nemzeti gondolat, a magyar hagyományok védelme és a magyar jövő álma vezette egész életében. Aki a magyarságért harcolt, barátja volt, akiről azt hitte, hogy ezt veszélyezteti, attól azonnal elfordult. Költő létére elsősorban a magyar nyelv, a nemzetiségnek e legfőbb kifejezője tartotta igézete alatt. Csodálta ezt a nyelvet, amely gondolkodását formálta s amely lelke szövedékét adta. Még gondolkozása is jellegzetesen magyar volt, színpompás képzeletével, adomát kedvelő, analógiák bölcsességében csillogó derűjével és bizakodásával. Nem is csoda, hogy legmakacsabb harcait a magyar nyelv jogaiért, tisztességéért vívta.

Magyarság kérdésében nem ismert kicsiny vagy nagy ügyet. A nemzeti gondolat élt abban, hogy a hagyományokat, a történelmi Magyarországot össze akarta kötni a jelennel, a nemzeti gondolat volt vezető csillaga minden harcában Ausztriával kifelé s magyar pártokkal idehaza. A magyarságért küzdött a művészetben, a színpadon, a zenében, a festészetben, írásmódunkban s még a sport felé is elsősorban a nemzeti szempont fordította érdeklődését. Még napi politikai harca sem volt pártpolitika, mert örökké és változatlanul a magyar nemzeti gondolat deleje sorakoztatta igéit.

Rákosi Jenő hatása nagy volt a nemzet virulásának napjaiban. A magyar élet teljességét hirdette, a magyar boldogulást iparkodott siettetni. Rendületlenül állt a háború és a borzalmas emlékezetű összeomlás időszakában is. Szavát azonban ekkor már elnyelte a fegyverek zaja, majd kivették kezéből a tollat, őt magát pedig még fogságra is vetették. A rémségeknek ez a torlódása és gyilkos sora sem tudta megölni hitét. Lelkének próbáját azonban a trianoni éjszaka sötéttségében állotta meg legtökéletesebben. Ekkor bizonyult be legjobban, hogy szava nem eszmék futtatott aranyától ragyog. Mikor a magyarság szinte egészen összetört, Rákosi Jenő lelkének hite a magyarság jövőjében töretlen maradt. Ekkor mutatkoztak meg alakjának prófétai arányai. Addig bölcs, elmés, tüzes tanítója volt nemzetének, most a háttérben komor, vigasztalan távlatokkal, Illés próféta lobogásával ragyog fel izzón fehér hite a nemzet jövőjében. Rákosi Jenő ekkor került legnagyobb, végzet-szerű feladatával szembe. Megkezdte a sziszifuszi munkát, a revízióért való küzdelmet. Publicistának ilyen feladat még alig

jutott és feladat ilyen harcosra nem talált. Mint ahogy korábban a harminc millió magyarért, úgy harcolt most az elszakított sokmillió magyarért. E hősi és emberfeletti küzdelmet már nyolcvanadik éve körül járva kezdte megvívni, de a nagy harc, úgy látszik, soha nem fárasztotta. Írását, prófétai ígét most már nem bírálta pártok szempontjából senki, az egész nemzet áhitattal figyelt szavára és hangja átszállt a megszűkülő trianoni határokon is. Rothermere lord, az újságfejedelelem, aki szerencsétlen országunknak védelmére kelt, baráti jobbját nyújtotta Rákosi Jenőnek. Ez a szövetség még állhatatosabbá tette acélos lelkét s élete utolsó szakában nem volt újságcikke, nem volt beszéde, amelyből a trombita éles zengésével ne hangzott volna fel a jövő reménysége: a revízió. Rákosi Jenőnek nem adatott meg, hogy álma beteljesedjék. Elesett a nagy harcos, nekünk pedig elénkmered a kérdés, amelyet halálakor nagy barátja, Rothermere lord tett fel: „Ki fogja most magára venni azt a szent vértzetet, amely róla lehullott és magasra tartva, mocsoktalanul viszi addig, míg Magyarország helye a nap alatt végérvényesen és teljesen megadatik?”

A skandináv hitregében Odin mennyei, pazar várában színe elé állítja a legjobb harcosokat s ezek a hősök segítik földön maradt bajtársaikat. Rákosi Jenő a halhatatlanság égi várából bizonyára szintén letekint ránk s a legjobb harcos szeleme meg fogja nekünk mutatni az utat, amelyen haladnunk kell, hogy diadalmas legyen harcunk — a magyarságért.

Rákosi Viktor

Írta: Schöpflin Aladár

Valamikor divat volt a Rákosi-dinasztiáról gúnyolódni. Ebben a gúnyban azonban elismerés is volt: a Rákosiak valóban dinasztia is voltak, a közvéleményre való nagy hatásuk révén. S ha mondtak róluk rosszat, azt az egyet nem mondhatta senki, hogy nem tehetségesek. Különös az, hogy néha egy család egyetlen nemzedékben egész sorát tudja produkálni a tehetségeknek, — időtlen időkéig él az egyszerű középszerűség félhomályában s aztán egyszerre fűrtöstől hozza napvilágra a hódító erős egyéniségeket, akik rávonják a közfigyelmet a családra. A magyar irodalomban erre csak a Rákosiak adtak példát. Jenő, Szidi, Viktor egyszerre hárman foglaltak le maguknak jókora részt a közfigyelemből s beírták a Rákosi nevet a múlt századvégi magyar életbe. Legnagyobb virágzása mind a hármuknak a 90-es évekre esik s tagadhatatlan, hogy mind a hárman ennek az évtizednek tipikus gyermekei voltak.

A 90-es években jó élet volt Magyarországon. Az országnak is, az embereknek is jól ment dolguk. Ami baj és komplikáció volt a politikában, azon könnyen túltették magukat az emberek, mert külső politika nem létezett a magyarok tudata számára, a belső politika pedig egyvágású emberek veszekedése volt, akiket szembeállított a 67 és 48, a polgári és egyházi házasság és még két-három hasonló kérdés, de nem választott el társadalmi ellentét. Egy és ugyanazon kaszt emberei voltak és politikán túl mindenben egyféleképen gondolkoztak. Munkáskérdés, parasztkérdés, efféle dolgok csak külföldi könyveken sárgult betűmolyoknak ha jártak az eszében, az egész nagy szociális probléma egy-két rendőrtisztviselő hivatalaszobájában zsugorodott össze. A gazdasági élet könnyű volt, kevés pénzből jól meg lehetett élni, az iparos és kereskedő gyorsan és könnyen tollasodott, a tisztviselő panaszkodott, de elégedélt csekély fizetéséből. Az igények, anyagiak és szellemiek egyformán szerények voltak. A magyar emberek nem filozofáltak, hanem éltek, nem gyötörték magukat keserű kérdésekkel, kellemes bonhomia volt az uralkodó temperatúra, inkább azt keresték, hogy jól mulathassanak. Hazafias szónoklatokkal és versekkel, cigányzenével, jó borral köszöntöttek a millenium elébe.

Az irodalomtól is azt várta akkor a magyar, hogy kellemesen és izgalom nélkül mulattassa, szép hazafias szólamok variálásával melegítse a szívét, kedves színezésben mutogassa neki a saját életét és ártatlan tréfával csiklandozza a nevető kedvét. Ha valaki keserű vagy nyugtalanító hanggal próbált közeledni

szava volt a mustrája a jó magyar írásnak. Semmit sem vettek nagyon komolyan akkor a magyar emberek, az irodalmat talán még kevésbé, mint most. Mikszáth csipkelődő, de semminek a gyökeréig nem menő szatírája és mindenben mulató anekdota-zása fejezte ki teljesen a kor hangulatát.

Rákosi Viktor volt ennek az időnek a par excellence humoristája. A mindig jókedvű Sipulusz, aki tele van furcsa ötlettel, figurás alakokkal és beszéddel, ha megszólal, már nevetni kell és ő maga is együtt nevet a nevetőkkel. A készlete kifogyhatatlan, minden vasárnapra van valami új ötlete és még ezután is telik neki egy élclapra való. Kedves jó fiú, tréfálkozik, ingerkedik, csúfolódik, de sohasem bánt senkit, nincs benne keserűség egy csepp sem, nagyképűség még kevesebb, nem moralizál, a szatirikus ostort csak arra használja, hogy ékeket, szójátékokat pattogtasson ki vele, ütni ugyan nem üt vele soha senkit. Semmi mást nem csinál, semmi mást nem is akar csinálni, csak mulatni és mulattatni. Gyermekien egyszerű és ártatlan lélek, derűt és bohókás, játékos és temperamentumos. Egy országot mulattatott évek során át, voltak tréfái, melyeken napokig kacagtak az emberek mindenütt a hazában, elmondogatták, ismételtették, szállóigét csináltak belőle. Egy nagy nézőtér volt az ország, amelynek színpadán Sipulusz, az ellenállhatatlan jókedvű komikus színész mutatta be mókáit, folyton újra felharsanó kacagás közben. Humorának az eszközei nagyon egyszerűek, ezért volt a hatása olyan általános, mindenkire kiterjedő: erősen torzított karikatúra, a tréfásan kiszínezett aktualitás, a szójáték — ennyi volt az egész kellékes tára. A beszéde, a látásmódja a végsőkéig egyszerű, a gyermek is azonnal megérthette. Mindig azt az érzést keltette, hogy az író azért tréfál, mert csakugyan jó kedve van és csakugyan mulatni akar. Legfőképpen pedig elhárít magától és olvasójától mindent, ami az élet komolyságára emlékeztet, könnyűvérű és teljesen gondtalan. Sorai mögött sehol sem nyílnak keserű perspektívák, nem is igen vannak mögöttük perspektívák, az író nem is akar írásának több nyomatékot adni, mint a vidám társaság ötletes tréfacsináló ja. Mulatnak rajta, amit mond. Elérte célját.

Próbálták elemezni. Mark Twaint citálták rá, aki akkor volt legnagyobb divatjában Amerikában és Európában is. Volt is köztük némi kapcsolat. Formai hasonlatosságok, mint például az első személyben való elbeszélés. De a lényegben csak az hozható Sipulusszal analógiába, ami Mark Twainnál a knock-about humorból való. Az amerikai íróban van keserűség, móka mögé rejtett erkölcsi ítélet és világmegvetés, ő nem feltétlenül és kizárólagosan jókedvű, sokszor csak azért mókázik, hogy ne kelljen haragudnia. Sipuluszban ugyan nincsen harag, sem ítélet, még kevésbé ember- vagy világmegvetés. Ő szereti az embereket, szolidáris velük, éppen olyan, mint ők, sokkal szerényebb, sem-hogy ítélni akarna felettük, gyönyörködik az életben, a maga

módja szerint, úgy, hogy mulat rajta. Optimista, nem filozófiai elvből, hanem természete szerint. Mindennek a derűs oldalát látja és minden komplikációt megold egy élccel. Szerelmi bánat? Pénztelenség? Családi bajok? Mindenféle más szomorú vagy kellemetlen dolog, amit az élet hoz? Mind vicctémává válik, akár csak a foghúzás vagy a nátha. Eltréfálja maga elől az élet egész sötét oldalát és csak a verőfényes oldala marad előtte. Nem akar komor dolgokat látni, tehát nem is tud, nem is lát. Hogy súlytalanná válik? Bánja is ő! Nem súlyos akar lenni, hanem mulatságos. Az ilyen embert mindenki szereti, mindenütt szívesen látják, senki sem irigyli, nincs haragosa egy se. Sipulusz volt a maga fénykorában a legnépszerűbb emberek egyike Magyarországon.

Irodalmi közmondás volt, hogy ketten vannak: Sipulusz és Rákosi Viktor. Az előbbi a könnyelmű tréfálkozó, az utóbbi az érzelmes ember és a lelkes magyar. Mialatt Sipulusz javában folytatta tréfálkozásait, Rákosi Viktor elkezdte írni komoly dolgait. A *Korhadttal fakesztek* két sorozatában az 1848 hangulatát támasztotta fel, ahogy ez a kilencvenes évek nemzedékében élt. Valódi, de inkább költött epizódok a magyar szabadság hőskorából, a későbbi nemzedék függetlenségi párti embereinek szemléletén át nézve. Minden, ami akkor történt, csupa dicsőség, emberek versengése a hősiségben, önfeláldozásban, a haza és egymás iránti szeretetben, a kihulló vér színe piros, mint a világ szirma és a csatatéri halál nyájas és szelíd. Lovagias bravúr a harc, elragadott mámor a győzelem, a gyász pedig meghatottan szép. A romantika tarka leple eltakar mindent, amit nem jó nézni. Majdnem lehetetlen volt elkerülni ezekben a képekben a hatásra számított szónokiságot és a ríkató szentimentalizmust. Jókai nein is tudta mindig elkerülni a *Csataképek* sorozatában, amely Rákosinak bizonyára mintaként állt a szeme előtt. Rákosi Viktor el tudta kerülni az elsőt mindig, a másodikat majdnem mindig. A szónoki pátosz nincs benne az ő hangjában. Ő úgy, azon naivan érezte át, amit megírt, nem affektálta a meghatottságot a saját kigondolásaitól, hanem őszintén meg volt hatva. Átsegítette minden írói veszedelmen lényének tökéletes közvetlensége. Minden író színész egy kicsit. Ő olyan színész, aki önmagát játssza. Ezért nem fog hamis hangot.

Kalandos történeteket is mondott el, egy sorozatot, fiatal fiúk számára, friss hangon, könnyed fantáziával, színes szemlélettel. Serdülő fiúknak kevés olyan jó olvasnivalót írtak magyarul, mint az ő néhány ilyen könyve (*Galambos Pál naplója, Egy tutaj története, Kexholmi Mária* stb.). Legnagyobb erőfeszítése és legtartósabb sikere mégis *Az elnémult harangok*, az erdélyi nemzetiségi probléma legnagyobb sikerű szépirodalmi feldolgozása a háború előtti magyar közvélemény szellemében. Az egész nagy kérdéskomplexumból Rákosi Viktor a román

tengerben élő és magyarságát küzdve védő magyar szórványok sorsát ragadta ki: regényét annak a kínos ellenállásnak az élére állította be, melyet ezek a szegény magyarok az elromosodás ellen folytatnak és amelyben a nemzetiség védelme összeesik az ősi magasabb szellemi és erkölcsi kultúra védelmével. Ma ennek a regénynek a politikai tendenciája különös módosító hangsúlyt nyer a háború utáni évek tragikus fejleményeivel. Rákosi akkor már a magyar irredenta egy nemét látta meg az erdélyi nagy népkeveredés színhelyein. Ma az egész erdélyi magyarság szimbólumává nőtt az ő kálvinista papja, a fiatal Simándy tiszteletes. Sajátságosképen, a politikai szituáció, amelyből ez a regény íródott, nemcsak megváltozott, hanem egyenesen az ellenkezőjére fordult és a regény nem avult el, sőt még szimbólikusabb háttérrel kapott. Kár, hogy az emberek ma inkább a belőle csinált színdarabot ismerik, pedig jobb a regényt olvasni, mert a színpadi átdolgozás javarészt éppen azt ejti el, ami a regényben irodalmilag a legjobb, az egész témába kelleténél több larmoyant-ízt elegyít és jórészt kimarad belőle a regény főérdeme: az író őszinte hite abban, amit ír.

Sipulusz időközben mindinkább visszavonul Rákosi Viktor mögé. Az író megglátogatja csapásaival az élet, kínos, hosszú betegség szegzi dívánjához; az idők is mind kevésbé táplálják a tréfás kedvet. Rákosi Viktor azonban csak megkomolyodik, de nem komorodik el. Marad, ami volt: derült optimista. Az embernek a világgal elfoglalt álláspontja nem függ az élménytől, természet dolga és temperamentumé. A derült lélekből fény sugárzik a szomorú élményre, a komor kedély elködösíti az örömet.

Így, beteg, törődött, testi szenvedésektől meg-megszakított munkabírással írta meg Rákosi utolsó regényét, a *Magyar Iliászt*, a mai magyar ember aktuális, nagy tragédiáját. Azt a pillanatot, amikor a magyarok ezrei döbbszent irtózáttal, tehetetlen haraggal várták, mikor jönnek a hódítók elragadni a földet a magyar nemzet lába alól. A Vág mentén mutat meg egy falut, ahol a magyarok egy kis csoportja egy romantikus körvonalú, régiszabású, öreg magyar főúrral az élen, várja a cseheket és készülődik méltó fogadásukra. Rákosi nem bírta szívére venni, hogy a tragédiát végső konzekvenciájáig fejlessze: az ő Sámson bárója hirtelen meghal, mielőtt szembekerülne a betolakodókkal, meghal az utolsó órában, amikor a faluja még magyar falu. Mégis a regény az első komoly kísérlet Magyarország mai romlásának írói formába való öntésére. Figyelmeztet arra, hogy a téma arányai túlnagyok az író stíljéhez képest, a Jókaias romantika eszközeivel kerül meg a feladat, de előadásában és alakjában olyan jó íz van, az író temperamentuma és részlet-invenciója olyan frissen buzog, hogy az ember megértéssel és szeretettel teszi le a könyvet.

A vidám embernek, az ország mulattatójának szomorú volt az élete utolsó évtizede. Gyógyíthatatlan betegsége rágta meg szervezetét; vagy tíz évig élt, mint egykor Heine, a matrac-sírban. Városmajor-utcai lakása egyik szobájában feküdt, szabad levegőre csak úgy juthatott, ha tolókocsin levitték a ház kertjébe, emberekkel csak úgy tudott érintkezni, ha azok meglátogatták s bizony egyre fogytak a látogatók. Ekkor mutatkozott meg, mekkora erkölcsi erő volt ebben a vázzá soványodott, törékeny emberben. Olyan türelemmel viselte sorsát, amilyenre csak az erős lelkek képesek, nem panaszkodott, nem volt terhére senkinek, családja gondoskodását is igyekezett megkönnyíteni — és eközben dolgozott tovább a régi temperamentummal. Az olvasóközönség tömegei nem is sejtették, hogy *egy* halálos beteg, szenvedő ember írja számukra a derült történeteket. Szenvédéseihöz nem hívta oda a világot, azoknak csak egy tanúja maradt, egy melegszívű, finom asszony, akinek haja a férje szenvedéseitől megfehéredett. Ez a fehérhajú, kedves asszonyfej hajolt föléje, mikor a halál véget vetett szenvedésének.

Reviczky Gyula

Írta: Rubinyi Mózes

A vitkóci katolikus egyház anyakönyvének harmadik kötetében, a 166. lapon, 1855 április 14-ik napjáról van egy szürke bejegyzés. Az van oda beírva, hogy az újszülött Julius, Colomanus, Josephus Calasantius. Ez a szegény kisfiú, Veronica Balek servilis-nek volt a fia, újabb költészetünk egyik legrokonszenvesebb lírikusa, a bánatos fájdalom poétája: *Reviczky Gyula*. Atyja nevét 22 éves korában vette fel miniszteri engedéllyel. Ez az előítéletes társadalomban oly megbélyegző származás, a pusztító kór, mely hamar aláásta a költő egészségét s a nyomorúság eléggé megmagyarázzák költészetének fájdalmas alaptónusát. Mert nem volt pesszimista, amint üresen kongatják róla évtizedek óta tudományos és iskolai könyvek. Szomorú volt az életben is, a verseiben is, de hangsúlyozzuk, hogy *Reviczky Gyula* nagyon határozottan állást foglalt költészetében a pesszimizmussal szemben. Az *Iffjú pesszimistának* azt a tanácsot adja, hogy: *tanulj megélni* és *Schopenhauer olvasása közben* kitör belőle gyöngéd, élethez ragaszkodó lelkének megható vallomása:

Sötét lapok, mély, komor eszmék!
Takarjon e! most rózsafátyol.
A boldogságban én hiszek még,
Bár tőlem minden perce távol;
S lelkem bár szomorú halálig,
Örömr, boldogságra vágyik.

S bár könnyem' látja minden óra,
Szívem rajong, szeret, remél még,
S illatlehelő, mint a rózsa,
Bár eltaposták, összetépték!
S ha nem leszek is soha boldog:
Szeretek, álmodok, rajongok!

Reviczky nagyon boldogtalan ember volt, ki sohasem érezte arcán az édesanya csókját s felserdült ifjú volt már, amikor megtudta, hogy nem az a jólelkű úrinő az édesanyja, aki fölnevelte, hanem egy világgáment boldogtalan asszony, akit ő sohasem láthatott. Elvették az anya gyermekét s a Felvidék bozótos erdőszélein soká láttak egy eszelős nőt, amint a viharba belerikácsolta azt a neki oly édes szót: „Gyula, Gyula!”

Kultúrás költészete soha ki nem virágozott volna, ha ki nem járja ő is a költő életének legfájdalmasabb, de legtanulságosabb iskoláját, azt, amely a szerkesztőségi szobákban vár

fordítása Rákosi Jenő napilapjában, a Reformban jelent meg, 1874 július 16-án, de az irodalommal való első kapcsolatát valószínűleg Vadnai Károlynak köszönheti, aki levélben üdvözölte, midőn ugyancsak a Reform-ban pár nappal később megjelent a költőnek „*A humor pszichológiája*” című tanulmánya. A mosoly filozófiájából indult ki s a könny tavába jutott el.

1874 őszén Budapestre jön s irodalmi stallum után futkos. Már akkor is szomorú út volt az álláskeresés útja, pláne az irodalomban. „Szolga nem akar lenni és más hely nincs. Alá-szolgája!” Hetekig éjjeli kávéházakban gubbaszt, koplal. Első állása: korrektorság Szana Tamás lapjánál, a Figyelőnél. Fizetség: 20 forint, de — ötforintos részletekben. Naponta tíz órát olvas, korrigál. Árt a szemnek, de nem árt a szomjas léleknek, mely tanulni akar s fürödni az irodalmi élet tengereiben.

De nem bírt ezúttal még megküzdeni a pesti élettel. Nevelőnek áll, testi jólétben, egy nagy szerelem konvulziói közt írja s gyűjti kötetébe verseit. Németre fordított magyar antológián dolgozik — hiszen németül is írt kezdetben verseket, kitűnő német nevelésben részesült volt Pozsonyban —, de 1877 szeptember 20-án megint Budapesten találjuk, mert hívja az irodalom, az ő igazi élete.

Ekkor teszi első kísérletét a hírlapírással. A vézna, nyomtataró fiatal költő odavágyik „a kormos, füstös szobákba, hol a modern világ csodái élnek és ágaskodnak, zakatol kívülről a nagy rotációs gép, berreg a telefon, lobog a gáz, csurog a vízvezeték”. No, egyelőre csak a *Magyar Híradó-nál* tölt két hetet, de azt írja „nem tud journalistát” lenni”. Dolgozik a Petőfi-Társaság Lapjába, majd a Dolinay gyermeklapjaiba. 1878-ban bejut a halhatatlanság előszobájába: megválasztják a Petőfi-Társaság tagjává. Végre bejut az újsághoz is: a *Pesti Napló* munkatársa lesz, majd pedig a *Hon* szerkesztőségének tagja. Éjjeli munkás: a külföldi rovatot vezeti s ahogy Paulovits István írja és idézi róla szép monográfiájában: „Dolgozott nem boldogan, de becsületesen, hajnalig.” De ezzel lehetővé válik kritikai munkásságának kifejlődése is, hiszen *bent* van, kéziratait nem kell kívülről beküldözni.

1882 augusztusában azonban a *Hon* — tudjuk — egyesült az *Ellenőr-rel* s *Nemzet* címmel újjászületett. Reviczky Jókai-val összekülönbözött s három havi végkielégítéssel elhagyta állását. A naiv poéta holmi presztízs-kérdés miatt veszett össze a magyar írófejedelemmel. Még meg is marta egy kis verssel:

Te vén gyerek, te kegyeső, te
Fakó költő, nem velszi bárd,
Egy kézszorítás kell neked csak
S kiáltod: Éljen Eduárd!

Szegény, szegény poéta. Neki éppen a legjobb embert kellett megbántania! De hiszen ő nem bírt magával a boldogságtól, mely eltöltötte:

— *200 forintom van. Soha még ennyi pénzem nem volt egy csomóban!*

Paulovits fent idézett szép könyvében említi azt is, hogy 1884 húsvétján az *Iffúságom* című kötetéért, mely a Petőfi-Társaság kiadásában jelent meg, *honoráriumot nem kapott*, de boldog volt, hogy könyvét végre-valahára kiadhatta. Bánta is ő! Kopott szobácskájában Schopenhauer, Petőfi, Arany, Shakespeare, Tasso stb. díszelgnek a könyvespolcon. „Itt az egész banda, az egész!”

Arad, Kassa, megint Budapest kóborlásának stációi. Egy újságnál, melybe kedve ellenére dolgozott, vezeti az újdonságrovatot, a művészetet és az irodalmat. Ekkor már prózájának is szép közönsége van. „Egyszer — meséli Paulovits — egy ceglédi öregasszony, valami Balogh néni, kereste föl a szerkesztőséget. Mikor Reviczkyt bemutatták neki, így kiáltott fel:

— Nem is hittem, hogy ez a kis ember olyan nagyember!”

Reviczky hírlapírói pályájának kulminációja, midőn 1887-ben bejut Légrády Károly lapjához, a Pesti Hírlaphoz. Légrády Károly többek közt Mikszáth Kálmánnak is igazi, első felfedezője, az első magyar kiadó volt, akinek szíve is volt, zsebe is volt. Zseniális megérzéssel, mely az üzleti és irodalmi érzéknek harmonikus együttese volt, nagy tehetségeket juttatott olyan helyzetbe, hogy abból neki is, az irodalomnak is mérhetetlen haszna lett. A „kis Reviczky” az akkori viszonyokhoz képest elég szép fizetést kapott: havi 80 forintot. A már akkor súlyos beteg költő kritikái, színházi és irodalmi tárcákat írt. Nem kellett magát különösen megerőltetnie.

Mikszáth Kálmán, a költő sors- és kartársa „*Az elképzelt méz*” című bájos novellában örökítette meg Reviczky életét a Pesti Hírlapnál.

De ekkor már nagybeteg volt a költő. Arco, az utolsó lázas munkák, Ibsen Nórájának fordítása. 1889 július 11-én halt meg, a II. számú belgyógyászati klinikán. „96 forintot találtak a párnája alatt.” Légrády Károly utolsó pillanatig támogatta s koporsója mellett is a Pesti Hírlap szerkesztője, Borostyáni Nándor búcsúztatta: „Szerettünk és becsültünk, óh szegény barátunk, te mintaképe a szerénységnek, az igénytelenségnek, a nemes költői kedélynek.” Kilencvenhat forint a párna alatt; kórházi ágy, zokogó kollégák. De könnyei, cikkei, versei, tanulmányai hangozanak a mi lelkünkben, akik kései, gonosz-korbéli pályatársai, de nagyon megértjük írásának mélységes szomorúságát.

Rózsa Károly

Írta: Pásztor Mihály

Ötvenkilenc esztendő-t élte és ebből tizenkilenc évet töltött el az újságírói pályán. Közel kétévtizedes hírlapírói munkája nyomot hagyott a magyar zurnalisztika történetében, mert a „fővárosarovatnak tulajdonképpen Rózsa Károly a megteremtője. A pesti lapokban addig is voltak városházi hírek, de a mai modern formában, hozzáértéssel és kritikával Rózsa Károly írt elsőnek magyar lapban Budapest háztartásáról, adminisztrációjáról. Rózsa Károly írt elsőnek ezekről a témákról — érdekesen, úgy hogy a publikum is megértse és Rózsa Károlynak nagy része volt abban, hogy a publikum érdeklődését meg lehetett szerezni a városi ügyek számára.

*

Vidéken, Székesfehérvárott — ahol 1870-ben született — kezdte az újságírást és harminchat esztendővel ezelőtt jött a fővárosba. A *Budapesti Hírlap* és az *Esti Újság* városi rovatának lett a szerkesztője és mint újságíró, kis híján két évtizeden keresztül szolgált a fővárost. Nagy idő volt ez a két évtized; erre az időre esik Budapest reneszánsza. Iskolákat, vásárcsarnokokat épített a főváros. Megépítik a földalatti villamos vasutat; a „Közútít” villamosítják; a vízvezeték modernizálják. Ebbe a korszakba esik a lakásépítési láz is. A millenáris kiállítás után oly tüzzel indult meg Budapest fejlődése, hogy ezt az erős tempót csak a világháború tudta megakasztani. És ezeknek az időknek — a fejlődés, a megújulás, a világvárosi nivó felé való törekvés nagyszerű idejének — volt a krónikása, a kritikusa, az újságírója Rózsa Károly.

*

Tanulmányzámba mennek azok a formás cikkek és referátumok, amelyek ebben az időben Rózsa Károly tollából a *Budapesti Hírlap-ban* és az *Esti Újság-ban* megjelentek. Egy-egy fontos városi kérdést akárhányszor ezek a cikkek — Rózsa Károly cikkei — döntöttek el. Adtak a szavára; sokra becsülték véleményét, nemcsak a tanács tagjai, hanem a közgyűlési pártok vezérei is. Viszont igaz, hogy Budapest közigazgatását és ennek a közigazgatásnak útvesztőit nála jobban senki nem ismerte. Cicoma nélkül való világos, szép magyaros stílusa volt. És ha valamilyen új városi kérdésben állást foglalt: másnap rendszeren utánament az egész sajtó. Rengeteget tudott felhozni és minden lényeges információra vonatkozóan

kollégáinak nagyon imponált vele, hogy a legnehezebb és legkényesebb szakkérdésekben is mennyire otthon van. De nemcsak a városi dolgokat, nemcsak a közigazgatás útvesztőit és a városi politika kulisszáit ismerte; organizáló tehetségével túllícitálta minden egyéb tudományát. *Heltai* Ferencnek nagyon imponált ez a páratlan organizáló tehetség s amikor *Heltai* Ferenc lett a Gázművek vezérigazgatója: odavette maga mellé főtitkárnak.

*

1911 december 1-én került a Gázművekhez *Rózsa* Károly. Azóta a főváros gázművei a legmodernebb, legnagyobb intézménye lett a fővárosnak. *Heltai* Ferenc és *Ripka* Ferenc a legválságosabb korszakon, a háború alatti és háború utáni nehéz időkhöz keresztül páratlan művészettel vezették ezt a nagy-szerű intézményt. És ezekben az időkben *Heltai* Ferenc mellett is, de még inkább *Ripka* Ferenc mellett nagyon hasznos, értékes és ügyes munkatárnak bizonyult *Rózsa* Károly, úgyhogy szinte természetesnek találta mindenki, hogy mikor *Ripka* Ferenc főpolgármester lett: *Rózsa* Károly lett az utóda a Gázművek vezérigazgatói székében.

A főváros pénzügyi bizottságának egyik ülésén a vita hevében némi gúnyos éllel, *Rózsa* Károlyra célozva azt mondta *Wolff* Károly:

— Az újságírók mindenhez értenek!...

Rózsa Károly megmutatta, hogy az újságírók mindent megtanulnak. *Rózsa* Károly példája azt demonstrálja, hogy a magyar újságírás iskolája nagyon jó iskola. Aki innen kikerül: tehetséges és rátermett ember, ha ugyan a zsurnalizmus nem örölte fel teljesen az idegeit és az akaraterejét, mindenütt — a legtöbb intelligenciát, tudást és gyors elhatározást kívánó helyen is — megállja a helyét. *Rózsa* Károly tehetséges, páratlanul munkabíró, puritán ember volt. Ügy is mint újságíró, úgy is mint a fővárosi Gázművek igazgatója. Szerette az újságírást és szerette az újságírókat. A személyes érintkezésben szeretetreméltó, kollegiális, egyenes gondolkozású ember volt. aki megérdemli, hogy szeretettel őrizzük meg az emlékét-1929 pünkösdi hajnalán halt meg.

Schmittely József

Írta: Várady József

Egy szerkesztőségi szobában, szinte félreállítva, áll egy nagyon öreg, kopott, majdnem korhadt íróasztal. Ezt az íróasztalt ötven évvel ezelőtt foglalta el egy fiatal, szőke, szemüveges újságíró, később a lap szerkesztője, Schmittely József. Schmittely 1855 január 15-én született Székesfehérváron. Ott végezte a nyolc gimnáziumot s tizenhétéves korában mint jelesen érettségizett jött fel Pestre, ahol beiratkozott az egyetemre. Itt szószerint idézhetjük a feljegyzéseit:

— Az érettségi bizonyítványom, egy régi kis láda a legszükségesebb holmikkal és öt forint volt minden vagyonom, mikor Pestre jöttem és az egyetemre beiratkoztam. Sokat koplaltam az egyetemi évek alatt és keveset pihentem. Csak éjjel tanulhattam, mert nappal többnyire tanítványaimmal voltam elfoglalva. Minden szemeszteremen könnyen átestem, úgy ment, mint a karikacsapás, csak éppen fáradt voltam és sokszor éhes. Már mint másodéves jogásznak, több lapnál cikkeim jelentek meg. Társadalmi problémák... stb. 1875-ben a Jelenkor című laphoz kerültem s véletlenül megismerkedtem Borostyán Nándorral, a Pesti Hírlap akkori szerkesztőjével és 1881 május 1-én léptem be a Pesti Hírlaphoz. Boldogan, reményekkel telt lélekkel foglaltam el a helyemet. „Isten nevében ülök le — mondtam magamban — ehhez az öreg íróasztalhoz és kívánom, hogy sok hasznos munkát tudjak elvégezni és itt öregedjem meg mellette.”

Ez a kívánsága teljesült. Negyvenöt évig ült egyhuzamban egy és ugyanazon íróasztalnál. Boldogult Légrády Károly, az akkori laptulajdonos, csakhamar felismerte a fiatal újságíróban az értékes munkaerőt és rábízta a lap szerkesztését. A régi írói generáció nagyaival dolgozott együtt, ő adta le Jókai, Mikszáth, Tóth Béla kézíratait és felfedezője volt sok írói tehetségnek, akiket átsegített a kezdet nehézségein. Nagy imádatlal csüngött munkáján, a néhány órai alvást és az étkezést kivéve, munkával töltötte minden idejét. Olyan volt ez az egyszerű, kis szürke ember, mint egy élő lexikon. Mindenki szerette ezt a csupa szív embert. Mikor 25 éves jubileumát ünnepelték, boldogult Hűvös József villamostársasági igazgató kezdeményezésére gyűjtés indult meg, hogy Schmittelynek házat vegyenek. De ő köszönettel visszautasította az ajándékot. És nem engedte el az udvari tanácsosi címet sem, mellyel Wekerle Sándor

dor akkori miniszterelnök, ki földije és iskolatársa (nem osztálytársa) volt, megkínálta. Negyvenöt évi szolgálat után, munkaközben, íróasztalánál érte szélütés és elvesztette beszélőképességét. Több mint három évig, mint szélütött, szomorú, néma ember élt. Otthonában nagy szeretet és gondosság vette körül. E egy tavaszi éjjel, 1929 április 5-én, csöndesen elaludt örökre.

Mikszáth Kálmán róla rajzolta meg az ideális újságíró arc-képét. „Zömök, pápaszemes emberke — úgymond —, a legcsodálatosabb újságíró. Ha Flammarion ismerné, nem sokat adna a maga elméletére, a hatodik érzékre. Bliktri az. Schmittelyben van legalább kilenc-tíz érzék. Estefelé bejön a szerkesztőségbe, cigarettára gyújt, megtörli zsebkendőjével szemüvegét, rálehel, amint megtörli, fölteszi, aztán nagy óvatosan végigpillant a földtekén. Falánk szeme mindent meglát egyszerre... Schmittely nemcsak tud, nemcsak emlékezik, hanem kombinál, valósággal érzi az összes eseményeket a saját testén. A könyökével is érez, a lábujjaival is sejt, minden porcikája olyan érzékeny, hogy a még meg nem történt események is, melyekkel az idő még csak terhes, bizonyos rezgésbe hozzák s valamely különös telepátia által beléje nyomot vágnak, mint a fonográf viaszhengerebe a hanghullámok”.

Sebők Zsigmond

Írta: Rubinyi Mózes

A világháború javában dúlt, midőn (június 4-ét írtak, 1916-ban) szanatóriumi ágyon meghalt *Sebők Zsigmond*, a *Budapest Hírlap* munkatársa. Halk szavú és halk írású ember volt. Ha olvastuk az írását, ha beszélünk vele, váltig azon csodálkoztunk, hogy tudott *ilyen* lenni, *ilyen* maradni. Forró levegőjű redakciókban töltött több mint három évtizedet, s íme, az aktuális ma kitűnő krónikása, nem lett lármás és mohó író, hanem külsőleg is régimódi, csendes lantos, akit először nem a közönség; hanem az íróársak értették *meg*. Valójában Sebők Zsigmondot Mikszáth Kálmán fedezte fel még Szegeden, írói nagyságát írók hirdették először s tán még halála napján is jobban értették az írók, mint a nagyközönség, bár az országos nagyság ragyogó hírnevéhez már csak kevés hiányzott akkor. Koporsójánál is írók beszéltek, annyi melegséggel és ízléssel, hogy temetésén semmi sem volt a gyász sápadt művirágjaiból, a szavak remegtek s a szemek fájdalomtól borultak el. Sebők az írók kedvelt írója volt, aminél értékesebb kritikai megállapítás kevés van.

Szegeden kezdte azt a munkát, mely fölemelte a nagyok közé, annál az asztalnál, melynél azelőtt Mikszáth dolgozott, a Szegedi Naplónál. Ha majd egyszer valaki meg fogja írni a magyar városok szerepét irodalmunk történetében, Debrecen mellett nagy fejezetet fog szentelni Szegednek, melyet rövid időre beiszapolt a Tisza árja, de ez az iszap olyan hatású volt, mint a Nilus áradásáé, termékenyítő, ez az árvíz csinált nagy embert Mikszáthból, ez adott alkalmat az ő ragyogó tehetségének kifejtésére. Onnan került Pestre a magyar gyermekirodalom Pósjája, akinek nevéhez fűződik a modern magyar ifjúsági irodalom felvirágoztatásának dicsősége. Onnan jött fel hozzánk Sebők is, kiről Mikszáth 1887 február 12-én melegen írta a Pesti Hírlapba, abból az alkalomból, hogy Sebőknek „Alakok” című kötete megjelent: „Az Alakok írója oly tehetség, hogy számára a fővárosi írók közt is kiváló hely jut. Szegeden már régóta ismerik és szeretik, ezentúl az ország is megismeri és szeretni fogja, mert az úgynevezett rokonszenves tehetségek közé tartozik. Nem pesszimista, nem keresi és nem kavarja fei a társadalom szeméjét, nem vezeti el olvasóit sem a kloakákba, sem az élet kínos, sötét jelenetei közé, hanem a költői és a gyengéd felé hajlik...” „Figyelmet már eddig is keltett — mondja tovább —, de csak a kollégák közt, kik nagy várakozással nézték fejlődését”.

Aztán Sebők is felkerült a pesti „kollégák” közé, a *Pesti Hírlap*-hoz, Mikszáth akkori újságjához. Gondolom, ez volt az az igazi iskola, mely Sebőköt rávezette saját tehetsége kifejté-

sének útjára. Mikszáth, mint szerkesztőségben ember is, rendkívül hasznavehető munkás volt. Nemcsak írni tudott, hanem íratni is. Maga rengeteget dolgozott, de közben volt ideje másoknak is témákat adni. Sebők mesélte, hogy Mikszáth mennyi friss eszmével szolgált cikkein kívül is az újságnak, melybe dolgozott. Egyszer Mikszáth azt a tanácsot adta a kiadónak, hogy pályázatot kell tartani a munkatársak között olyanformán: a következő hétre díjat kell kitűzni annak, aki majd egy szenzációs eseményt a legjobban fog megírni. Mihelyt történt valami, többen is elmentek a helyszínre s megírták az esetet. A következő hét nagy esete éppen Majláth országbíró meggyilkolása volt. A díjat Mikszáth Sebők riportjának ítélte oda. A következő díjat megint Sebők nyerte el.

Így nőtt, lombosodott Sebők tehetsége a Mikszáthé árnyékában. Láthatta közlő a mélységes írói művészet titkos fogásait, beleláthatott abba a műhelybe, mely oly kevés embernek hozzáférhető. Akkoriban a Mikszáth országgyűlési karcolatai, *A t. ház* című rovat bevezető cikkei lázba hozták az egész magyar olvasóközönséget. Sokan nem is sejtették, hogy ezek közül néhányat Mikszáth úgy írt meg, hogy — ott sem volt az ülésen. Történelmi tény, hogy pl. a véderő vita nem egy üléséről elmaradt Mikszáth. Sebők ment el helyette, ő referált, Mikszáth aztán elolvasta még az esti lapokban a beszédek szövegét s úgy írta meg karcolatát, melyen rajongói bizonnal érezték az ülés forró levegőjét, pedig az író azt a redakció füstös levegőjében írta — Sebők segítségével.

Sebők Zsigmond hírlapírói munkásságának három állomása: a *Szegedi Napló*, a *Pesti Hírlap* s a *Budapesti Hírlap*, ahol már sztár-hírlapíró. Cikkeit beharangozzák, hatásukat regisztrálják. *Színfoltok* c. kötete cikkeinek szép koszorúját hozta. A sárguló újságok múlt termékei megállnak a könyvben és élnek még ma is.

Nem csoda, ha Sebők annyi szeretettel kísérte az élő Mikszáthot s annyi kegyelettel volt a halott iránt. A nagy író hagyatékának rendezésénél éppen Sebők vezetett rá Mikszáthnak néhány olyan cikkére, melyeket az ő kegyeletes emlékezése nélkül alig sikerült volna megtalálni. Szegedi hírlapíróskodása idején Mikszáth sokat írt, sokféle tárgyról, sokféle álnéven. Egész cikksorozatot írt pl ezen az álnéven: Írta.: János. Ez a János tulajdonképpen élő ember volt, Falmayer János, szegedi tímár és bőrgyáros, kackiás, jóízű, kissé nyershumorú úriember, kinek jelszava ez volt: „ipar és elegancia”! Mikszáthnak kedves embere volt és az ő keresztneve alatt, sőt az ő nyelvén (de a maga kedves humorával) írt városi, színházi és egyéb ügyekről, ha t. i. a dolgokat bohózatosan akarta tárgyalni.

S midőn a magyar közönség már kebelébe zárta a nagy palócot, nem volt értőbb írói híve Sebők Zsigmondnál. Segített a könyvei szerkesztésénél, összeállításánál s míg vele élte

témáit, hangulatait, saját műzsáját is megérintette Mikszáthnak ellenállhatatlan írói készsége. A pajkos humor szelíd, méla humorrá lett Sebők írásaiban.

Sebők önálló tehetség, de tán az a szerencse, hogy Mikszáth alatt és nyomán dolgozott, megismerhető művein, s a tőle nyert hatásokat nemes művészettel olvasztotta bele saját egyéniségébe. Sebők józan, egyszerű, tiszta, meleg. Nagy melegséggel nyilatkozott egyszer a váci elemi iskola egy tanítójáról, aki tanította volt. Valóban egy gyermek lelke élt ebben a karcsú, barnaarcú, mélytekintetű úrban. Édes, csendesen pajkos, jó gyermek volt őszülő hajjal is.

Ifjúkor és *Bajcsányi* című kötetei szépprózánk elsőrangú termékei közé tartoznak. Humorista ő is, ki az adomát rajzzá szélesíti, de soha nem érzéki, mint a mestere — sokszor. Mégis gondoljunk csak *Hivatal* című rajzára, az ifjú paraszt-pár részletes elemzésére, midőn hízott lúdon szerzett protekcióval akar Péter a városi úr által lámpagyújtogató hivattal szerezni; a *Miszisz Kulcsár-ra*, az Amerikába vándorolt magyar szakácsné leveleire — s lehetetlen fel nem ismernünk e remekekben azokat a vonásokat, melyeknél a nagy mester szelleműjjai vezették Sebők finom kezét. De mint Mikszáth a Jókaihatást, Sebők a Mikszáthét magába olvasztotta szolid művészetének kedvesen egyszerű eszközeivel s így lett mestere módjára maga is első mester.

De Sebők aztán egészen a maga útjára tért és vezérlő egyéniség lett az ifjúsági irodalomban. Azt a precizitást, amelyet csakis nagy újságok különféle rovatainál tanulhat meg igazán az író; a tollnak azt a hajlékonyságát, melynek mindig karcolásra készen kell állani: ma egy tragédia döbbenetes erejét, holnap egy tréfás eset derűjét kell „kihozni”, Sebők az irodalom legérzékenyebb ágának, az ifjúsági irodalomnak szentelte. A szó nemes, becsületos értelmében ő a próza Pósjája, Benedek Elek és Gaal Mózes mellett ifjúsági irodalmunk egyik megalapozója. Örök dicsősége, hogy gyermeklapja, a *Jó pajtás* Pósa kezdéseit talán még irodalmibb formában fejlesztette tovább.

Ő a kicsiknek mesélt a nagyokról, a nagyoknak meg a kicsinyekről. Nemes egyszerűsége, humorának bájos tisztasága predesztinálták e nagy, e nevezetes munkára. Mackó-alakja az európai ifjúsági irodalom legjava termékeihez tartozik. Neki, ki gyerekkora óta sose járta a tantermek szép, de nehéz levegőjű világát, olyan pedagógiai érzéke volt, hogy ez, írói művészetével párosulva, eladdig hallatlan sikereket hozott könyveinek. Gondolom, inkább a kisfiúk zárták elébb szívükbe, de aztán az egész gyermekvilág. Mackó nem Reinecke Fuchs, nem antropomorf mesterkéeltség, nem didaktikus csinálmány, „Mackó tekintetes úr” a vidék tiszta, friss virágillatát lopta be a nagyvárosok gyermekszobáiba, Mackó pajzánkodásai közt a gyere-

kek tanultak is, Mackó mulattat, Mackó él, ember, ki nem szűnt meg medve lenni s medve, aki ember. Általa a nagy író lelkének csendes bonhomióját szórta szét azok közt, kik a mi életünk legfőbb örömei s a mi nemzetünk életének jövőjét jelentik...

... A hírlapíró egy életen át ontja cikkeit az újsághasábokba. Tengernyi termésének legnagyobb része elmerül abba a sárga temetőbe, melynek hírlapirodalom a neve. Temető. Sok zseniális megcsillanás eloltója, ezernyi névtelen fakeresztek alatt mennyi rövid, de tán pompás életű halott! De ha a hírlapíró szerencsés, vagy éppen nagy író is, néhány meséje, szava, hangja megmarad, mert könyvekbe gyűjti őket. Sebők terméséből jó pár kötet marad meg. De legmaradandóbb e kötetekben a legédesebb, melyben két hang ölelkezik: medvedörmögés és gyermek-kacagás.

Szabó Endre

Írta: Kárpáti Aurél

A szabadságharc évében, 1849-ben született. S ez az emlékezetes dátum nemcsak kemény, nyakas magyarságában élt, mint eszmévé szublimálódott örökség és eleven tradíció, hanem egész szenvedélyes, elégedetlen forradalmár-lényében, mint nyugtalan és nyugtalanító lobogás, önemésztő, örök lázadozás. Valami dacos, fojtott, de fel-felhorgadó harcvágy, valami lázas aktivitás fűtötte a hosszú béke évtizedeinek érdekes és értékes költő-zsurnalisztáját. És ez a benső, érzelmi adottság formálta ki egyéniségét, szabta meg tehetségének alakulását, jelölte ki pályája irányát. Az *újságíróból* társadalmi félszepségeket ostromozó, félelmes, sokszor szinte kegyetlen satirikus lett (*Üstökös*), a *regényíróból* maró iróniájú torzképrajzoló (*Mujkosék kalandjai, Hét szilvafa, A szűz*), a *költőből* keserűen csúfolódó, fanyar humorista (*Szatírák*). Tragikus ellentétek feszültek benne. S mikor a torokba-nyelt könnyek, haragok és fájdalmak már nagyon égtek: vad nevetésben tört ki. Szellemének szikrázásával igyekezett hűteni szíve sajgó izzását. Harmónia után sóvárgó lélek volt — mint minden igazi költő, aki egyetlen szintézisben szeretné feloldani az élet bántó ellentéteit —, de sóvárgása sohasem teljesült valósággá. Innen a diszharmónia, az állandó peturi békétlenség írásaiban és folyton füstölgő, harcos-karcos személyiségében.

Nyilván ez az ideális igényeket támasztó, önmaga felé is visszaforduló, kritikus elégedetlenség készítette Szabó Endrét már férfikora elején arra, hogy *mások*, idegen írók, a nagy orosz mesterek remekműveinek átültetésében, magyarul való megszólaltatásában keressen írói és művészi kielégülést. Volt ebben az elfordulásban, ebben az aláztatos odaadásban némi lemondás, némi fájó rezignáció, ám egészen bizonyosan megbékülés, önmagára-találás és bölcs kiengesztelődés is. A *műfordító* szerény és serény munkásságában rátalált arra a lelki egyensúlyra, amelyet addig nem sikerült megszereznie. A *Gogollyal, Goncsárovval, Turgenyevvel, Tolsztojjal* és *Dosztojevszkijjal* folytatott beható társalkodás, a lángész megnyilatkozásainak varázslatos közelsége és szuggesztivitása, a szavak titkáig tapintó, intim együttélés meghozta számára a harmónia gyönyörűségét, a sokáig hiába sóvárgott beteljesülés nyugalmát. Az orosz regény legnagyobb képviselői az ő évtizedeket átfogó fordítói tevékenységének eredményeként szólaltak *meg* magyarul. S bár Szabó Endre mint költő, író és hírlapíró is jelentős értékeket produkált, igazi oeuvre-jét mégsem annyira *eredeti* művei, inkább *műfordításai* alkotják. Irodalomtörténeti helyét ezek a gondos és ízes, mesteri tolmácsolások biztosítják hosszú időre.

Verset és prózát egyforma könnyedséggel, kifejező hűséggel fordított. így többek között tőle való Puskin néhány cso-

dálatos versének átültetése is. Érdeklődése korán fordult az orosz regényírók felé s olyan időben, amikor például a franciák — a Parisban élő *Turgenyev*en kívül — más orosz írókról még alig vettek tudomást. Hogy az orosz regény nagymestereit a magyar olvasóközönség szinte a németekkel *egyidejűleg* ismerhette meg hiteles és művészi fordítások révén: elsősorban és főként Szabó Endre érdeme. Ennek a megismerkedésnek pedig komoly hatása volt *akkori regényirodalmunk fejlődésére*. A *romanticizmus* esekélyesedett vizeiről nagy mértékben az oroszok segítették át a magyar regényírókat a *realizmus* mélyebb és frissebb sodrába. *Tolnai*, *Petelei*, *Thury* és még egynéhányan orosz impulzust kaptak, jóval a francia naturalisták „betörése” előtt. S maga *Mikszáth* is panaszkodva említette egyszer: mennyire sajnálja, hogy az oroszok könyvei már *későn* kerültek kezébe... Nem kicsinyelhető hát le semmiképpen az a könyvtárnyi orosz fordítás-sorozat, amellyel Szabó Endre fáradhatatlansága ajándékozta meg nemzetét. Tökéletesen megtanult oroszul s ő volt az *első*, aki *megbízható*, teljes, az eredetinek zamatát visszaadó s mégis magyaros fordításaival *Dosztojevszkij* halhatatlan nevét bevitte a magyar köztudatba. Életének maradandó értékű s legnagyobb műfordítói teljesítménye: a *teljes magyar Dosztojevszkij* — korszakos jelentőségű alkotás. S mindazok, akik magyarul olvasták a *Bűn és bűnhődést*, a *Félkegyelműt*, a *Karamazov okát*, a *Halottas házat* és* a *Megmételyezettek*, kell, hogy hálával, szeretettel és elismeréssel gondoljanak kitartó és önfeláldozó munkájára.

Fordításai nemcsak itthon tették népszerűvé nevét, hanem Oroszországban is. És talán ő volt az első magyar író, akit oda-künn megismertek. *Pásztor Árpádtól* hallottam, hogy 1910 táján a pétervári írók klubjában valaki azzal a kérdéssel fordult hozzá: *Mit csinál Szabó Endre?* Más magyar író nevét akkor még egyáltalán nem emlegették orosz irodalmi körökben.

Mikor összekerültem Szabó Endrével, a bozontos szemöldökű, őszbajuszú, dörmögőhangú, de tiszta gyermektelintetű öreg úr már hetvenedik évét taposta. Egy Damjanich-utcai penzióban lakott, amelynek társalgójában szinte napról-napra találkoztam vele. öles termetén ráncokba omlott a bő ruha, tartása azonban még akkor is egyenes, katonásan kemény volt. Fején fekete selyemsipka, szájában az elmaradhatatlan pipa. Füstölt és dohogott. Morcosan kritizálta a megváltozott viszonyokat, elnehezedett léptekkel sétálva fel és alá a tágas szobában. Csak ha kedvenc oroszaira terelődött a szó: derült fel és enyhült meg. Ilyenkor bőbeszédű lett és szívesen szedegette össze emlékezetéből műfordítói munkásságának műhely-forgácsait. A „báva” szóval, amelyet jobbnak és árnyalatban is kifejezőbbnek tartott az idegen *naivnál*, eleinte sok bajom volt — mondotta —, s hogysen tetszett az olvasóknak, de aztán mégis csak megszokták és elfogadták...

Pár héttel halála előtt — 1924-ben — interjút csináltam vele lapom számára. Akkor már ágyban fekvő beteg volt. De a „teljes Dosztojevszkijről” frissen, felragyogó szemmel beszélt akkor is.

— Végre elkészült — sóhajtotta elégedetten. Már csak az utolsó ív van hátra. Rövidesen meg leszek azzal is...

Az utolsó ív azonban lefordíthatatlan maradt. Szabó Endre kezéből kiesett a toll, mielőtt pontot tehetett volna élete legszebb, legnagyobb munkájának végére. A magyar Dosztojevszkij befejező oldalait már másra hagyta a hetvenötéves öreg úr...

Meghalt. S még ugyanabban az esztendőben követte a sírba felesége,

Szabóné-Nogáll Janka

a kedves és finom író is.

Szabóné Nogáll Janka hosszú ideig szerkesztette a *Divat-Szalont*, majd a *Háztartást* és a *Hölgyek Naptárát*. Rendkívül kulturált, nagy tudású, bensőséges lírájú s hajlékony, csiszolt-stílusú író volt, aki ifjúsági irataival és regényeivel, novelláival egyaránt előkelő helyet biztosított magának kora írói közt. Lényéből áradt a természetes jóság, szelídség, lelki nemeség, a magyar nagyasszonyok közvetlensége s az idővel együtt-haladó *modernség*. S mindez átsugárzott írásain is. Ő írta az első magyar leányregényt, a *Pipiskét*, amelynek még ma is sok olvasója akad, a *Leány álmokkal* és a *Zsófi naplójával* együtt. Avatott tollú munkatársa volt a szépirodalmi lapoknak s élete alkonyán több lexikonnak.

Hat év óta ott pihen az ő porladó teste is a kerepesiúti temető homokja alatt, férjével közös sírban, amely fölé tavaly ősszel kőemléket állított a hálás kegyelet. De eleven emléké, éppúgy, mint a műfordító Szabó Endréét, írásai őrzik, késő utódok szívét is melegítve — olvasás közben.

Szemnecz Emil

Írta: Sziklay János

Pár héttel az összeomlás után, az akkor uralkodott úgynevezett spanyolbetegség áldozata lett Szemnecz Emil, a katolikus újságírás kemény, bátor bajnoka. A vasegészségű, erős férfival néhány nap alatt végzett a gyilkos járvány. Talán megmenekülhetett volna, ha kíméletesebb önmagával szemben. De amint nem ismert alkut elveiben, úgy akart törhetetlenül győzni betegségén is. Mire orvosi kezelés alá került, már késő volt. Meghalt 59 éves korában.

A forradalom viharzott abban a gyászos novemberben, nem dicső napfényével, hanem rémalakokat táncoltató ködjével; a vezetők, saját rosszul sült csemegéjükön rágicsálva, a hirtelen híresség szeszétől megittasodva, nemtörődésükben megátalkodva, vakon nézték, hogy törnek be a farkasok, rókák gyönyörű majorságainkba; Gyulafehérváron, akár mint annakidején a balázsfalvi mezőn, elszakadást proklamálnak a románok; a Kárpátok völgyeibe leszállanak a cseh legionáriusok; a belgrádi francia parancsnok beeregeti a délvidékre a szerbeket. Szemnecz, az erős magyar, a kemény függetlenségi, lelkében összezúzva látja a függetlenséget csillogtató szappanbuborékot, az ország szétbomlását a nagyszájú lehetetlenek és önző ámitók keze alatt, ő, aki a sajtószabadság vakmerő harcosa volt, még csak tollhoz sem nyúlhat, — mert a szabad sajtó már az első novemberi napokban megszűnt, nem kimondva ugyan, de annál határozottabban megcselekedve. Ha a nagy szellemi és erkölcsi rombolás, a szabadság, nemzeti függetlenség gúzsbakötése miatt egy-egy bátrabb lap szerényen szót emelt: egy felbérelt banda összetörte a nyomdát és szétverte a szerkesztőséget.

Aki akkor mindennap együtt ültem vele megszokott budai kávéházunkban, napról-napra fájdalmasabban láttam erős lelkének összeroppanását. Ez is bizonyára egyik oka volt annak, hogy magával már alig törődött, nem vette semmibe életét. Kinevelte az érte aggódókat, nem fogadta szívesen tanácsaikat. Ha elsodorja is a betegség, mi veszteség az, amikor a nemzet vész el? A kongrua-hivatalban főnöke, a néhai Timon Ákos erőszakkal adta át orvosi kézbe, amikor a nagy láz már leverte lábáról. És kívülről már csak egypáran vették körül az irataiban oly tüskésnek mutatkozó, de a társas érintkezésben annál joviálisabb és kedvesebb férfiút, mint Gévy-Wolff Nándor államtitkár, a Jeszenszkynek, nevezetesen István, az elhunyt közjegyző, unokaöccse Jeszenszky Sándor, ma miniszteri tanácsos, Gopcsa László ny. h. államtitkár, Kovrig Béla egyet. tanár, aki gyámfia volt, Kabakovics József törvényszéki bíró.

Halálakor elismeréssel emlékeztek meg róla azok a lapok is.

benne az elvhű, szókimondó, szaváért mindig helytálló újságíró, aki elvi meggyőződését nem vitte át a személyes gyűlölet terére. Ellenkezőleg, a kari összetartás szükségének hirdetője, a kari érdekek támogatója volt. Csak nemrég nyert befejezést a Hírlapírók Nyugdíjintézetében a Rumbach—Kacsokovics-féle hagyaték. A gazdasági válságok ezt is összezsugorították, de a megmentett rész már legutóbb is egy újságíróra nézve döntő jellegű segítséget tett lehetővé. Ha nem következik be az összeomlás, a Nyugdíjintézet egyik legszebb alapítványa lenne. Ezt pedig Szemnecz Emil csinálta. Ő volt a vele rokonságban álló Rumbachné birtokainak és házának kezelője, ő tanácsolta neki, hogy végrendeletében alapítványt jelöljön ki a hírlapírók nyugdíjintézete javára.

Szemnecz Emil somogyi, köttsei születésű volt, anyai részről rokonságban állt a megyében nagy szerepet vitt Kacsokovics, Szalay, Bosnyák családokkal. Előbb papi pályára készült, de ez nem felelt meg nyugtalan vérének, azért a Ludovika-Akadémia növendéke lett, emellett jogot is hallgatott. A katonai akadémia elvégzése után mint hadnagy szolgált a honvédségben, de már 1884-ben megvált az aktív szolgálatától s mert már előbb is irocskált ide-oda, eltökélte, hogy politikus lesz. Akkor még elég jó vagyoni helyzete is bírhatta erre az elhatározásra. Mint somogyi erős függetlenségi, amellett pedig meggyőződéses katolikus ember ifjantan különösen merev ellentétet érzett a Tisza Kálmán-féle liberális politikával szemben. De maga a függetlenségi párt is, amelyhez politikailag vonzódott, a liberális elvekért harcolt. Nem volt tehát más választása, minthogy csatlakozzék Verhovay Gyula „Függetlenség” lapjához. Keserűen csalódott Verhovay egyéniségében, de rövid időre Zalaegerszegeen országgyűlési képviselőnek is megválasztatván, kitartott még mellette, de végül mégis előbb otthagya. Később a Függetlenség elég dicstelenül elbukott.

Pár évig úgyszólván tétlenségre volt kárthatva. De Lonkay halála után Hortoványi József meghívta a „Magyar Állam” főmunkatársának, majd 1890-ben átvette a lap felelős szerkesztőségét s azt megtartotta 1908 őszéig, a lap megszűnéséig. Ekkor Apponyi Albert gróf, az akkori kultuszminiszter egy kis hivatalt adott neki (státuson kívül) a kongrua-ügyeket intéző osztályban. S ettől fogva, éppen azokban, akikért legkeményebben harcolt, csalódva, csöndes, bürokrata ember lett — kifelé.

Az ő szerkesztőségének első éveire esett az egyházpolitikai harc. Akkor volt igazán elemében. Akkor emelkedett a Magyar Állam is a legnehezebb harcok között nemcsak soha úgy nem élvezett tekintélyre, az ellenfelek szemében is, hanem anyagi erőre is, sokkal természetesebb erőre, mint aminőt az alapító Lonkay Antal tudott kijárni. Ha a lapot birtokló család akkor meghallgatja és a lap modernizálására áldozni tud, mint akkor tudott volna, a lap megőrizhette, sőt növelhette volna tekintélyét.

De enélkül a nagy harc lezajlása után ismét fokozatos hanyatlásnak kellett áldozatává lennie.

Pedig Szemnecz elveiért életét, szabadságát, rangját is kockáztatta. Kénytelen volt több párviadalt vívni, egyszer megsebesült, egy alkalommal pedig kalapját vitte le a golyó. Egyik heves cikke miatt a kormány felségsértési perbe fogatta, az akkori hangulatban az esküdszék kimondta rá a bűnöst és elítélték nyolchavi államfogházra. Pár hónapot ült is Vácon, de Schlauch bíboros közvetlen közbenjárására maga a király adott kegyelmet. Súlyosabb következménye volt katonai rangjának elvesztése. Akkor már főhadnagy volt. A székesfehérvári kerület tiszti becsületbírósága ítelt ügyében, Huberth tábornok elnöklete alatt. A becsületbíróság felmentette. Báró Fejérváry miniszter azonban megsemmisítette az ítéletet, Huberth tábornokot nyugdíjba kergette s a budapesti tiszti becsületbírósággal íteltette el Szemnecz rangvesztésre.

Jól mondta egy közeli alkalommal Glattfelder Gyula püspök, hogy amikor ma modern eszközökkel, hatalmasan fejlődhet a keresztény sajtó: nem szabad megfeledkezni azokról az öregekről, akik szegényen, megfélemlítések közt, idealizmustól hevítve vívták a keresztény eszmékért egy erős, hatalmas táborral szemben férfias harcaikat.

Nem szabad tehát, hogy feledésbe merüljön a katolikus sajtó egy igazi hőszának, Szemnecz Emilnek emléke.

Sztankayné Ivády Antónia

Írta: Sztankay Géza

A nő, aki tollat ragad, jóformán kizáróan a szépirodalmi babérokat rejtegető titokzatos erősséget ostromolja. Nyilván a fantázia túltengése és a temperamentum okozzák, hogy vérbeli újságíró, hozzá politikai újságíró nagyon kevés akadt eddig a nőírók sorában, *Sztankayné Ivády* Antónia ebből az igen ritka fajtából való volt. Régi, vagyis úri család gyermekének született a hevesmegyei Ivádon 1876-ban. Egyik leánya volt Ivády Béla országgyűlési képviselőnek.

Kora ifjúsága úgy telt el, mint a legtöbb dédelgetett, nagyon szép, bájos és eszes úrileányé. Asszonnyá kellett lennie, hogy magára leljen. Egy daliás honvédhuszártisztnak, Sztankay Bélának lett a felesége. Új milióbe került, melynek alakjait és életét eddig csak bizonyos távlatból, társaságból s a báltermekből ismerte. Egyszerre belső szükség készítette írásra. Mint majd minden tollforgató, eleinte apró novellákat kezdett írni folyóiratokba és napilapokba. Ámde érezte, hogy ez nem az igazi terrénuma. A társadalmi és politikai élet nagy problémáinak mélységei vonzották. Csapongó asszonyi fantáziáját nagy nyelvtudással párosult műveltség, intuitív készség, nőnél párját ritkító politikai érzék, kitűnő szem és férfit megszegyenítő energia kerekítették ki. Ezzel a rátermettséggel, melynek kemény karakter adott erkölcsi és formaérezék stiláris alapot, lendült át az újságírásra. Az „Az Újság” fénykorában boldogult *Gajáry Ödön* fedezte fel s így lett Sztankayné Ivády Antóniából hivatásos újságíró.

Tudtunkkal a magyar újságírás történetében eddig ő az egyetlen női újságíró, aki az aktuális és a nemzetközi nagy politika történelmi távlatú kérdéseiről vezércikkeket írt. Vezércikkeket, amelyekről senki sem sejtette, hogy női kéz veti papírra a publicista hivatottságával tetszetős formába öntött, nemcsak magával ragadó hévvel, hanem a meggyőzni tudás okosságával és erejével megírt e megnyilatkozásokat. Kezdetben pusztán lelki szükségből, meggyőződésből, eszményi célkitűzéssel dolgozott. Utóbb azután már kenyérkeresetből. De akkor is époly kevéssé ismerte a megalkuvást, mint — ahogyan minden eszményekért rajongó — a pénz értékét. A *Budapesti Hírlapnak* lett belső és termékeny munkatársa. *Lorisz* írói álnevéen és névtelenül kötetekre való vezércikket, kroit, társadalmi, valamint politikai tanulmányt írt rövid néhány év alatt a *Budapesti Hírlapba*. Majd Parisból s közvetlen a háború után is intenzív politikai missziót teljesített.

A trianoni békekötés után egész erejével belefeküdt a külföldi propagandába s eleinte huzamos ideig buzgón dolgozott Parisban, hogy megértő barátokat szerezzen Csonka-Magyarországnak a franciák között. 1925 őszén azután újra, mint a B. H. munkatársa, Rómába ment s onnan írta a finom megfigyelőképességéről tanúskodó „Római levelek”-et. 1926-ban súlyos cukorbetegség támadta meg, kiütötte kezéből a tollat és tétlenségre kárhoztatta. Ez a csendes, lassú halódás, a tétlenség volt harcos életének legkeservesebb időszak. Amikor hiába tüzelt benne egy élet tapasztalatait leszúrt pazar fantáziájú lélek önzetlen tennivágyása. Hosszas szenvedéstől váltotta meg 1929 március 18-án a halál.

Sztankayné Ivády Antóniában parentáltuk el az első hivatásos magyar nőpublicistát. Életsorában, sorsában, javakorában ellobbant, elégett nyughatlan lelkében a legszebb emberi hivatásban, elégett emberi életben a magunk élete, a magunk sorsa néz velünk szembe.

Than Gyula

Írta: Szele György

Than Gyula emlékét elsősorban is az teszi minden tiszteletünkre méltóvá, hogy a 16 éves fejfel gyámoltalan árvaságra jutott szegény kis fiú, kinek három kisebb testvéréről is gondoskodnia kellett, ezekben a reménytelen időkben növekedett a maga erején városatyává, sőt mi több: Debrecen város általánosan tisztelt és szeretett honoráciorává, kinek földi porait tízezrek őszinte gyásza kísérte a debreceni Szent Anna-utcai temetőben magaépíttette családi sírboltba. Pedig amellett, hogy teljesen szegényen kezdte pályafutását, a szegények egyetlen, de méltó kárpótlását: az anyagi és erkölcsi függetlenséget, akkor is sértetlen épségben tudta megőrizni, mikor már egyik legtöbb adót fizető polgára volt Debrecen városának. Than Gyula pályafutása, amerikai előfeltételek híjján is, a legizmosabb és legrokonszenvesebb amerikai karriernek lendületével ível a tiszta magasságok felé. A magyar társadalom hagyományos rokonszenve, amellyel a magacsinálta nagystílusú amerikai életpályák felé tekintett, de amely felerészben mindig a kedvező amerikai életviszonyoknak szólt, Than Gyulát teljes egészében, személy szerint illeti.

Pedig Than Gyula karrierje nem olyan foglalkozáshoz fűződik, amelyről azt lehetne állítani, hogy — különösen abban az időben — valami nagyon kedvezett volna neki a konjunktúra. 1897-ben Debrecenben lapvállalatot alapítani s arra egy népes család mindennapi kenyerét tenni fel, ahhoz mégoly fürge és merész vállalkozói szellem sem lett volna egymagában elegendő. Ahhoz az első amerikai telepések bibliás hite és vadonirtó munkaereje kellett. És még valami, ami Than Gyula diadalmas életét mindennél inkább megmagyarázza ...

Than Gyula változatlan népszerűségnek örvendő lapja, a *Debreceni Újság*, harminc s egynéhány éven át rendkívül érdekes dokumentuma annak, hogy gazdája és irányító lelke valóban a platóni követelmények szerinti tiszta, szelíd, jóságos lélek volt. Hányszor, ó de hányszor hozta elébe ez a viharos emberöltő a szinte kényszerítő alkalmat, hogy a korlátlan rendelkezésére álló betűhadsereggel fájó elégtételt vegyen krisztusi életideáljainak megbántásáért. És Than Gyula, aki ezt az életideált jobban szerette, mint amennyire annak ellenségeit gyűlölni tudta, hosszú szerkesztői és lapkiadó-tulajdonosi pályafutása alatt soha, egyetlen szót le nem írt és le nem engedett írni

újságjában, amire bárki is keserőséggel gondolhatna vissza. Emelkedett, szép magyar világnézetét száz százalékgig tudta szolgálni lapjában úgyis, hogy a Debreceni Újságot a város mindenrendű és rangú olvasója 30 éven át az objektív hírszolgálat és igazmondás kiváltságos szervként olvasta.

Than Gyula, legalább a maga portáján, visszaadta a *hírlapot* régi, nemes, magyar hivatásának: a köz elfogulatlan és önzetlen szolgálatának. Ebben rejlik a titka annak, hogy mialatt helyoen és szerte az országban lapok jöttek és lapok múltak, mint a tiszavirág, a Debreceni Újság mélyrebocsátott gyökereinek életerejével még a háborút nyomonkövető gazdasági kataklizma sem tudott megbirkózni. Mert a Debreceni Újság nem rideg üzleti vállalat, hanem boldog emlékezetű gazdájának szelíd, jó lelke érdeméből Debrecenben az első pillanattól fogva *közzükséglet* volt.

Közzükséglet volt, mint Than Gyulának úgyszólván egész, nagysugarú közéleti forgolódása. Akár mint a népszerű és kedves Vig esték rendezője, vagy a Szent Erzsébet Nőegylet titkára és a háborús Vöröskereszt megbízottja, akár mint az országgraszoló pompás debreceni Dalosünnep megszervezője, akár mint életpezsdítő lelke és esze ötödfél évtized óta a debreceni hazafias, egyházi és társadalmi megmozdulások végeláthatlan sorának; Than Gyula elévülhetetlen érdemeket szerzett és nevének ércnél is maradandóbb emléket állított azáltal, hogy úri szeretetreméltósága érdeméből Debrecen társadalmában hidak épültek a lelkek között ott is, ahol önelküle talán örökös maradt volna a szakadék. Annak a megállást nem engedő töméntelen gondnak és súlyos felelősségnek a hordozását, amit Debrecen társaséletének fellendítése érdekében 45 éven át Than Gyulán kívül senki el nem vállalt — de nem is bírt volna —, még abban az esetben is áldozatnak kellene mondanunk, ha az ő számára az, a közmegebecsülésen kívül, valami kézzelfoghatóbb eredménnyel jár is.

Than Gyula közéleti pályafutásának summája: a keresztyén életáldozat volt.

Ideális lelkületében leli magyarázatát az is, hogy egy egész sereg színműve, amely magyaros, tiszta derűjével Bérczik Árpád termékeny és a maga idejében oly igen népszerű műzsájára emlékeztet, a debreceni színpadról több mint száz előadás után sem jutott be az ország irodalmi életének vérkeringésébe, mert az áldozatok embere a maga fenkölt magyar izlését feláldozni mégoly kecsesgető előnyökért sem volt hajlandó.

Vele egy fájdalmasan nélkülözött kedves szín lobbant ki a debreceni napsugárból. Aki a patriarchális régi jóvilág szapora temetkezése fölött valaha is könnyet hullatott, az Than Gyula még mindig korai elmúlását méltán sirathatja.

Tordai Adorján

Írta: Komáromi János

Ma már ő is pihen valamelyik pesti temetőben, nem várva semminemű fizetésemelést többé, miután előbb vagy negyedfél évtizeden át szolgálta ki a nyájas olvasókat. A *Budapesti Hírlap*-nál volt ugyan felelős szerkesztő is, de rövid ideig mindössze. Mintha újból visszavágyott volna az éjszakai szerkesztői asztal mellé.

Mert Tordai Adorján szerkesztő úrról lesz szó. Az ő emlékezetét szeretném följújtani néhány pillanatra. Kegyelettel és hálával.

1914 kora tavaszán kerültem vele közelebbi érintkezésbe, midőn a *Budapesti Hírlap* akkori felelős szerkesztője éjjeli munkatársnak rendelt be, valami hat hónapra. Abban az időben este 10 órától lapzártáig Tordai Adorján szerkesztett s pótsegédszerkesztő gyanánt szegény Sághy Feri fungált mellette, akinek — Isten nyugtassa meg! — élete minden vágya abban kulminált, hogy bár lehetne egyszer önálló hatásköre neki is ... Sajnos, ez az égő reménykedése tökéletes fikció maradt mindvégig.

Este tíz óra után már ott ült az asztalnál Tordai Adorján szerkesztő úr s elvéte vakart egyet a kerek szakállán, miköföen kéziratot olvasott. Sokat, nagyon sokat kellett olvasnia gondoktól zaklatott életében, pedig hibás is volt a félszeme. Hogy gondoljai lehettek, körülbelül jól sejtettem, ámbár ő maga soha egyetlen szót nem ejtett róla. Valahányszor ugyanis — úgy éjjel egy óra után — fölállt, hogy a nyomdába néz át, egy mélyet sóhajtott. Ám ez a sóhaj olyankor is fel-felszakadt belőle és remegtetett szíven, ha némi kézirat-szünet következett s ő szétpillantván keveset, tenyerébe csüggesztette a fejét.

Ezek az éjszakákon családja jövődő sorsa járhatott az eszében Tordai Adorján szerkesztő úrnak. Mert jó férj és jó apa volt s különben is jóság az egész ember. És hű szolgája vállaltának, amelynek *egy* emberöltőn át volt munkatársa. Helyzetén *úgy* próbált javítani később, hogy éjszakánként ő tudósította az egyik bukaresti román lapot. A tudósítást persze nem maga végezte, hanem fogadott két, újságírónak pályázó, elszánt alakot, úgynevezett slapajt s e két zengőtorkú ifjú aztán — a szerkesztőség oldaltető telefonszobájából — minden éjjel Bukarestbe kiabálta le az aznapi híryanagot, melyet a román lap szerkesztőségében egy magyarul értő újságíró vett föl gyorsírással. Fölváltva diktált telefonba a két slapaj, miközben oly üvöltést vittek végbe, hogy zengett bele a *Budapesti Hírlap* palotája. E ténykedésük révén sikerült is rövidesen kiverekedniük az „üvöltő dervis” elnevezést.

Sokáig vissza fogok még emlékezni ezekre a tavaszi és nyáreleji éjszakákra 1914-ből!

Tizenegy óra után csitulni kezdett a forgalom... A nyomdában ilyenkor megindultak már a nagy rotációsgépek s tompa bugásuk úgy hatott reám az épület falain át, mintha feledhetetlen falumban merengtem volna el, a méhesben s a kertek alól mintha a cséplőgépek bugása készített volna andalító hangulatra. Tordai Adorján szerkesztő úr, valahányszor kevés szünetideje akadt, kezébe fektette arcát, szótlanul szívta cigarettáját s maga elé gondolkozott. Mert csak olyankor enyhült meg és kezdett mesélgetni, ha lapzárta után a Newyork-kávéházba ballagtunk át, ahol régi emlékeit szedegette elő.

A szerkesztőségből éjfélutáni egy óra körül volt szokása fölmenni a nyomdába. Ilyenkor, ha gyors és aprózott lépteivel végighaladt a szoba hosszán, odaszólt Sággy Ferinek, a pótsegédszerkesztőnek:

— Vigyázz mindenre!

És szegény Feri vigyázott is. Érintettem már, hogy a pótsegédszerkesztő minden erőfeszítésével némi önálló ügykört szeretett volna összekaparni maga köré. De nem ment, sehogysem ment! Ilyen alkalmakkor legalább rajtam igyekezett kipróbálni a befolyását. És mialatt balkezével idegesen gyúrta a kenyérgalacsint, jobbkeze őt ujjával pedig bele-belefűrt a hajába, odaszólt felém:

— Kolléga úrnak nincs már semmi dolga?

Én huszonhárom esztendőm minden konfidenciájával dültem hátra a székben s fesztelenül fűjtam a cigarettafüstöt:

— Egyáltalán semmi dolgom sincsen!

A válasz nem elégítette ki, ellenkezőleg: csak még inkább felizgatta. Ez okból föl és alá kezdett nyargalni a szerkesztőségi nagyszobában, balkezében a kenyérgyúrmával, jobbkezével a hajába túrva s most még ingerültebben kiáltott fel:

— Kolléga úrnak valóban semmi elfoglaltsága sincs többé?

— Semmi a kerek ég alatt, — válaszoltam hidegen és neveletlenül.

A kilátástalan szó-baj viadalnak csak olyankor lett vége, ha Tordai Adorján szerkesztő úr visszajött az emeleti nyomdahelyiségből, úgy éjjeli félhárom óra körül. Akkor aztán testületileg vonultunk át a Newyorkba, ahol rövidesen összemeledtünk a pótsegédszerkesztővel.

Víg életünk azonban nem tartott soká, mert kitört a háború. 1914 július 31-én éjjel álltam oda utoljára Tordai Adorján szerkesztő úr elé, mert másnap Tirolba kellett indulnom a gyorsvonattal. Ezredemhez, a császárvadászokhoz. Nem minden megindultság nélkül mondtam neki, hisz nem tudhattam akkor, viszontlátom-e még a *Budapesti Hírlap* szerkesztőségét:

— Isten áldja meg, szerkesztő úr!

Komolyan, nagyon komolyan nyújtott kezét:

— Aztán kívágni a rezet, fiam! Mert a magyar becsületről van szó!

Pontosan félesztendővel reá, nyomorékká lövöldözve kerültem vissza Krakkó mellől s még hónapok múlva is csak két mankón tudtam nyöszörögni. Tordai Adorján szerkesztő úr egyike volt a legelsőnek, aki meglátogatott a katonai kórházban. S tapasztalván szánandó sorsomat, részvéttel szólt:

— Nagy dolgok ezek, fiam... De mi a véleménye Hindenburgról?

Mert Hindenburg volt a bálványa s bízott benne halálig. De nem is kellett megcsalatkoznia a legnagyobb muszkaverőben.

Egyszer aztán vége lett mindennek s Tordai Adorján szerkesztő úr még hallgatagabb emberré vált. Betegeskedni is kezdett, de azért sokáig feljárogatott még a szerkesztőségbe. Egyszer csak halála hírért vettük ... Elment innét észrevétlenül, zokszó nélkül. Rövidesen követte hűséges társa is a pótségéd-szerkesztésben: szegény Sággy Feri.

Ma már a túlvilági redakcióban dolgoznak mind a ketten ...

Mostanában sűrűn hagynak itt bennünket az öreg szerkesztők. S különösen az éjjeli redaktorok tünedeztek egymásután. Sűrű rendekben, észrevétlenül.

Tóth Béla

Írta: Schöpflin Aladár

1894-ben lett Tóth Béla — ahogy akkoriban mondani szokás volt — jónevű újságíróból országos hírví íróvá. Szájról-szájra című könyvével jutott fel erre a magaslatára a hírnévnek. Egészen különös dolog ennek a könyvnek az akkori viszonyokhoz képest páratlan sikere. Mindenütt olvasták, mindenütt idézték, egyre-másra jelentek meg az új kiadásai, talán csak Herczeg Ferenc Gyurkovics-könyvei, amelyek szintén akkortájt voltak divatjuk virágjában, vetekedhettek vele az olvasóközönség nagysága és egyetemessége dolgában. Pedig egyszerű kis könyvecske volt, a magyar emberek száján forgó szállóigék jegyzéke, jelentésük magyarázata, szerzőjük és forrásuk megállapítása, egy kicsit anekdóta-gyűjtemény, kicsit kuriózumok leltára és kicsit filológia. Az emberek felfedezték magukban, hogy fontos tudniok, honnan ered például ez a mondás: ez nekem Hekuba, nyugtalanította okét, hogy nem lehet megállapítani, honnan való ez a királyi jelmondat: Bizalmam az ősi erényben és örültek, hogy ezentúl öntudatosan használhatják a „visszaszívní” szót, mert Tóth Béla kikutatta, melyik színész-anekdotából származik. Maga a szállóige kifejezés valami rendkívüli elmés trouvaillenak tetszett akkor ós senki se gondolt arra, hogy mégis csak a „Geflügelte Worte” kissé szabad fordítása, amint hogy az egész kis könyv egy azonos tárgyú német könyv ötlete, mintája és módszerei szerint készült.

Ezt a roppant sikert nem lehet másból megmagyarázni, mint írójának egyéniségéből. Tóth Bélának volt egy rendkívüli tulajdonsága, amely csalhatatlan biztosítéka volt a sikernek, akármit és akármiről írt. Igen élénk ösztöne volt a közönséggel való kontaktus iránt, ami körülbelül annyit jelent, hogy ő maga is a közönség egyik tagja volt, ugyanaz érdekelte, ugyanaz volt az ízlése, a gondolkodásmódja, az érdeklődése, nem választotta el őt olvasóitól más, mint az, hogy néhány fokkal többet tudott és főképpen igen szépen, egyszerűen, a stílusnak minden tudatos mesterkedés nélküli, természetes művészetével tudta kifejezni azt, amit a többi emberek jóval homályosabban, öntudatlanabul gondoltak. A közönség nyilvános gondolkodó szerve ő volt. A ráérő polgárember szereti a kuriózumokat nézegetni, akár csak Tóth Béla, kedvét leli a dilettáns nyelvészkedésben, mert büszke rá, hogy szereti, érti és jól tudja használni az anyanyelvét, de azért tud nevetni a hivatásos nyelvészek okoskodásain, amelyekkel ki tudják mutatni egészen eltérően hangzó rokonnyelvi szavak közös eredetét magyar szavakkal. A műveltségére diszkrétül rátartó polgárember szeret beszélgetni mindenféle, a műveltség körébe tartozó dolgokról, amelyek tudásához nem kell nagy erőfeszítés: egy-egy éppen aktuális természettudo-

gairól stb., stb. Egy kis filozófiát is szívesen elvisel, persze a józan, világos, praktikus fajtából. Legfőképpen pedig szeret a derék és művelt ember nézelődni az utcákon, megállani a kirakatok előtt, betekinteni a vásárcsarnokba, megbotránkozni a kofák gorombaságán, a kocsisok zsarolásán és káromkodásán, az utcai rend hiányain, mindenféle neveletlenségeken. Ő kultúrember, külföldi városokban járt, francia könyveket olvas — még a nagy Larousse is ott van könyvespolca díszhelyén! — neki igénye van a művelt tónusra, az urbánus életförmákra, arra, hogy mikor en tout-casját gondosan a nyele köré csavarva sétál az utcán, ne lásson kellemetlen és durva dolgokat és ne kelljen besározni gondosan kikefélte cipőjét a rossz kövezeten. Ez minden jó polgárember, vagy ez szeretne lenni és ez volt Tóth Béla. Még a franciáskodása és a németiség iránti kissé negélyezett lenézése járult kiegészítésül ehhez a képihez.

Az a gyanúm, hogy Tóth Béla 'egy kicsit maszkírozta iŝ magát egy bourgeois típusára, úgy, ahogy az a réalista francia irodalomban kialakult. M. Homaist ő aligha érezte oly egészen humoros figurának, mint Flaubert. Mr. Homaistnak azok a változatai, amelyek humoros hangulatuktól megfosztva, a Flaubert utáni irodalomban szerepeltek, neki bizonyára példaképei voltak. Ahogy ő az utcán járt, mindig pedáns választékossággal öltözve, fekete selyem esernyőjével a kezében, akármilyen volt az időjárás, rövid, nem túlgyors és nem is lassú lépésekkel, rövidlátó szemeivel odahajolva egy kirakathoz; Paris utcáin járva sok évvel később, gyakran jutott eszembe Tóth Béla, ilyes alakok láttára. Gondolkodásmódja is igazi bourgeois-gondolkodás volt: a városi élet képeit szerette, a természet csak szép látvány, írói képes beszéd anyaga volt neki. Mikor Montecarlóból megjött, sokat beszélt a nagy hotelek és a kaszinó életéről, keveset a tengerről és a természet egyéb szépségeiről; érdekelték a technika művei, különösen az olyanok, mint a telefon, az írógép (nagy esemény és diadal volt neki, mikor a telefont bevezettette a lakásába és ő volt az első magyar író, aki gépen írta cikkeit), a repülőgép problémájáról is sokat szeretett beszélni, de nem hitt megoldhatóságában, a falusi ember inkább anekdóta-tárgy volt neki, demokratának tartotta magát, de a szociális-kérdések nem igen érdekelték, vallás dolgában liberálisan közömbös volt, büszke volt anyai ágon való nemes őseire és apja egyszerű származására egyformán, költői hírnevére még inkább (jaj lett volna előtte annak, aki Tóth Kálmán költészetét kritika tárgyává merte volna tenni), nem szerette a fantasztikumot, a túlzást, a szenvedélyes dolgokat, a szertelenségét, a nagyon újat, konzervatív volt tudta nélkül, józan eszű, nacionalista, — a francia bon sens volt az ideálja — a képzőművészetet, zenét nem tanulmány alapján, de érzék szerint élvezte, az irodalomban a francia realisták, különösen Maupassant, Daudet, Bourget

voltak kedvencei. Filozófiája az a pozitivizmus volt, mely Comte eszméiből átszivárgott a korabeli francia polgárságba és minden más akkori polgárságba, amely nem szokott filozófiát olvasni.

Magyarországban akkor, a kilencvenes években vetődött felszínre a városi polgár embertípusa. Egyelőre még konglomerátuma volt különféle elemeknek, a régi német városi patriaciusság, a város életébe beleszívódott nemesség, az alsóbb rétegekből fölemelkedett része a lateinereknek, a mind jobban asszimilálódni kezdő zsidóság alkotóelemei még külön-külön is felismerhetők voltak — ahogy még ma is azok —, de a közös érdekek, közös életmód és mindenféle más közösségek révén már fejlődni kezdett köztük valami közérzés, ami arra vallott, hogy előbb-utóbb egységes vegyülékké kell válniok. Ezt a közérzést testesítette meg magában Tóth Béla és ezt fejezte ki írásaiban. Ő olyan volt, amilyené a magyar városi úriembernek válnia kellett volna, ezt a maga tipikus mivoltát fejezte ki az elérhető legnagyobb teljességgel mindabban, amit írt. Egy önmaga tudatára frissen ráeszmélt embertípus nyilvános szószólója volt — ez a titka rendkívüli sikerének és hatásának.

Ezenkívül pedig mindig foglalkoztatni tudta a közönséget a saját személyével. Nem az olyan reklám-hősök módjára, amilyenek az izléstelen handabandázás mai korszakában ráerőszakolják magukat a nyilvánosságra, hanem a közönségével bizalmas viszonyban élő íróember módján, aki írásban külön színül beleviszi önmagát, a maga egyéni szempontjait,^ élményeit, az étellel való súrlódásait, sőt alkalmilag apró-cseprő házi dolgait, is. Esti levelei-ből a közönség megtudta nemcsak azt, hogy ezeket az elmés és roppant népszerű cikkekcskéket ő gépen kopogtatja le, aztán betelefonál a szerkesztőségbe, hogy kész van és biciklis szolga jön el a kéziratért, de azt is, hogy a felesége milyen tapasztalatokat tett a csarnokban, hogy kis tömzsi, barnahajú asszony, házi nevén Lidónak becézik és az ura nagyon szereti, hogy a dolgozószobája hány szegletű, hogy van egy szép fehér angora-kandúrja, Hintze a neve, hogy karácsonyra íróasztalra való nagy gömbalakú órát kapott az asszonytól — és még ezer más efféle apró-cseprő dolgot. Ezt pedig minden oszontáció nélkül, az önmaga dolgairól beszélgetni szerető ember közvetlen, természetes módján keverte bele írásaiba. Ettől írása egészen különös személyes reliefet kapott s a közönség az írásain keresztül példátlan intim viszonyba került az íróval. Tóth Béla személyes ismerőse volt az egész országnak, pedig nagyon kevesen találkoztak vele személy szerint. Társaságba sohasem járt, klubokba még kevésbé, színházba és más nyilvános helyre igen ritkán, akkor is elvegyült a többi publikum közé, egyre teljesebb elzárkózottságban élt Abonyi-utcai lakásában. Mindig volt néhány barátja, akik gyakran meglátogatták, de ez a baráti kör egészen szűk volt és — később elmondandó okokból — gyakran változó. Voltak jóbarátai abból az időből, mikor még szer-

kesztőségbe és kávéházakba járó zszurnaliszta volt, de ezekkel évszámra nem találkozott. Az írásain keresztül érintkezett az emberekkel, de minden emberrel, aki az országban újságot és könyvet olvasott. Ha egy nap nem volt Esti levél a Pesti Hírlapban, ezer meg ezer embernek volt az az érzése, hogy máma elmaradt a házból a mindennapos, megszokott jóbarát.

Mindebből nyilvánvaló, hogy Tóth Béla ideális újságíró volt. Tulajdonképpen kvalitása ez volt, minden egyéb képessége ezt az egyet támogatta. Műveltsége jó újságíróműveltség, nem tudományos képzettség, hanem mindenféle terekről való közérdekű ismeretek nagy mennyisége, különös tekintettel a kuriózus dolgokra, ítélete egy művelt ember átlagítélete, világfelfogása egy gyakorlati, szinte magától értetődő életfilozófia, amely ösztönszerűen kerüli az éles kontroverz-problémákat, a témái azok a témák, amelyek éppen aznap mindenki száján forognak. Az írásmódja pedig az ideális jó újságíró-stílus, a szónak *nem* abban a lekicsinylő értelmében, amelyet a pesti újságírás átlagának gondatlan, műveletlen és affektált, a nyelv gyökeres ismerete és szeretete nélküli stílusa megérdemel, hanem valóban kitűnő magyar beszéd, közvetlen, kifejező, világos, numerózus, az író személyét és gondolatát egyaránt őszintén kifejező és nyelvileg is magától értetődően korrekt. Tóth Béláról sokszor mondták kollégái, hogy rendkívül lelkiismeretes újságíró volt, mesterségének becsületes munkása a pongyola és léha újságbeli megjelenésében is, mint külsejében mindig volt bizonyos úri elegancia. A nyelvet, mint mestersége eszközét, tudatosan kultiválta. Kollégái között nyelvtudós híre volt, mert szeretett nyelvi problémákról beszélni, a hivatalos nyelvtudósok is igyekeztek körükbe vonni, mert jó szolgálatot tett nekik a Szarvas Gábor-féle nyelvi orthológia terjesztésében. Pedig egyáltalában nem volt nyelvtudós, őt a nyelvnek csak a praktikuma érdekelte, a nyelvhasználat kérdései, amelyek minden pillanatban elébe botlanak mindenkinek, akinek mindennapi kenyeré, mesterségéhez tartozó szerszáma a nyelv. Mint a becsületes mesterember a jól kezébe illő kalapácsot, szerette és megbecsülte a magyar nyelvet, kifejező képességében gyönyörködni tudott és föltétlen biztonsággal tudott vele bánni.

Tóth Bélának a stílusa emelte velejében zszurnaliszta tehetőségét irodalmi színvonalra. Ebben is tipikus volt korára: amikor vált teljessé a magyar irodalom elújságíró sodása. A régebb író-típusban azok adták a túlnyomó vonásokat, akik valami tisztas közhivatalból éltek és szabad óráikban áldoztak az író-hivatásnak, a kilencvenes évek elejével vált csaknem kötelezővé, hogy az író zszurnaliszta legyen, legalább addig, amíg nem arat akkora sikert, amely felszabadítja a zszurnaliszta mellékfoglalkozástól. De még akkor is függő maradt mindegyik az újságtól: azokat a műfajokat kellett elsősorban kultiválnia, amelyekre az újságnak szüksége volt, a tárcát, a rövid novellát, kroit, elmefutta-

tást, színházi kritikát, mert az irodalomnak az újságtól független műfajai nem tudták eltartani még a legnépszerűbb embereket sem. Ebből következett az irodalomnak és az újságírásnak az összefolyása, a kettő között nem volt élesen megvont határ és tömérdek olyan írás keletkezett, amelyet író írt, de zurnalisztikai szükségéből. Aki utána néz, csodálkozni fog, milyen kevés olyan (könyv jelent meg ebben az időben, amely valóban könyvnek készült és nem eredetileg újság számára írt és csak utólag könyvvé összeállított cikkekből áll. Részben ez is magyarázza az akkori könyvek aránylag csekély kelendőségét, mert más az igénye a könyvolvasónak, mint az újságolvasónak, ami nagyon tetszik az embereknek az újságban, azt esetleg unják könyvben. Tóth Bélának is azok a könyvei arattak nagy sikert, melyeket könyvnek írt. a Szájról-szájra, a Mende-mondák, A mi Urunk Jézus Krisztus gyermekségéről írott könyv stb., ellenben újság-tárcáinak, sőt roppant népszerű Esti leveleinek könyvalakban való kiadásai csak mérsékelt kelendőséget értek el.

Azért Tóth Béla igazi író volt, de szó szoros értelmében vett szépirodalmi munkáinak is a stílművészet volt a lényege. Maradt néhány novellája, amelyekben tanúságot tett finom és művészi elbeszélő adományáról, de amivel leginkább hatnak, az mégis csak a stílus útján való hangulateltetés teljes készsége volt. Én itt inkább csak emberi profilját próbálom megrajzolni emlékeim alapján, máskorra vagy másra kell hagynom művészetének esztétikai elemzését. Be kell érnem annak megállapításával, hogy írói művészete voltaképpen csaknem kizárólag stílművészet volt. És tudatosan az volt, az írónak nem is volt más célja, minthogy a stílusával fogja meg az olvasót. Hogy mennyire tudatos volt ebben, azt bizonyítja hangutánzó passziója. Nagyon szerette és pompásan tudta más írók stílusát utánozni. Néhány kortársát is, de ez szándékos persiflage volt, az illetők stílbeli modorosságának és nyegleségeinek kritikája. Amikor azonban régi stílusokat utánozott, abban komoly művészi szándék, a stílussal való jellemzés vágya vezette. Kazinczy szépelgő selypítését, a Biedermeyer-kor édes affektálását úgy tudta utánozni, hogy egy kis tárcacikkben felidézte egy kor egész levegőjét. Mesterművei ebben a genreben néhány Mikes hangján írt levél és az A mi Urunk Jézus Krisztus gyermekségéről írott könyv, amely a régi magyar bibliafordítások nyelvén van írva. A régi stílusok hangulatát, levegőjét, a beszélő személlyel való rejtett kapcsolatait Tóth Béla pompásan érezte és az idegen hangot, amelyet magára vett, el nem vétette soha.

Mikor én, mint fiatal diák és tehetségének nagy bámulója, összekötetésbe kerültem vele, akkor jutott sok zurnalisztikai rabszolga-munka és sok küszködő szegénységben eltöltött év után némi tisztos jómódba. Könyveit, cikkeit akkori viszonyok szerint tisztességesen fizették, a kiadók vetélkedtek érte, nem kellett szerkesztőségbe járnia, megengedhette magának a kedve

szerint való lakás, a szépen terített asztal, a mindig tiszta fehérnemű, évenként egy hónapi külföldi utazás szerény, de akkor íróembernél ritka és ma megint elérhetetlenné vált luxusát. Ez volt életének legnyugodtabb pár éve. Sokat dolgozott és nagy kedvvel, szerette a saját írását, meg volt elégedve önmagával és az életben elfoglalt helyével. Magányos életet élt, ezt a magányát kissé hangsúlyozta, kellett neki a szókimondás függetlenségéhez. Ezért nem akart tagja lenni az irodalmi társaságoknak, még az újságírók klubjába, sőt nyugdíjintézetébe sem lépett be. Szerette a látogatókat, délután-hosszat eltudott beszélgetni állva, a kályhához támaszkodva, vagy törökösen leülve a szobájában elszórt keleti párnák egyikére. (A török dologban való jártasságára mint a híres szofta-mozgalom egyik részese és a szultánnak díszkardot vivő diákküldöttség egykori tagja, nagyon büszke volt, kicsit megtanult törökül, szerette ha hívei effendinek szólították, igen jó feketekávét tudott törökmódra készíteni.) A beszélgetés azonban meglehetősen egyoldalú volt: ő beszélt, a másik nem jutott szóhoz. Nagyon élvezte a saját beszédét, aminek különösen oka is volt: gyermekkorától fogva dadogó volt, de ezt a testi hibáját sikerült leküzdenie. Csak mikor beszélni kezdett, dadogott még egy-két pillanatig, aztán ömlött belőle folyékonyan a szó. Ezért nem szerette, ha félbeszakították. Beszédközben már csak egy-egy vállrándítás emlékeztetett a legyűrt dadogásra. Szeretett arról beszélni, miről írni készült — nem egy cikkét hallottam tőle előbb élőszóval, másnap aztán csaknem szóról-szóra úgy olvastam az újságban, ahogy nekem elmondta. Kellemes, érdekes beszélgető volt, elmés és kedves —, órák hosszat el tudtam hallgatni.

Később, már a kilencszázas években változás állott be nála. Megromlott az egészsége. Szívbaja támadt, amelynek az elharpózását nagyon elősegítette az addig mérsékletes ember egyre fokozódó alkoholfogyasztása (fölvitte szegény, napi egy üveg konyakig). Állandóan ingerült lelkiállapotban volt, amely néha mértéktelen kitérésekre ragadta környezetével és akárkivel szemben, aki éppen a közelében volt a rossz órája idején. Lasanként összeveszett mindenkivel, többnyire egészen oktalanul. Fadrusz Jánost például nagyon szerette és mint szobrászt valóban nagynak tartotta. Erzsébet királyné halála után nagy agitációt kezdett a „Pesti Hírlap”-ban, hogy a királyné szobrával pályázaton kívül Fadruszt kell megbízni. A művésznek, aki igen derék ember is volt, ez az agitáció kellemetlenné kezdett válni, mert Tóth Bélával való jóbarátsága köztudomású volt és művész társai kezdték azzal gyanúsítani, hogy ő maga inszcenálja ezt az agitációt. Irt tehát egy igen szép, baráti hangú levelet Tóth Bélának, amelyben, tekintettel a gyanúsításokra, kérte, hagyja abba az agitációt. Tóth Béla mértéktelenül megharagudott, úgy fogta fel a dolgot, mint merényletet az ő írói szabadsága ellen. Magából kikelve beszélt róla s mikor próbáltam csití-

tani, a felesége a háta mögül integetett ijedten, hogy hagyjam rá, ne mondjak neki ellent, mert még nagyobb dühbe jön. Aztán leült, írt egy haragos levelet Fadrusznak és a két jóbarát sohasem találkozott többet. Ingerültsége nemsokára már írásaiban is megmutatkozott. Epés, maró, támadó lett, belekötött mindenkibe s ha a megtámadott fél védeni merete magát, vagy éppen ha szelíden is, visszavágott, akkor fékevesztett haraggal, néha bizony durván nekirontott. Párbaja is volt egész sereg, kettő-három is ugyanazzal az egy emberrel. Utolsó nagy harca Wilde Oszkár és Ady Endre ellen volt. Wildet ő, aki nem értett angolul, csak azokból a nyeglén összeválogatott aforizmákból ismerte, amelyeket a napilapok „Vegyes” rovatában közölgettek műveiből — ezek alapján írtó harcot kezdett ellene. Ady fiatalkori költészete nyilván mind merevebbé váló konzervativizmusát lázította fel s a költő szenvedélyes gesztusai, nagy zajjal járó föllépése is sértette polgárias diszkrécióérzékét.

Aki ezeket a harcokat folytatta, ez már nem az a Tóth Béla, nem az a nyájas, elmés, harmonikus hangulatú ember volt, akit a közönség annyira megszeretett. Zord volt, epés, barátságatlan és kíméletlen, a stíljén is mind erősebben érzett valami kellemetlen érdes hang. A közönség kezdett elpártolni tőle. Produkálóképessége is megcsappant, különösen felesége halála óta, akit egy gyermek szenvedélyességével siratott. Hirtelen megrokkant, egészsége napról-napra hanyatlott, anyagi gondok kezdték látogatni. Egy lobbanás még: váratlan házassági terv egy hölgyel, aki betegségében jó szívvel ápolta, — eztán egy délután, amint elsötétített fürdőszobájában fotográfiái előhívásával pepecselt, beteg szíve felmondta örökre a szolgálatot.

Tors Kálmán

Írta: Lőrinczy György

Lassacsán az is kisül, hogy a mi halhatatlan Tyrtaeusunk, akinek lantja megdicsőítette az örök, ásitó rónaságot, hiába fitymálta és nézte le bűbajos Fölvidékünk komor hegyóriásait! Hiába dalolta: „Mit nekem te zordon Kárpátoknak fenyesekkel vadregényes tája! Tán csodállak, ámde nem szeretlek, képzetem hegy-völgyedet nem járja!” Dehogynem járja! Mikor gömői barátai végre elcsalogatták a hegyi várromok közé, azok szépségei egyszerre megragadták a lelkét, sőt, egyik legszebb versének, *Salgó-nak*

nagyszerű romantikájára ihlették.

Hátha még a többit is fontolóra vette volna! Hogy Fülöpszállásról bottal verték ki imádott délibábos rónaságának lelkes barna fiai, ellenben a százbércű Gömör hegyei között táblabírónak választották a csavargó, szegény vándorpoétát és négylovas, parádés hintón vitték kastélyról-kastélyra, ünnepi halványképpen.

Szellemének halhatatlan, terebélyes családfája se az Alföldön lombosodott ki és nem ott hajtott életerős ágakat. Petőfi lelke nem a délibábos Alföldön, hanem az örökharagos, mennydörgő kárpáti ormok és fenyesek között vert igazán gyökeret. Szilaj nemzeti érzései, méla szerelmi ábrándjai, pajkos és bús dalai ott sétálnak egyaránt otthonra és rajongókra s ott lánognak ma is leghevesebb tűzzel a lelkek mélyén. Ott minden tűz annak a kohónak a tüze, amelyik a Petőfi lelkének szikráit szórja széjjel a világba. A hegyi patakok az ő dalait ringatják, a fenyesek az ő riadóit zúgják és a pörölyök azt az érzést kovácsolják, amelyikből nem a rabszolgaság bilincseit, hanem a szabadság lángoló pallosát kovácsolják.

A *Tors Kálmán* lelkét, szellemét, karakterét is azok a hegyek adták a magyarságnak, becses ajándécul; *Tors Kálmán* is a Petőfi szellemének családi hajtása. Ugyanazon a dajkatejen növekedett; épúgy elmondhatta, mint ő, hogy „mennydörgés volt apja, villámlás volt anyja; csecsemőkorában sárkánytejet szopott, ifjú-korában oroszlánvért ivott.” Talán már akkor is, mikor legelőször körülnézett, tele volt 'a lelke a költői álmok mámorával. A köröskörül sötétlő égbemeredő gömői hegyek hallgatagon és lomhán pipáltak és játszottak a szerte kóválygó föllegekkel, amik lejártak az égből, mint postások, hogy elhozzák a bujdosó csillagok üzenetét. Akkor még a magyar hegyek nemcsak álmodtak, éltek is. A képzelődő gyer-

meclélek a rimaparti fűzesek fölött a brézói kék hegyek között megtalálta a mesebeli törpéket és óriásokat, a dübörgő fantomokat és dalos tündéreket, akik a hegyoldalok hámoráiban az üllő körül settenkedtek, vagy ibolyát szórtak az avar közé. A kormos és szótalán némákat, akik mindenütt otthon vannak az erdei kunyhókban és szenet égetnek a szakadékok mentén s letérdelnek a sokszázéves fák derekán imádkozó *Nothelfer* képe előtt.

Ebben a sejtelmekkel teli világban nőtt föl és abból került előbb a rimaszombati kis múzsafészekbe, majd a késmárki tudós és hírneves nagy líceumiba. Mind a két lelki műhely szinte természetes és harmonikus folytatása volt annak a lelki tartalomnak, ami a *Tors Kálmán* gyermeklelkében álmódott, szikrázott és lázongott. A szomorú tót és a keserű magyar lélek sajátos keveréke volt az, amit aztán a cipszerek kemény germán erővel kovácsoltak jellemmé. Ezek a magyar karakterek legértékesebbek a nemzeti életben. Vagy precízebben: a mi magyar nemzeti életünkben, mely évszázadok óta a megalkuvás utilitárius célszerűségei szerint ingadozik. Ideális lelki és fizikai kereszteződés: lelki fajmagyar.

Tors Kálmán sohase ingadozott és elveire nem alkudozott, még a sorssal se. Törekvéseit sohase változtatta, tehát ideáljait se. Az a jámbor tót nép, melynek körében az első impressziókat fölfogta, vallásos: egész télen imádkozik: és szorgalmas, sőt fáradhatatlan: egész nyáron dolgozik. Erkölsének alapja ket-tős: a Hit és a Becsület; amivel együtt jár a magától értetődő függelék is: a hűség. És azoknak az iskoláknak, amelyekben hajlamai és érzelmei kialakultak, amelyek tudomány szóm ját a tudományok varázsitalával kielégítették, két változatlan jel-szava volt, mint tradíció és életelv: Talpra magyar! Rendület-lenül! Mint a magyar élet jeligéje, a lelkébe égett mindkettő. Mindig talpon volt és — rendületlenül állott elvei, céljai, eszményei mellett. Mindkét karja vívott; az egyik védő, a másik támadó harcot. A fölvidéki iskolák hagyományos, szinte történelmi szellemét a humaniórák teremtették meg. Tüzes és tántoríthatatlan hazaszeretet, kötelesség- és felelősségérzet, nemzeti és vallásos hit, a múltak megbecsülése és a jövőért való magaförláldozás készsége, mind azoknak az iskoláknak idealizmusához tartozott. Ki a nagyobb idealista? Ez volt a versengés problémája, mely Rákóczi, Thököly, Kossuth, Deák, Széchenyi, Eötvös nevét lobogtatta a zászlókon és Petőfi riadóit zengte a majálisokon. Ilyen útravalóval érkezett a magyar szellemi élet fókusába Tors Kálmán. Volt annak az időszaknak olyan jellemző sajátága az akkori magyar szellemi életben, ami azóta rohamos romlásnak indult: az *őszinteség*. Magyar betegség; a lélek képtelen minden álnokságra. Természetes, hogy Tors Kálmán, azzal az iszákkal, amit a rimaszombati kis gimnáziumban és a késmárki líceumban, Thököly vára körül megtömmött, a fő-

város köz- és szellemi életében nem találhatott másutt helyet, mint a függetlenségi párton és a túlzó vagy legalább is tüzes nacionalisták táborában. Abból az időből környezetének emléket egy megmaradt fotográfia őrzi, amelyen együtt van, alkalmasint mint olyanok társasága, akik ifjú ideáljaik tekintetében együtt éreznek, sőt egyet is éreznek: Tors Kálmán, Hegedűs Sándor, Bartók Lajos, Szatmáry György, Visy Imre, György Aladár, Erődy Béla, Freckay János. Valamennyien *A Hon* munkatársai. Vagyis Jókai és Petőfi szellemi gyermekei.

Nevüket, emléküket, munkásságukat az azóta elrohant évtizedek egymásra torlódott izgalmai meghalványították emlékezetünkben, pedig érdemes volna őket föltámasztani; sok kedves órát szereznének még ma is és nemes tanulságokat nyújthatnának.

Tors Kálmán alapjába véve idealista álmodozó volt. Költői lélek, melyen tehát nagyrészt a képzelődés uralkodik. Talán ép ezért játszott vele az élet kénye-kedve szerint, anélkül mégis, hogy lelkivilágán a külső sors kíméletlen durvasága bármi legcsekélyebb erőt is vehetett volna. A sokszoros hivatás kemény robotja közben híven őrizte és ápolta álmait és ideálját. Azt hiszem, a legizgalmasabb szituációk között is lírai ritmusok cikáztak keresztül-kasul a szíven s a politika szövevényei között otthona familiáris örömeire gondolt — vigasztalódásképpen. Azokból merítette nemcsak lelki, még fizikai kitartását is.

Sokoldalú műveltségének polihisztori bőségével fölfegyverkezve és megáldva, mihamar a zsurnalisztika, a politika, a szépirodalom és a társadalmi élet forgatagába került. Jókai mellé, Falk Miksa, Légrády Károly mellé, Kossuth, Helfy, Csáyolszky közelébe. A *Hon*, a Vasárnapi Újság, az Egyetértés, az Üstökös szerkesztőségi kötelékébe, de azonkívül sokat dolgozott a Pesti Hírlap-ba és a Kolozsvári Ellenzékibe s eredeti német tárcákat írt a *Neues Pester Journal*-ba és a *Pester LJoyd*-ba is. Öt cikluson át képviselte az ősmagyar Alföld Szentés városát. A róna a hegyektől kért apostolt. *Nemo profeta in patria* ona. Amennyire hasonló lelkiélete a Petőfiéhez, külső élete viszont éppen annak megfordítottja. Petőfi a rónaság fia, nem kellett a rónának, ellenben a hegyek dédelgetőén szívükre ölelték. Tors Kálmánt a rónaság bálványozta, a hegyek nem vettek róla tudomást. Öt cikluson át képviselte az országgyűlésen Szentest. Az akkori politikai élet heves hullámszásában ritka példa. Ez alatt az idő alatt sodorta az élet árja a publicisztika terére is. Szónokolt, vezércikkeket és közgazdasági tanulmányokat írt, mellett Jókaival megindította és szerkesztette Rudolf trónörökös nagyszabású irodalmi vállalatát: *Az Osztrák—Magyar monarchia írásban és képből* című gyönyörű művet. Rövid ideig szerkesztette az *Üstököst*, Jókai élclapját, majd a Tisza-féle fúzió után, melyben elveinél fogva résztvenni nem kívánt, az *Életképek* c. szépirodalmi lapot. *A Déryné naplója* című művét,

melyet ő rendezett sajtó alá és a Szeberényi püspökkel együtt gyűjtött és összeválogatott tót népdalokat, a tót népköltészet értékes gyöngyeit, egy-egy kötetben a Kisfaludy-Társaság adta ki. De közben meleg versekkel és pompás novellákkal is áldozott a szépirodalomnak, melyhez sohasem volt hűtlen, sőt összevetve minden írásművét, sajnálhatjuk, hogy életviszonyai arra kényszerítették, hogy nagyszerű költői és szépírói tollát nem áldozhatta tisztán és kizáróan a szépirodalomnak. Azt hisszük, hogy neki magának is fájt ez. Azt hisszük, hogy a felhőket, amik ott borongtak méléző szelíd szemében és homloka redői között, ez a titkos vagy magatudatlan bánat hajtotta oda. *Gara Mária* című balladája, melyet még 1860-ban, tizenhétéves korában írt, ritka költői erőről tanúskodik. De minden versében ott lüktet a lélek rajongása. Színes nyelvének kifejező ereje, gördülékenysége és szókincese a maga ideje egyik legkiválóbb magyar stilisztái közé avatja, amit az akkor még ifjú Petőfi-Társaság költői gárdája is sietett megbecsülni azzal, hogy a Társaság rendes tagjává választotta.

Szerette a sajtót; elszakadni sohase tudott tőle. Hiszen még akkor a sajtó és az irodalom jóformán ugyanaz volt. Nyelve legalább alig különbözött. Tors Kaimén alapította meg Falk Miksával a Hírlapírók Országos Nyugdíjintézetét, melynek körülbelül ugyanannyi volt az író, mint a tulajdonképpen való hivatásos zszurnaliszta tagja. Az intézet legelső elnöke Falk Miksa, legelső alelnöke Tors Kálmán, legelső titkára Visy Imre volt. Munkájuk több a banális úttörőkénél. Felfedezők voltak, ők fedezték fel a magyar szellemi élet mostoha gyermekét: az új ságírók testvériségét.

Vegyük mindehhez a politikai pártélet és gyűlölködés szakadatlan izgalmait, a közszereplés fáradalmait, az írói és költői hevületekkel járó elmélyedéseket, tépelődéseket és látomásokat, a felelősségérzet súlyos terhét és az anyagi gondokat! A család szent aggodalmait! A fészek örömeit, az érettük való szüntelen viaskodást, a csalódások keserűségeit, amik fölött a sikerek, a győzelem halvány délibábjai és csalfa csillagai úsznak! Elképzelhetjük, hogy a szenzibilis költői lélek milyen heroizmusára, a hit és az élelvek milyen biztonságára volt szüksége, hogy meg ne tántorodjék, vagy össze ne törjön még útközben!

Tors Kálmán nem tántorodott meg és nem tört össze! Ma is előttem van rengő szakálla, mely betakarta mellét. Méléző szeme és gondolkozó feje, melyben ideáljait őrizte, hogy azok világítsanak munkájához! Mindig komoly volt, megfontolt és határozott. Si fractus illabatur orbis! Nem ő volt a legnagyobb, de nagy volt. Akkor talán nem is volt legnagyobb senkise. De Tors Kálmán talán a legkedvesebb volt valamennyi között. Nem emlékezem rá, hogy egyetlenegy ellensége is lett volna.

A közélet sokféle izgalmát az Otthon meleg csöndjében és szelíd örömei között pihente ki, habár az élet természetes

csapása őt se kímélték meg. Otthonának époly bájos, mint szépelkű őrangyala, életének hű osztályosa: hitvese volt, *Szigligeti Aranka*, a nagy drámaíró és esztétikus Szigligeti Ede egyik leánya, aki véletlenül sohase lépett színpadra. Ebből a gyönyörű szerelmi frigyből nemcsak ideális családi élet fejlődött ki Tors Kálmán otthonában, de hét szép gyermek is született. Hármat elragadott a halál; a négy ma is közéletünk érdemes munkása. Elég róluk annyit mondani, hogy mind a négy méltó a nevére és a nagy elődökhöz.

Mindent összevéve és összevetve, *Tors Kálmán* ritka szép jelenség és emlék a magyar köz- és szellemi élet amaz aranykorából, mely a ferencjózsefi ragyogó időket az emlékezés számára felejthetetlenekké teszi és szinte a legendák méla bájával díszíti fel. Tors Kálmán részese és munkása volt annak a korak, ő is segített azt széppé és értékessé tenni. Az élet elkoptatta, a halál megdicsőítette emlékét és érdemét. Az emberi küzdelmek, amiken neki is át kellett vergődnie, nem árnyékolják be pályájának tiszta és nemes harmóniáját. S ez a pálya marandó helyet biztosít nevének a magyar szellemi élet változatos történelmében. Ő az a talán egyetlen, a vele egyenlő idealisták között, aki végigálmolta az életet és végigélte — álmait.

Tartalom

	Oldal
Előszó	3
Ambrus Zoltán, <i>Schöplín Aladár</i>	5
Ábrányi Emil. <i>Rubinyi Mózes</i>	8
Bányai Elemér (Zuboly). <i>Papp Viktor</i>	15
Erős Gyula. <i>Fehér Árpád</i>	19
Harsányi Kálmán. <i>Miklós Jenő</i>	21
Hevesi József. <i>Sziklay János</i>	24
Hoitsy Pál. <i>Lőrinczy György</i>	26
Kemechey László. <i>Béry László</i>	31
Légrády Imre. <i>Litteratus</i>	34
Mikszáth Kálmán. <i>Lőrinczy György</i>	37
Molecz Károly. <i>Schöplín Aladár</i>	44
Radó Sámuel. <i>Héderváry-Radó Klára</i>	46
Rákosi Jenő. <i>Süle Antal</i>	52
Rákosi Viktor. <i>Schöplín Aladár</i>	55
Reviczky Gyula. <i>Rubinyi Mózes</i>	60
Rózsa Károly. <i>Pásztor Mihály</i>	63
Schmittely József. <i>Várady József</i>	65
Sebők Zsigmond. <i>Rubinyi Mózes</i>	67
Szabó Endre. <i>Kárpáti Aurél</i>	71
Szemnecz Emil. <i>Sziklay János</i>	74
Sztankayné Ivády Antónia. <i>Sztankay Géza</i>	77
Than Gyula. <i>Szele György</i>	79
Tordai Adorján. <i>Komáromi János</i>	81
Tóth Béla. <i>Schöplín Aladár</i>	84
Tors Kálmán. <i>Lőrinczy György</i>	91